

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВСП «ЖИТОМИРСЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ
ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ДЕРЖАВНОГО ТОРГОВЕЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ»
ЦИКЛОВА КОМІСІЯ ГУМАНІТАРНИХ ТА ПРИРОДНИЧИХ
ДИСЦИПЛІН**

УКРАЇНСЬКА ЕТНІЧНА КУЛЬТУРА В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ:

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ ІІ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

ЖИТОМИР – 2022.

УДК 33: 167.1

А 43

Рекомендовано до друку методичною Радою ВСП «Житомирський торговельно-економічний фаховий коледж Державного торговельно-економічного університету» (протокол № 3 від 22.11.2022 р.).

Редакційна колегія:

Голова редколегії: Панченко Вікторія Сергіївна, кандидат історичних наук, викладач вищої категорії, викладач-методист, голова циклової комісії гуманітарних та природничих дисциплін, голова Центру наукової роботи ВСП «Житомирського торговельно-економічного фахового коледжу Державного торговельно-економічного університету».

Члени редколегії:

Мосієнко Олександр Вікторович, кандидат історичних наук, викладач першої категорії; викладач гуманітарних дисциплін ВСП «Житомирського торговельно-економічного фахового коледжу Державного торговельно-економічного університету».

Мельничук Вікторія Вікторівна, кандидат філософських наук, викладач вищої категорії; викладач гуманітарних дисциплін ВСП «Житомирського торговельно-економічного фахового коледжу Державного торговельно-економічного університету».

Лисенко Тетяна Василівна, викладач вищої категорії, методист ВСП «Житомирського торговельно-економічного фахового коледжу Державного торговельно-економічного університету».

Українська етнічна культура в глобалізованому світі: зб. Матеріалів II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 2022 р.). Житомир, 2022. 122 с.

До збірника матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Українська етнічна культура в глобалізованому світі» ввійшли результати міждисциплінарних теоретичних та прикладних досліджень актуальних проблем вітчизняних історії, культури та етнології.

Матеріали надруковані в авторській редакції. Редакційна колегія може не розділяти поглядів авторів. Відповідальність за зміст матеріалів, точність наведених фактів, цитат, посилань на джерела, достовірність іншої інформації та за додержання норм авторського права несуть автори.

© Колектив авторів

© ВСП «Житомирський торговельно-економічний фаховий коледж Державного торговельно-економічного університету»

ЗМІСТ:

ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ I. ЕТНОГРАФІЯ І ПОБУТ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ	
<i>Мельничук Аліна Дмитрівна.</i> Душа у дохристиянських віруваннях українського народу	7
<i>Гордійчук Таїсія Миколаївна.</i> Народний календар свят, звичаїв, традицій, обрядів	8
<i>Феннич Ніколетта Василівна.</i> Народне житло Закарпаття: характерні риси традиційної української садиби.	11
<i>Переверзєва Ірина Олексіївна.</i> Козацькі пам'ятки Запоріжжя як потенціал для розвитку туризму регіону.	13
<i>Некращук Вікторія Ярославівна.</i> Основні традиційні галузі господарства та допоміжні види господарської діяльності на Житомирщині.	14
<i>Ренгвельський Кіріл Віталійович.</i> Традиційний одяг українського населення XVI-XVIII ст.	16
<i>Гайдамашко Юлія.</i> Комплекси традиційного народного одягу українців XIX ст.	18
<i>Грицай Анна Олександрівна.</i> Традиційний весільний одяг Дніпропетровщини	25
<i>Канчі Анна-Софія Павлівна.</i> Традиційний народний одяг Закарпаття: повсякденний чоловічий та жіночий стрій	27
<i>Назарчук Еліза Юріївна.</i> Генетичний код Дніпропетровщини	29
<i>Шульга Аліна Геннадіївна.</i> Регіональні особливості роменської вишивки	31
<i>Дорош Софія Андріївна.</i> Традиції народної вишивки Дніпропетровщини	33
<i>Катеринчук Альона Анатоліївна.</i> Значення хліба у житті людини.	35
<i>Кульчицька Сніжана.</i> Декоративно-ужиткове мистецтво Кіровоградщини	37
<i>Шелухіна Ольга Леонідівна.</i> Покрова Пресвятої Богородиці: історія вшанування свята	44
<i>Лісовський Богдан Валерійович.</i> Покрова Пресвятої Богородиці: історія вшанування свята.	46
<i>Козлова Марія.</i> Жанрово-тематичне розмаїття українських соціально-побутових пісень	51
<i>Садова Інна Володимирівна.</i> Українські храмові свята календарно-осіннього циклу та їх походження	52

<i>Мельник Ольга Анатоліївна. Деформації обрядового циклу українців в умовах голодомору 1932-1933 рр.</i>	54
РОЗДІЛ II. ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО	
<i>Кропивницький Олег Олегович. Моєму роду нема переводу</i>	56
<i>Гринів Анастасія Василівна. Паломницький хрест</i>	58
<i>Ляшук Єлизавета Борисівна. Село Горбанівка та його релігійна святиня</i>	60
<i>Тодерішина Тетяна Вячеславівна. Історія села Динівці крізь призму народно-звичаєвої системи цінностей</i>	61
<i>Іонашку Еммануїл Русланович. Етнічні процеси в українському суспільстві на прикладі історії села Чудей</i>	64
<i>Плегуца Ангеліна Дмитрівна. Із попелу забуття, або відродження Яблуницької ГЕС в контексті історії села Яблуниці</i>	66
<i>Ялишева Олександра Романівна. Дендропарк – родзинка села</i>	68
<i>Жуковська Ольга Миколаївна. Історія мого села – історія мого народу</i>	69
<i>Рожднова Катерина Василівна. Традиції дитячих рухливих ігор в житті мешканців міста Енергодар</i>	70
<i>Чеботок Валерія Романівна. Інфекційні хвороби ХІХ ст. на території села Мала Знам'янка Катеринославської губернії (за даними дослідженої метричної книги Таврійської духовної консисторії с. Мала Знам'янка Мелітопольського повіту 1866 р.)</i>	72
<i>Стешина Катерина Вікторівна. Моя мала батьківщина – село Балки.</i>	74
<i>Лимар Дарія Сергіївна. Край мого серця.</i>	76
<i>Фролова Марія Михайлівна. Історія мого селища - історія мого народу (селище Троїцьке)</i>	77
<i>Санчук Марина Дмитрівна. Особливості історико-етнографічного районування села Чорнівка його традиції, побут, цікавинки</i>	82
<i>Антонова Олена. Створення історико-краєзнавчого музею Устинівського району</i>	83
<i>Биков Микола, Лебідь Олена Майбутнє міста над Пелом: зручно, екологічно, естетично, інноваційно</i>	90
<i>Капоріна Карина, Лебідь Олена. Оновлені Суми: моя стратегія розвитку міста</i>	95
РОЗДІЛ III. КОЗАЦТВО В УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИЇ ТА МИСТЕЦТВІ	
<i>Лебідь Олена Валеріївна. «Образ Божий у легендарнім українським козаку Мамаї: самопожертва, свобода, безсмертя (за романом О. Ільченка «Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа молодиця»)»</i>	100
<i>Сусідко Богдан. Історія козацтва на Кіровоградщині</i>	101
<i>Никончук Юлія Володимирівна. Розвідка як основний елемент козацького військового мистецтва. Козацька тактика та стратегія</i>	108
<i>Мосієнко Олександр Вікторович. Козацтво і Кримське ханство: історія взаємин</i>	110

<i>Васильєв Кіріл, Лебідь Олена.</i> Оригінальність образу українського лицаря у творах П. Куліша та М. Гоголя	111
<i>Францева Поліна Євгенівна.</i> Одяг, житло, господарство, харчування козаків, характерництво	113
<i>Чайка Євгеній Михайлович.</i> Одяг, житло, господарство, харчування козаків, характерництво	114
<i>Годунко Людмила Юрївна.</i> Характерництво Запорізької Січі та його сучасна інтерпретація (на прикладі війни з Росією)	118
<i>Дехтяренко Юлія Віталіївна.</i> Козацька педагогіка- унікальне явище світової педагогічної науки	121

ПЕРЕДМОВА

Український народ має багату культуру, величезний скарб якої складається з цінностей, надбаних багатьма поколіннями. З прадавніх часів до нас ідуть життєва мудрість та настанови щодо способу життя. Вони закладені в звичаях, обрядах, фольклорі, адже в них – світовідчуття та світосприймання народу. У них пояснюються та обґрунтовуються взаємини між людьми, цінність духовної культури окремої людини і народу взагалі.

Ідея України як держави сформувалася саме в культурі, завдяки ній розвивалася та була втілена у життя. Український народ, століттями бездержавний, зберігся сам і довів власне право на незалежність завдячуючи власній багатій духовній і мистецькій спадщині.

Формування національної ідентичності є визначальним чинником цивілізаційного поступу країни, становлення її економічної та соціокультурної унікальності. На сьогоднішній день у нашій державі виникла нагальна потреба в осмисленні реальних процесів формування сучасної ідентичності громадян України, особливо її культурної складової.

Протягом своєї історії українська земля була місцем перетину багатьох цивілізаційних впливів, які спричинили цілу низку етнополітичних та соціокультурних проблем сьогодення. Дійсно, жити українцям випало на роздоріжжі, зазнаючи значних утисків внаслідок політики денационалізації з боку народів, які зазіхали на українську землю в минулому. Це відбувається і в наш час.

Віковична боротьба українського народу за свою незалежність виховала найяскравішу, найхарактернішу його рису – волелюбність. Саме завдяки їй в кінці XVI ст. в Україні вершилася найперша в той час демократія – Запорізька Січ, а в наші дні – Майдан, який став найміцнішим бастионом демократії та свободи для українців. Тому і вся культура нашого народу пронизана волелюбним характером.

Політична ідея України як землі, що має потугу та право на свободу та державність, вибухає у XIX столітті саме в культурних верствах. Українська ідея розгорнулася в літературі, етнографії, історичних розвідках, театрі, що спонукало представників української шляхти, долаючи русифікованість і полонізованість, розвертатися до українського коріння. Роки незалежності стали часом глибоких трансформаційних процесів для українського суспільства загалом і для галузі культури зокрема. У цій сфері перехідні процеси виявилися, з одного боку, в розпаді радянської ідеологічної машини, кризі традиційної системи цінностей та успадкованої від радянської доби мережі культурних установ. З іншого боку, сьогодні поступово формується нова національна культурна інфраструктура, а в ширшому плані – поволі окреслюється якісно нова національна культура незалежної, демократичної, європейської України.

Проте етнічна культура ще не формує засад державності. Це робить інтелектуально-культурне середовище творців, науковців, соціальних діячів, тих, хто створює сенси, аналізує, має візію. Тому організатори конференції ставлять за мету: спонукати українську молодь звертатися до своїх історичних коренів, досліджувати етнографію українців та популяризувати зібрані матеріали серед широких кіл громадськості, допомагаючи тим самим у формуванні національної самосвідомості громадян.

РОЗДІЛ І. ЕТНОГРАФІЯ І ПОБУТ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

*Мельничук Аліна Дмитрівна, учениця 10-Б класу,
ЗОШ 21 м. Житомира. Науковий керівник: Мельничук
Вікторія Вікторівна, кандидат філософських наук,
викладач вищої категорії.*

Душа у дохристиянських віруваннях українського народу

Український народ має давні традиції, звичаї, а також вірування. Цікавими з дослідницької точки зору є анімістичні вірування українців, адже поняття «душа» є широко розробленим у давній міфології. Уявлення про душу зустрічаються в піснях, казках, легендах, де її згадували на всіх етапах існування людини та за різних умов. Душа – це двійник людини, який відображає її сутність, від неї залежить, яким є та навіть було і буде чиєсь життя. Уявлення та вірування українців про душу є складовою світогляду наших предків, вивчення окресленої проблематики сприятиме кращому розумінню нашої культури.

Комплекс світоглядних явищ, що стосуються душі, називаються народною анімалогією, яка охоплює численні й різні за своїм генезисом уявлення і вірування: про походження, розміщення, властивості, потреби, уособлення душі, її переміщення на «той» світ, потойбічне існування, посмертні прояви, земну покуту тощо¹. Згідно з давніми віруваннями українського народу, кожна людина отримує душу ще до появи на світ у лоні матері. До цього моменту вона перебуває у невідомому місці². Вважалося, що душа знаходить в усьому тілі або в його частині чи органі: у грудях або в животі, серці, легенях, печінці, горлі, зіниці ока.

Цікавою є думка, яка виникла в давні часи та існувала впродовж тривалого періоду, що душею є людська тінь. Коли людина почала пізнавати себе, відтоді її зацікавила й та невидима сила, яка є її сутністю. Наші предки уособлювали душу («тілесну», що є всередині людини, чи «вільну», що покинула тіло) в різноманітних матеріальних образах (мушки, пташки тощо). Оскільки душа – це духовна субстанція, побачити її неможливо, проте вона існує³. Зауважимо, що уявлення про душу людини і душу тварини розмежовуються і протиставляються. Вважалося, що людина має безсмертну душу, а тварина не має її, або має подібний на пару дух, завдяки якому живе⁴. Згідно з повір'ями, душа, як правило, переселяється в домашню худобу, що належала людині за життя; можливо, це було зумовлено існуючим культом Роду⁵.

У давніх віруваннях дух, душа і тіло гармонійно поєднані: діяльність духа вдихає душу в тіло, діяльність душі спрямована на покращення людиною самої себе, а діяльність тіла – спрямована на покращення життя і навколишнього світу⁶.

Варто зазначити, що також з душею пов'язуються смерть і народження. Існувало уявлення про переселення в новонароджених душі померлих людей (після смерті людська душа переселяється в новонародженого, який народився одночасно зі смертю іншої людини).

¹ Гузій Р. Світоглядний синкретизм народних вірувань про душу. *Історія релігій в Україні*. 2021. № 21-2. Випуск 21, Книга II. С. 371–378. – С. 371.

² Там же. С. 372.

³ Там же. С. 373.

⁴ Там же. С. 375.

⁵ Ясноок Алевська. Переселення душі у віруваннях слов'ян. URL: <https://www.ridivira.com/uk/bogoznavstvo/pereseleennia-dushi-u-viruvanniakh-slovian-2> (дата звернення: 15.02.2022.).

⁶ Лозко Г. С. Еволюція уявлень про душу: від етнічних до світових релігій. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. Серія: Філософія. 2015. Т. 262, Вип. 250. С. 64–70. – С. 68.

Ланцюг перероджень, за деякими уявленнями, міг бути розірваний⁷. Українці вважали, що духи померлих предків продовжують брати участь у житті родини, племені, міста чи держави: вони стежать за всім, що відбувається, а в потрібну хвилину підтримують. Під час святкових обрядів рідні душі невидимо з'являються серед живих і веселяться разом з ними, зміцнюючи дух та вливаючи у своїх нащадків енергію й силу⁸. Також вважалося, що доля душі також залежала від поведінки людини при житті («хороша» душа переселялася в «хорошу», одомашнену тварину, «погана» – в дику, що несе шкоду, наприклад у ворону)⁹.

В Київській Русі існував обряд очищення душі за допомогою вогню і її відправлення до Вирію (Раю). Людину клали в човен і поруч складали одяг, побутові речі, знаряддя праці, зброю та худобу (обов'язково вбивали коня, який належав покійнику). Човен разом з покійником та всіма ритуальними речами ставився на дрова зі священного дерева (береза, дуб або липа), і підпалювався. Люди вірили в те, що чим сильніший буде дим від цього полум'я, тим швидше померлому відкриється шлях у царство мертвих. Коли даний обряд завершувався, над місцем, де палало вогнище насипали великий курган-могилу. Цей курган символізував небесний шлях та зв'язок з райським світом.

В добу трипільської культури був поширений культ землі, і покійників почали ховати саме в землю. Трипільці вірили в магичні сили землі і вважали, що душі померлих є духами лісів та полів. В цю епоху почали створювати спеціальні дерев'яні домовини, які були зроблені у формі птахів, які ніби відносили мерців в інший світ¹⁰.

Отже, душа у дохристиянських віруваннях українців є одним з домінуючих понять, була сформована система поглядів на неї. Душа визначала долю людини, вважалася її сутністю. Дані уявлення формували світогляд наших предків, адже вони впливали на духовний світ людини, водночас виникали різноманітні звичаї, традиції у їх поведінці. Відтак вивчення особливості поглядів на душу сприяє кращому розумінню української історії та культури.

Гордійчук Таїсія Миколаївна, студентка I курсу спеціальності Туристичне обслуговування ВСП «Житомирського торговельно-економічного фахового коледжу Державного торговельно-економічного університету». Науковий керівник: Панченко Вікторія Сергіївна, кандидат історичних наук, викладач вищої категорії, викладач-методист.

Сучасні традиції святкування Різдва в Україні

Актуальність проблеми. Українська культура формувалася протягом багатьох століть. Вона пройшла разом із нашим народом безліч випробувань. Влада часто намагалася викоринити українську культурну спадщину, але люди так просто не здавалися. Вони через віки проносили давні звичаї, традиції, обряди. Деякі з них набували нових форм, трансформувалися, зазнавали змін, пристосовувалися до сучасних реалій. Але їхнє значення залишалось незмінним. Саме збереження давніх звичаїв дозволило Україні не загубитися серед розмаїття світових культур. Український народ зміг не втратити власну ідентичність.

⁷ Ясноок Алясь. Переселення душі у віруваннях слов'ян. URL: <https://www.ridivira.com/uk/bogoznavstvo/pereselennia-dushi-u-viruvanniakh-slovian-2> (дата звернення: 15.02.2022.).

⁸ Лозко Г. С. Еволюція уявлень про душу: від етнічних до світових релігій. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія: Філософія. 2015. Т. 262, Вип. 250. С. 64–70. – С. 68.

⁹ Ясноок Алясь. Переселення душі у віруваннях слов'ян. URL: <https://www.ridivira.com/uk/bogoznavstvo/pereselennia-dushi-u-viruvanniakh-slovian-2> (дата звернення: 15.02.2022.).

¹⁰ Обрядовість українців, пов'язана із смертю та похованням URL: <https://rodovody.com.ua/index.php/uk/ua-articles/105-obriady-smert> (дата звернення: 15.02.2022.).

Ми заявили, що ми існуємо, а наша культура може позмагатися в багатогранності та багатстві з культурами інших країн.

Але сьогодні часто чуємо, як молодь каже, що звичаї давнини шанувати не потрібно. Мовляв, у двадцять першому столітті вони не мають великого значення. Сучасне покоління радо запозичує традиції іноземних держав, святкує їхні свята, які є чужими для українців. Юнаки прагнуть стати частиною світової культури, втрачаючи власну індивідуальність. Вони вимагають гарного до себе ставлення, але їхні вчинки не заслуговують поваги. Такі особистості готові відмовитися від надбань давнини на користь швидкоплинних тенденцій сьогодення. Але популярні течії дуже швидко зникають, а звичаї, які наш народ зміг зберегти, залишаються. Нашим завданням є берегти та передавати звичаї давнини наступним поколінням.

Виклад основного матеріалу. Різдво є одним із головних християнських свят. Свято Різдва Христового вважається другим після Пасхи (Великодня) великим святом, хоча у багатьох католицьких країнах народне благочестя досі відводить йому головне місце серед свят. Але чи знаємо ми свої власні традиції? Так, всі приблизно уявляють собі, як святкується Різдво в Україні – Свята вечеря, колядки, застілля, державні вихідні. Але що насправді Різдво означає для українця?

Львівський історик Ігор Лильо зазначає: «Для мене Різдво це універсальне свято. Можна сидіти під пальмою чи ялинкою. Головне, що ти відчуваєш всередині, чи чесним ти залишаєшся зі собою наодинці. Різдво – це можливість зустрітись з членами сім'ї, поговорити про рік і помріяти. Різдво залишається моментом очікування якогось чуда, пов'язаного з особистими, емоційними переживаннями. А 12 страв є прагнення до їхньої форми відтворення. Практикуючі віруючі розуміють, що є під терміном 12 страв і в чому сакральний момент. Кожен має право святкувати, як хоче. Єдина і принципова річ, що я багато років є частиною великого християнського світу, але з повагою ставлюсь до родичів, які святкують 7 січня. Якщо людина себе причисляє до християнина, то Ісус народиться незалежно від того, чи є борць з вужками чи ні. Важливо, аби дух Різдва витав всередині родини, між самими людьми і дарував їм радість»¹¹.

А ось ще одна думка - дослідниця галицької кухні, представниця «Інституту Галицької кухні» Маріанна Душар говорить: «Є родинні традиції, які тримаєш і бережеш, незважаючи ні на що. Чому це важливо? Скільки родин пережили советів, пережили висилки чи еміграцію, проте не втратили пам'ять про традицію, бережуть її. І хоча нині ми вільні вибирати що і як святкувати, ми таки тримаємося того, що так зберігалось. Звісно, важко встояти перед мультикультурними впливами, я це жартома називаю «Різдво перетворюється на Christmas». І хоча поп-культура вперто нав'язує нам дух споживацтва, суть залишається – зібрати родину»¹².

Вважаємо, що у мінливому і неспокійному сучасному світі у будь-якому разі у громадянина повинно залишитись тверде і нерушиме осердя, своєрідний якір, який триматиме його у національному середовищі, даватиме усвідомлення хто ти і куди маєш йти, дороговказ для чого жити. Таким базовим фундаментом і має стати народна традиційна культура.

Що ж до самого святкування Різдва, нині в українському суспільстві тривають палкі дискусії про його дату. У зв'язку із поліконфесійністю та полікультурністю в українських землях Різдво відзначали у різні часові проміжки: римо- та греко-католики 25 грудня, православні християни – 7 січня, а приміром, вірменська громада Надвечір'я (чрагалуйц, що з вірменської означає запалення лампад) має 5 січня, а Різдво святкує 6 січня разом із Богоявленням. На сучасному етапі більшість українців перебуваючи на перетині традиційних та євроінтеграційних імпульсів перейшли на подвійне святкування і 25 грудня, і 7 січня.

¹¹ Терещук Галина. Відзначення Різдва: родинні традиції, які варто берегти: URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/svyatvechir-rizdvo-kutya-stravy/31640514.html> (дата звернення: 10.02.2022)

¹² Там само.

Однак трансформації трансформаціями, але Різдво для українців – це дуже родинне свято, тому більшість обрядів проводиться, як і раніше, у вузькому сімейному колі. Дуже важливо, щоб в цей день всі рідні зібрались за одним столом. "Всі хто є жителями хати, навіть той, хто тимчасово виїхав на навчання чи заробітки, але не створив нової сім'ї і переїхав – повинні бути в купочці. Є вірування, що людина буде блукати цілий рік, якщо на Різдво залишиться сама. А ще в цей день не можна було сваритися взагалі, навіть якщо хтось з кимось побив горшки, потрібно було себе тримати в руках, а краще помиритися", – зауважує Наталія Громова. За її словами, долучатися до обряду повинні були всі члени сім'ї, бо якщо хтось з родичів чи односельчан проігнорував би традиції, то за віруваннями, це могло накликати біду на всіх жителів¹³.

З Різдвом пов'язано багато традицій та обрядів. Сьогодні згадаємо головні традиції святкування Різдва в Україні:

Піст. За 40 днів до Різдва починається Різдвяний піст – один з найтриваліших у році. За суворістю він не займає перше місце, але триває 40 днів і необхідний, щоб очистити душу й тіло перед Різдвом Христовим. Під час Різдвяного посту дозволені будь-які овочі та фрукти, каші, бобові, гриби, в більшість днів дозволяється їсти рибу. В пост не можна уживати м'ясо, яйця, сир, молочні продукти, вершкове масло.

Святий вечір. 6 січня традиційно святкують Святий вечір, обов'язковим атрибутом якого є 12 пісних страв на столі. Існують дві версії трактування цього числа: за однією – це кількість апостолів, а за іншою – кількість місяців у одному році.

Кутя. Головною стравою вечора є кутя (варена пшениця, змішана з маком і медом, волоськими горіхами, родзинками). А після застілля з родиною прийнято нести вечерю хрещеним батькам. Брала кутю та інші страви й йшли в гості на декілька годин, але потім обов'язково вертались додому аби зустріти ранок Різдва з сім'єю. Після обіду вже могли навідати бабусь та дідусів, що живуть окремо або інших родичів.

Дідух. Головною прикрасою будинку є дідух – сніп пшеничних стебел, який символізує дух наших предків та є символом добробуту, багатства, оберегом роду. Вважається, що в ці святі дні наші предки повертаються, щоб провести час зі своїми родинами. Дідух ставлять на найпочесніше у хаті місце — під образами.

Колядки. З вечора 6 січня прийнято колядувати з великою зіркою в руках: колядники наспівують різдвяні колядки. Хлопчики та дівчата готують спеціальні пісні та вірші, які вони беруть з дому до дому, розважаючи своїх сусідів в обмін на солодкі подарунки та монети. Вважається, що чим більше колядників прийде в будинок, тим більше достатку й багатства буде у сім'ї протягом наступного року.

Ворожіння. Традиція ворожити у ніч на Різдво, давніша, ніж саме Різдво в Україні. Багато хто вважає, що ворожити у цей день не можна, а інші, навпаки, вірять у велику силу свята, а також у те, що ворожіння у Святий вечір допоможуть дізнатись майбутнє. Дівчата в Україні й сьогодні ворожать на свою долю, аби з'ясувати, чи вийдуть заміж, та ім'я майбутнього нареченого. Також вважаються пророчими сні з 6 на 7 січня¹⁴.

Висновки. Отже, ми повинні шанувати свою культуру, щоб інші народи теж могли шанувати нас. Українці мають поставити собі за мету відродження давніх звичаїв та традицій. Нам не потрібно запозичувати чужі звичаї, красти елементи інших культур. Це допоможе нам зберегти свою самосвідомість та самобутність. Світ має розуміти, що Україна — це окрема, незалежна держава. Але країна не може бути сильною, не маючи власної культури. Тому завжди потрібно пам'ятати про ті звичаї та традиції, які залишилися нам із давнини.

¹³ Поперечна Дарія. Нові та старі традиції Різдва. Етнолог про те, як святкували українці. *Українська правда*. 2020. №12. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2020/12/25/243505/> (Дата звернення: 09.02.2022)

¹⁴ За матеріалами: Воропай Олекса. Звичаї нашого народу: етнографічний нарис. Мюнхен: Українське видавництво, 1958 154 с. С. 11 – 13.

Феннич Ніколетта Василівна, II ГРС «А», ВСП «Ужгородський торговельно-економічний фаховий коледж ДТЕУ». Науковий керівник: Фречка Оксана Василівна, голова циклової комісії суспільних дисциплін, викладач I категорії.

Народне житло Закарпаття: характерні риси традиційної української садиби

Актуальність. Народне житлове і господарське будівництво українців Закарпаття становить невід’ємну частину загальнонаціональної скарбниці українського народу. Водночас, у ньому проявляється чимало місцевих особливостей, які склались упродовж віків внаслідок відповідних факторів.

Виклад основного матеріалу. У результаті фізико-географічних чинників, особливостей селянського господарства, сімейних відносин, форм землеволодіння і землекористування, етнокультурних традицій в регіоні склалось кілька головних форм поселень: безсистемна (розкидана) форма; ланцюгові села; скупчені (гніздові) села; рядова форма поселень; одно вуличні, двовуличні та багатовуличні поселення.

На рівнині переважали вуличні, рядові та скупчені села, які були характерні також для передгір'я і широких річкових долин. У горах поширені розкидані, рядові та ланцюгові поселення¹⁵.

Селянський двір (садиба) включає в себе житло, господарські будівлі, двір, город. На території Закарпаття типовими є кілька основних видів селянської садиби: відкриті двори, в яких житлові і господарські споруди між собою не зв'язані, або лише частково зв'язані, закритий двір, однорядна забудова садиби з блоковим зв'язком будівель під одним дахом.

Відкриті двори, в яких житлові і господарські споруди між собою не зв'язані, або лише частково зв'язані, були найпоширенішою формою. Існувало кілька варіантів такої забудови: безсистемна, дворядова або однорядова, Г-подібна, П-подібна.

У гірських поселеннях, розкиданих на схилах, забудова садиби переважно мала безсистемний характер. Хата і господарські будівлі розміщувались так, як це було вигідно господарям, розташування не залежало від розмірів ділянок. При цьому хата фасадом завжди була зорієнтована в сонячний бік. Господарські приміщення будували так, як це було зручно чи дозволяв рельєф, в бідних господарствах їх не було зовсім¹⁶.

На початку ХХ століття значного поширення набули однорядові та Г-подібні забудови двору, чому сприяло малоземелля. При однорядному розміщенні будівель вузька смуга перед ними служить за проїжджу частину з боку вулиці в город. При Г-подібній забудові хата розташовувалася впоперек двору і займали майже всю його ширину. В обох випадках житло частіше було повернуте до вулиці, знаходилось ближче до неї, а господарські будівлі – в глибині двору.

П-подібне розміщення споруд в садибі зустрічалось дуже рідко, лише за наявності широких ділянок, тому це переважно заможні селяни. У таких випадках хата, обернена торцем до вулиці, складала один ряд, а господарські будівлі, обернені довгими стінами до хати – другий ряд.

Замкнутий двір (гуцульська гражда) - це комплекс житлових і господарських споруд, огорожених довкола високою зрубною стіною, яка заповнювала проміжки між спорудами, творить довкола комплексу глуху стіну, становить єдине архітектурно-конструктивне ціле. Такий тип зустрічався в північно-східній частині Рахівського району, селах Ясіня, Чорна Тиса, Лазещина, Стебний. Такий комплекс складався з тридільного житла (хата/сіни/хата), притулів

¹⁵ Тиводар М.П. Етнографія Закарпаття. Ужгород: Гражда, 2010. 416 с. С.127.

¹⁶ Федака П.М. Народне житло Закарпаття XVIII-XIX ст. Ужгород: Гражда, 2005. 352 с. С. 301-302.

для оведь, стайні, комор, шопи для дров і т. ін. Форма в основному квадратна, хоча трапляються і складніші, а також неправильних геометричних форм.

Часто будівлі були розташовані в один ряд - з північного боку, а гражди з навісами в середину двору з трьох інших боків. Решту садиби займав двір. Він найчастіше мав один вхід, через ворота (браму). Широкі ворота (брама) вели до двору, часто викладеного великими кам'яними плитами¹⁷.

Житлова частина садиби подібна до звичайних гуцульських хат і найчастіше складалася з двох кімнат, розділених посередині сіннями, а вздовж усього фасаду з півдня під житлами простягалася галерея («ганок»).

Виникнення і побутування цього типу двору зумовлені характером господарства, особливостями фізико-географічних умов, потребою захисту від звірів і небажаних гостей, специфікою сімейних відносин у цьому регіоні. Зникнення хат з граждами зв'язане із перенесенням розпорощених людських осель до доріг, групуванням їх у села.

Однорядна забудова садиби з блоковим зв'язком будівель під одним дахом характерна для Західної Бойківщини та бойківсько-лемківського пограниччя. Для даного типу характерне розміщення житла та господарських будівель в один ряд, так звана «довга хижа». Виникнення його пов'язують з потребою захисту від морозів, зручністю догляду за худобою, економією матеріалів, малоземелля, як варіант – високими цінами на ліс.

В окремих селах поряд з довгими хатами зустрічалася глаголеподібна забудова під спільним дахом, яка зумовлена нерівністю терену, який змушує розташовувати господарські будівлі перпендикулярно до житла. Серед довгих хат трапляються різні варіації поєднання та комбінування частин садиби, що залежало від заможності селянина. Слід підкреслити, що житло у довгих хатах завжди займало краще і ви-гідніше місце щодо орієнтації.

Українці Закарпаття з давніх часів будували житло з дерева, на Гуцульщині, Бойківщині і Лемківщині житло споруджували в основному з хвойних, долиняни - переважно з широколистих. Стіни хати завжди виводились в зруб, який встановлювався на підвалини і складався з вінців.

Характерна кроквяна конструкція даху, поверх крокв настелялась решітка з лат, на яку встановлювався покрівельний матеріал – солома, дерево – драниця, гонт (у гуцулів і бойків верхньої течії Тересви, Терєблі, Ріки)¹⁸.

Одною з поширених форм довгий час було двокамерне житло (хата+сіни), з кінця XIX століття, шляхом перетворення комори у друге помешкання і відокремлення від сіней, формується трикамерне житло.

Внутрішнє планування житлового приміщення залежало від розміщення печі. Як правило, українці Закарпаття піч розміщували в одному з кутів біля вхідних дверей. Стіл завжди знаходився в протилежному від печі кутку. Вздовж довгої і причілкової стіни розміщували широкі лавиці. Впритул до печі вздовж довгої глухої стіни розміщували постіль. Якщо житло «курного типу», то стіни не білились і не оздоблювались, а якщо дим виводили до сіней чи на горище, то стіни прикрашали іконами і рушниками.

Найважливішими господарськими спорудами були хлів (стайня, шталів) та стодола (боїще, пелевня). Сіно і соломі часто зберігали в оборогах, для зберігання дров служили дровітні (колишні), возів і сільськогосподарського реманенту – шопи (возарні, підшопи)¹⁹.

Висновки. Народне житло українців Закарпаття являє собою невід'ємну частину комплексу традиційної культури українського народу, в особливостях забудови та характері української садиби в регіоні відбилосся все багатство народних традицій, символів, звичаїв та обрядів, різноманітність, різнобарвність, що пов'язана з етнічною мозаїчністю краю.

¹⁷ Гошко Ю.Г. Народна архітектура Українських Карпат. К., 1987. 197 с. С. 52

¹⁸ Тиводар М.П. Етнографія Закарпаття. Ужгород: Гражда, 2010. 416 с. С.256.

¹⁹ Коцан В. Планування інтер'єру народного житла українців Закарпаття XIX – I половини XX ст. «Русин» 2011. № 3(25). С. 25-33. С. 32.

*Переверзева Ірина Олексіївна, студентка групи
ОД-21/9 Дніпрорудненського індустріального
фахового коледжу. Науковий керівник: Курлянчик
Ольга Володимирівна*

Козацькі пам'ятки Запоріжжя як потенціал для розвитку туризму регіону

Актуальність проблеми. Місто Запоріжжя має значний туристичний потенціал, зумовлений географічним розташуванням, особливостями історичного розвитку, національно-культурним різноманіттям, специфічною архітектурою міста, природними об'єктами, наявністю потенційно брендированих туристичних продуктів, унікальним поєднанням у межах міста урбанізованих та індустріалізованих майданчиків із заповідними територіями. Завдання сучасного покоління – вивчати, зберігати і примножувати нашу козацьку спадщину.

Виклад основного матеріалу. У межах міста Запоріжжя, індустріальної столиці півдня України, є заповідник зі статусом національного — о. Хортиця з прилеглою територією. Сьогодні Національний заповідник «Хортиця» — потужний історико-культурний та рекреаційний центр Запорізького краю. У заповіднику діє багато туристичних маршрутів, на яких можна ознайомитися з історією міста, його унікальною природою, почути безліч легенд та переказів, на які так щедра хортицька земля. Кожен, хто потрапляє на цей острів, душею торкається нашої багатовікової історії, насолоджується неповторними краєвидами, відчуває життєдайну енергетику Хортиці — перлини української землі²⁰.

Запорозька Січ відіграє важливу роль в історії українського народу, насамперед, у його національно-визвольній боротьбі, в розвитку збройних сил України та військового мистецтва, в освоєнні й заселенні степових просторів Центральної та Південної України.

Острів Хортиця – козацька столиця України. Місце унікальне, овіяне легендами, міфами і переказами різних епох. Дуже важливою та значущою є історична спадщина цього краю. Саме тут, за однією з версій, навесні 972 р. загинув Київський князь Святослав Ігоревич – одна з найяскравіших постатей давньої історії України. Вважається, що з Хортиці вирушали у козацькі походи проти поляків оспівані українським народом Северин Наливайко, Криштоф Косинський, Іван Сулима. Бував тут і гетьман Петро Сагайдачний зі своїм військом. Саме на Хортиці Богдан Хмельницький отримав підтримку реєстрових козаків у часи Визвольної війни у 1648–1654 рр. Тут піднімаються на земну поверхню граніти, вік яких перевищує 2,5 мільярда років, саме тут знаходяться кургани – ровесники єгипетських пірамід і стародавні храми – кромлехи.

Хортиця – це місце сили, куди тисячі людей приходять підзарядитися життєвою енергією, а «Запорозька Січ» - символ епохи козацької вольниці, військової доблесті і самобутності українського народу, де працює Музей історії запорозького козацтва, Козацький Круг, єдиний в Україні кінний театр «Запорозькі козаки» і піднята з дна Дніпра знаменита козацька чайка. Сюди 14 жовтня з усієї України з'їжджаються люди на свято Покрови Пресвятої Богородиці та День українського козацтва, дата яких з 2014 року і стала датою самого патріотичного державного свята - Дня захисника України²¹.

У Музеї історії запорозького козацтва, відкритому на території заповідника у 1983 р., зібрано понад 30 тис. експонатів, які охоплюють історичний період від палеоліту до XIX ст. н. е. Експозицію доповнюють чотири діорами. Переважна більшість експонатів знайдена саме на Хортиці. Це – кам'яні знаряддя праці, кераміка, зброя, якорі, фрагменти старовинних човнів,

²⁰ Туристичний путівник м. Запоріжжя. URL: <https://zp.gov.ua/uk/page/turistichnij-putivnik-1> (дата звернення: 15.02.2022)

²¹ Об'єкти культурної спадщини Запорізької області: каталог-довідник. Відп. за вид. Савостіна Л. Є. К. : Фенікс, 2012. 480 с. С. 87.

стовбур дуба, який був зрубаний кілька тисячоліть тому і стільки ж пролежав на Дніпровському дні²².

Театр регулярно виступає зі сценою козацького бою, а між виступами можна послухати розповіді про військові традиції запорізьких козаків. Глядачам демонструють бої на шаблях, елементи рукопашного бою, а в кінці вистави пригощають традиційною козацькою стравою - кулішом з салом. Такі вистави проходять три рази на день та збирають чималу кількість глядачів²³.

На Хортиці можна відвідати музеї та детальніше ознайомитися з історією острова, Пропонують також оглянути важливі знахідки, як ось виявлений 2011 року меч каролінгського типу (10 століття). Можна взяти участь в козацьких забавах, наприклад, їзді на конях, реконструкції бою тощо. Є можливість взяти напрокат велосипед, здійснити сплав Дніпром навколо острова. Також можна відвідати якусь цікаву екскурсію, купити сувеніри. Глядачам демонструють бої на шаблях, елементи рукопашного бою, а в кінці вистави пригощають традиційною козацькою стравою - кулішом з салом. Такі вистави проходять три рази на день та збирають чималу кількість глядачів²⁴.

Улітку 1843 р. 29-річний Тарас Шевченко, подорожуючи Україною, побував і на Хортиці. У травні 2005 р. з допомогою краєзнавців визначено маршрут, яким ходив по Хортиці поет, та оздоблено його сімома гранітними брилами. На брилах висічені рядки із творів Великого Кобзаря, де згадується Хортиця і «Великий луг запорозький». Таким чином виник меморіально-туристичний маршрут «Тарасова стежка», який полюбився запорожцям та гостям Хортиці²⁵.

Висновки. Отже, козацтво було рушійною силою поступу України, вкарбувало слід у її визвольні змагання, оборону від зовнішніх ворогів, розбудову держави, культурний прогрес. Українці завжди берегли козацькі традиції. Після проголошення незалежності України козацький рух охопив широкі кола громадян. Сьогодні козацькі організації та їх об'єднання роблять вагомий внесок у зміцнення державності, відродження та розвиток історичних, патріотичних, господарських та культурних традицій Українського народу.

Некрашук Вікторія Ярославівна, студентка II курсу спеціальності «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» ВСП «Житомирського торговельно-економічного фахового коледжу Державного торговельно-економічного університету». Науковий керівник: Плахотнюк Інна Михайлівна, викладач вищої категорії.

Основні традиційні галузі господарства та допоміжні види господарської діяльності на Житомирщині

Актуальність проблематики. Українські народні промисли і ремесла, що разом утворюють декоративне мистецтво - це «величезний світ духовної і матеріальної спадщини етносу, набуток художніх ідей численних поколінь народу, дорогоцінна скарбниця, що живить сьогодні професійно-мистецьку творчість»²⁶. Народні промисли і ремесла поєднують в собі

²² Запорізька область. Персональний гід: путівник / [авт.-уклад. М. Мордовський]. Запоріжжя: Дике Поле, 2018. 252 с. С. 12.

²³ «Сучасний стан і проблеми розвитку дитячого туризму і краєзнавства у Запорізькій області». Під ред. Митрофанова Т. Г. Запоріжжя: АА Тандем, 2008. 96 с. С. 21.

²⁴ Туристичні маршрути Запоріжжя: до чемпіонату Європи з футболу 2012 року: довідник. Запоріжжя: АА Тандем, 2012. 48 с. С. 8-9.

²⁵ Перспективні туристичні маршрути Запорізької області / [Упр. культури і туризму Запоріж. облдержадмін, Запоріж. обл. туристично-інформаційний центр]. [Запоріжжя : б. в.]. 32 с.

²⁶ Антонович С.А., Проців В.І., Сенд С.П. Художні техніки в школі. К.: ІЗМН, 1997. - 312 с. – С. 9.

духовно-матеріальну діяльність людини, виражену в художніх творах. В умовах викликів і духовних криз сучасності це питання набуває особливої ваги.

Виклад основного матеріалу. Найголовнішим видом господарської діяльності житомирського народу з давніх-давен було землеробство, яке охопило у своєму розвитку різні системи (вирубно-вогневу, перелогову, трипільну, багатопільну та інші). Обробка землі, вирощування хліба – це провідна галузь господарства українців. Її початок сягає середини VI-V тисячоліття до н. е., тобто періоду раннього неоліту.

Основними землеробськими знаряддями, залежно від природних умов, були плуг, рало та соха. Найдавнішим знаряддям землеробства визнано рало, пізніше з'являється соха, яка застосовується для обробки ґрунту в лісових районах. З розвитком капіталістичних стосунків ці знаряддя, передусім плуги, зазнали значної модернізації і удосконалення. Сіяли з мішків, спеціальних коробок або відер. Знаряддям обробки ріллі були борони, а збирання врожаю – серпи і коси.

Головним засобом молотби був ціп, а й подекуди гранчастий коток – гарман, або молотильна дошка – ликаня. Переробка зерна на борошно здійснювалася головним чином на вітряних і водяних млинах²⁷.

Із землеробством в жителів Житомирського краю органічно пов'язане скотарство. Особлива увага приділялась розведенню великої рогатої худоби і конярству. Залежно від природних та соціально-економічних умов існували різні способи утримання худоби. Завершеного вигляду набула відгінна форма випасу у скотарстві (велика рогата худоба), свинарство; на Житомирщині є другою за значенням галуззю тваринництва після скотарства. Вживання в їжу свинини відоме з давніх-давен. Так, за часів княжої доби без неї не обходився жоден бенкет, хоча на столі простого селянина м'ясо було не дуже часто. На теренах Київській Русі у родинях селян Житомирського регіону, а особливо Малинський, Олевський, Овруцький райони, частіше вживалося м'ясо диких звірів, у тому числі й вепра (дикого кабана). Мисливство було поширено найбільше у лісовій смузі. У Поліссі воно набуло промислового значення. Розрізняли стаціонарні і пересувні самоловні засоби полювання (ловчі ями, пастки, вовківні та ін.). Іншими знаряддями лову були сліпі ями або западниці, які викопувалися на стежках, самолови для вовків (загорожі із хмизу) та ін. Існувала також низка допоміжних засобів полювання (за допомогою сопілок і манів, що імітували голоси тварин та птахів, засоби маскування, які дозволяли непомітно підійти до звіра або птаха). Полювання було улюбленим заняттям давньоукраїнської знаті²⁸.

За свідченням багатьох літописних джерел, одним із найдавніших занять жителів Житомирського регіону було рибальство. Риби у наших річках завжди було багато: окунь, карась, щука, лящ, сом, сазан, лини та ін.

Дуже розвинутим було бджільництво, яке за давніх часів мало характер лісового промислу у вигляді бортництва (від старослов'янського бортъ – вулик у дуплі дерева). Починаючи з XIV ст. створюються штучні борті типу вуликів: вирубані в дереві, колоди, дуплянки (пні) та ін. Згодом виготовляли вулики різноманітних форм.

Серед основних видів ремесел, що вирізняло житомирян зпоміж інших жителів України було гончарство. Кераміка Житомирщини – давня і самобутня галузь культури. Гончарством займалися цілі родини, зокрема жителі Баранівського, Новоград-Волинського, Андрушівського, Коростенького районів. Керамічні вироби, поділяються на кілька груп: побутовий посуд, оздоблювальні плитки-кахлі, будівельні матеріали²⁹.

Ткацтво – один з найдавніших і найважливіших елементів культури Житомирщини. Воно належить до найбільш поширених видів господарської діяльності й народного

²⁷ Етнографія України: Навчальний посібник / За ред. С.А. Макарчука. Львів: Світ, 1991. 520с. С. 185-186.

²⁸ Історія народного господарства Української РСР: У 3 т., 4 кн. К., 1983. Т.1. С.154-197.

²⁹ Литвинчук Н.В. Україна, держава: ремесла та промисли. *Енциклопедія історії України: Україна—Українці. Кн. 1* / Під ред. В. А. Смолій. К.: В-во «Наукова думка», 2018. 608 с. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=1>. (дата звернення – 17.10.22 р.)

мистецтва, яке має багатовікову історію і глибокі традиції. Основними прядильними волокнами жителів Житомирщини, як і в інших народів, з давніх часів були вовна, льон й коноплі.

Одним з найдавніших промислів була вичинка шкіри і виготовлення з неї побутових виробів. Вичинкою шкір для одягу займалися кушніри. З цією метою вони провадили низку досить складних операцій (просушування шкір, відмочування у спеціальному розчині з квасу, борошна, висівок і солі, ключування, вичищення, розтягування на рамі та ін.)³⁰.

Висновки. З другої половини ХІХ ст. народні ремесла й промисли на Житомирщині починають занепадати, не витримуючи конкуренції з новими, щойно зародженими видами промисловості, хоча потенціал та працелюбність житомирян все ж таки ще очікує на економічний поштовх для розвитку ремесл після припинення пандемії та інших суспільно-політичних проблем сьогодення.

Ренгвельський Кіріл Віталійович, студент I курсу спеціальності Маркетингова діяльність ВСП «Житомирського торговельно-економічного фахового коледжу Державного торговельно-економічного університету». Науковий керівник: Панченко Вікторія Сергіївна, кандидат історичних наук, викладач вищої категорії, викладач-методист.

Традиційний одяг українського населення ХVІ-ХVІІІ ст.

Актуальність проблеми. Костюм – частка народної душі. Велике історичне та художнє значення українського народного костюма безумовне. Від глибокої давнини і протягом усього існування він задовольняв не лише матеріальні, а й духовні потреби людини, виконуючи необхідні побутові, соціальні, обрядові функції. Його високий мистецький рівень, емоційна насиченість яскраво відбивають світогляд, естетичні уподобання, саму психологію українського народу. Це самобутнє явище посідає визначне місце не тільки в національній, а й у європейській та загалом світовій культурі.

Виклад основного матеріалу. Розвиток українського костюма на всіх його етапах відбувався в тісному зв'язку з іншими культурами. На костюмі українців суттєво позначилась етнічна історія-народу: поступове заселення українських земель, яке супроводжувалося змішанням культур різних районів; перебіг контактів зі слов'янськими та неслов'янськими, сусідніми та віддаленими народами. Так у процесі історичного розвитку українських земель окреслювалися локальні особливості національної культури, що знайшло виразний відбиток і в одязі.

Виникнення Запорізької Січі, специфічні політичні умови, в яких опинилася територія України в ХVІ-ХVІІІ ст., зумовили поглиблення локальних рис української культури цього періоду. Характерними особливостями визначався костюм різних соціальних верств населення України – козацтва, селянства, міщанства, духовенства тощо. Стильові ознаки побутуючих на той час західноєвропейських художніх течій – ренесансу, а з часом бароко – проникають у художню культуру України, набуваючи своєрідної місцевої інтерпретації³¹.

До комплексу одягу ХV ст. входила насамперед сорочка переважно із грубого саморобного полотна. У чоловіків вона була короткою, глухою, тунікоподібною, з прямокутною горловиною. Жіноча сорочка була довгою, різноманітного крою: тунікоподібна, з плечовими вставками (пришитими по основі й попідканню стану), з суцільнокроєними рукавами³². Як поясний чоловічий одяг відомі вузькі штани – гачі (ногавиці) з білого або темного сукна, а також широкі шаровари.

³⁰ Лащук Ю.Л. Народне мистецтво українського Полісся. Львів, 1992. 124 с. С.48.

³¹ Ніколаєва Т. Історія українського костюма. К.: Либідь, 1996. 234 с. С. 10-11.

³² Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція і орнаментация. Матеріали до етнології та антропології. Львів, 1929. Т. 21-22, ч. 1. С. 231-239. С.232.

Жіночий поясний одяг на значній території України був незшитий або частково зшитий у вигляді одного широкого чи двох вузьких прямокутних шматків саморобної вовняної візерунчастої або однотонної тканини. Це – дві запаски, одноплатова обгортка (опинка, дерга), святкова плахта, що побутувала виключно на Середній Наддніпрянщині. Незшитий поясний одяг із домотканої вовни мав чимале локальне розмаїття за рахунок різного орнаментально-колеристичного вирішення. Поряд із незшитим поясним одягом в Україні розвиваються і зшиті форми. На Поліссі, наприклад, широко відомими були літник та андарак. Літник – це вертикально смугаста вовняна стадняця (на червоному тлі різнокольорові смужки: зелена, чорна, жовта, синя, біла). Андарак – червона однотонна спідниця із закладеними по спинці зборами й широкою орнаментальною смугою по низу.

Виразним елементом одягу був і головний убір – своєрідний символ сімейного статусу жінки. У дівчат – це вінець, обруч, перев'язка, які завжди одягалися так, щоб була відкритою маківка. На свята напинали вінок із квітів, який особливо багато прикрашали під час весілля. Як відомо, на другий день весілля голову дівчини покривали рушниковим головним убором – наміткою, а потім одягали жорсткий очіпок, який у різних місцевостях мав значну різноманітність форм (трапецієподібний, овальний, серпоподібний, сідлоподібний і т. д.)³³.

Як і за часів Київської Русі, селяни у XIV-XVII ст. взували шкіряні постолі або плетені личаки. Заможніші носили чоботи й черевики. Святкові чоботи робили з двокольорового сап'яну, завдяки чому вони мали назву чорнобривці.

Верхній одяг селян виготовлявся з саморобного валяного сукна. Розвиток цього одягу йшов від прямоспинного до приталеного крою. Пряма форма використовувалася в довгих плащах типу манти, гуглі, чуги, а також у короткій довговорсій гуні. Селянський одяг. XVII-XVIII ст. Широко побутував і одяг типу свити. Її крій поступово ускладнювався за рахунок вставки по боках клинів – вусів – або за рахунок додаткових полотнищ, вшитих по лінії талії. Заможні селяни носили верхній одяг із покупних мануфактурних тканин – жупан. Узимку основним одягом був овчинний кожух, не критий тканиною. Крій та пропорції кожухів у різних місцевостях мали свою специфіку³⁴.

Своєрідно розвивався у цей період одяг міського населення, що зумовлювалося поступовим поділом праці, зокрема виділенням ткацтва в окреме ремесло. Цехове, а потім мануфактурне виробництво викликало певну уніфікацію одягу, значну його відмінність від домашнього – і в техніці ткацтва, і у способах пошиття, і у структурі всього комплексу. Формування національного ринку забезпечувало великий асортимент тканин, у тому числі імпортних.

Міський одяг, як і раніше, відбивав соціальне розшарування населення. Комплекс одягу городян включав сорочку і штани або сорочку і спідницю, але сорочка стає нижнім одягом. Щодо форм та крою одягу, то вони змінювалися повільніше. Соціальна диференціація міського одягу насамперед позначалася на використанні тих чи інших матеріалів. Якщо бідні городяни вживали, як і селяни, саморобні тканини із льону та вовни, а покупці – тільки для оздоблення, то заможні верстви – переважно тканини, парчу, оксамит, високоякісне сукно, дорогі хутра.

У міському костюмі порівняно з сільським налічувалася велика кількість предметів. На відміну від полотняної сорочки заможних городянок була шовковою, з глибоким вирізом. На верхню частину сорочки надягали ліф із вузькими рукавами, які застібалися або зашнуровувалися. Спідниці та ліфи робили з дорогих тканин: штофного шовку, атласу, парчі. На голову надавали шапки-кораблики овальної форми з шовку, оксамиту або парчі. Дуже різноманітним був верхній жіночий одяг – кунтуші, жупани, свитки, каптани. Люди середнього достатку взували чоботи и черевики з телячої, волової, кінської шкіри або з юфті. Найбільш заможні – з перського и турецького сап'яну: червоні, жовті, зелені, блакитні,

³³ Матейко К. І. Головні убори українських селян до початку ХХ ст. *Народний побут і етнографія*. 1973. № 3. С. 34-39. С. 35.

³⁴ Білан М. *Стельмащук Г. Український стрій*. Львів, 2000. 251 с. С. 201.

лазурові, білі або ж тілесного кольору. Таке взуття густо розшивалося золотом, особливо халявки³⁵.

Висновки. Таким чином, народний костюм – явище конкретно-історичне, продукт розвитку даного етносу, нації, етнографічно ї або локально ї групи. Він відбиває процес етногенезу специфікою своїх функцій, матеріалу, крою, способів носіння, самобутністю колориту, орнаментики, різних доповнень, неповторністю загального силуету, а тому може бути важливим історичним джерелом та носієм національної пам'яті та духовності. Це актуалізує потребу збереження і вивчення комплексу народного костюму.

Гайдамашко Юлія, студентка I курсу спеціальності Маркетингова діяльність ВСП «Житомирського торговельно-економічного фахового коледжу Державного торговельно-економічного університету». Науковий керівник: Панченко Вікторія Сергіївна, кандидат історичних наук, викладач вищої категорії, викладач-методист.

Комплекси традиційного народного одягу українців XIX ст.

Актуальність дослідження. В українському народному костюмі втілилася історична доля народу, його культура і традиції. Національний одяг зберігає в собі особливості різних культурних епох, тому він є одним з найважливіших історичних джерел вивчення культурних особливостей українського народу. В умовах відродження історичної пам'яті, подальшого розвитку національної самосвідомості українського народу важливим є пригадати етнографічні витоки вітчизняної культури.

Мета розвідки – з'ясувати регіональні особливості традиційного народного одягу українців XIX ст.

Виклад основних результатів. Археологічні розкопки свідчать, що український народний костюм з'явився ще в часи Київської Русі. Вже тоді чітко виявлялися регіональні відмінності в одязі. Це, перш за все стосувалося прикрас і орнаментів на сорочках. Аж до кінця XIX століття український костюм зберігав явні регіональні відмінності, і лише на початку XX століття вони злегка розмилися. Про красу та самобутність українського одягу дуже точно сказав Ілля Репін, порівнявши українок з парижанками: «Тільки малоросіянки та парижанки вміють одягатися зі смаком! Ви не повірите, як чарівно одягаються дівчата, парубки теж спритно: ... це дійсно народний, зручний і граціозний костюм. А які дукати, моністи, головні убори, квіти! А які обличчя! А яка мова! Просто краса, краса і краса!»³⁶.

Незважаючи на те, що народна культура українців характерна єдністю національної форми і змісту, вона у зв'язку з економічними, соціальними, культурними факторами, які склалися впродовж століть, та внаслідок взаємозв'язків з іншими народами набула локальних особливостей в окремих районах. Своєрідність таких рис культури й побуту України виразно простежується на півночі, заході, в центрі.

Народний одяг при певних різновидах окремих елементів у різних районах вирізняється і способами поєднання цих елементів, утворюючи специфічний етнолокальний комплекс народного одягу. К. Матейко, досліджуючи основні локальні відмінності у комплексах народного одягу, провела таке етнографічне районування території України: Полісся, Середнє Подніпров'я, Південь, Поділля, Карпати та Прикарпаття. Однак різновидність крою, прикрас, окремих деталей одягу простежується в кожному невеликому районі. Характерна особливість традиційного народного одягу — подібність крою елементів

³⁵ Українське народознавство. Під ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчіва. К.: Знання, 2004. 233 с. С. 138.

³⁶ Ілля Репін: закоханий в Україну - 173 роки від дня народження Іллі Репіна. URL: <https://www.ukrajinci.cz/vyhledavani/ukrajinska-skola+c12/173+a10026.htm> (Дата звернення: 10.06.2022)

чоловічого та жіночого одягу, хоча чоловіче вбрання за способом носіння менш диференційоване³⁷.

Полісся. Народний костюм поліщуків був своєрідним. Чоловіки носили сорочку навипуск поверх полотняних вузьких штанів, підпоясуючи вузьким шкіряним ремінцем. З кінця XIX ст., коли у вжиток входили фабричні тканини і змінювався крій штанів, молоді чоловіки і парубки вже заправляли сорочку в штани.

Сорочки прикрашали червоною і чорною вишивкою на комірі, маніжці та манжетах. Штани виготовляли з грубого полотна. Чоловіки поверх сорочки одягали безрукавку з доморобного сукна, довжиною до талії.

Верхнім одягом XIX ст. були полотняний кабатик, полотнянки з узорнотканого полотна. Весною та восени чоловіки ходили у сіряках і сукняних лейбиках. Верхнім теплим одягом була також свита з білого, сірого або коричневого сукна домотканого виробу. Крім цього, взимку носили одяг з овечих шкір — кожухи, толубчасті чи пошиті до стану.

Головний убір — повстяний шоломок або сукняна магерка. На початку XX ст. ввійшли у побут картузи. Чоловіки взимку і влітку взували постолі і личаки.

Жіночий одяг тут до початку XX ст. зберіг значно більше стародавніх елементів. Для північної частини Полісся характерні сорочки, виготовлені з трьох частин домотканого полотна, додільні з прямими уставками, викладеним коміром. Декоративні засоби оздоблення жіночих сорочок Волинського Полісся дуже різноманітні: заволікування (затягування), хрестик, нашивані ткани візерунки (перетик), настилування, ажурне вирізування (ризь) тощо³⁸.

Для комплексу одягу Волині характерна відсутність розстібних форм поясного одягу (виняток становить фартух). Як нагрудний одяг носили безрукавки-шнуровиці поверх сорочки — приталені або дещо зі заниженою лінією талії з фабричних вовняних одноколірних або квітчастих тканин. Різноманітністю вирізнявся верхній одяг з літніх форм — каптаніки, куцани. Найпоширенішими були суконні білі свити з доморобної тканини з вусами на боках або на чотири фалди, оздоблені китицями.

В осінньо-зимову пору одягали чимерки, гуньки, капоти, кожухи. З жіночих головних уборів відома старовинна намітка. Крім них, носили хустки з доморобного полотна, а також пов'язували голову маленькими терновими хустками (кудлочками). Комплекс одягу доповнювався нагрудними прикрасами — намистом, пацьорками зі скла. В усі пори року жінки ходили в личаках і постолах. Специфіка в одязі була на Лівобережному Поліссі. Жіночий поясний одяг складався з двох запасок з перетканими поперечними смугами. На свята одягали одноколірні або строкаті плахти, носили андарак. Невід'ємною частиною жіночого поясного одягу були фартухи, які закріплювали на талії. З головних уборів відомі очіпки, намітки, білі вишиті хустки³⁹.

Чоловіче вбрання складалося з небіленої полотняної уставкової сорочки. Влітку вона заправлялась у полотняні, а взимку — в суконні штани. На шкіряному поясі з правого боку завжди прикріплювали шкіряний гаманець з губкою, кресалом та кременем, а поряд з гаманцем — ремінну піхву для ножа. У північній частині Чернігівщини, Волині побутовала косоворотка з вишитою маніжкою (результат впливу російського костюма). На сорочку одягали кольорову коротку кірсетку. Взувалися чоловіки і жінки в постолі — ликові, лозові, липові, вербові та в'язові. Чоботи з'явилися на початку XX ст.⁴⁰

Середнє Подніпров'я. Комплекси одягу районів Правобережжя та Лівобережжя в основі мають значну подібність: багато вишита сорочка, плахта чи запаска, кірсетка, пояс, чоботи або черевики. Однак поєднання цих елементів різне. Найкращі традиційні одягові комплекси побутовали на Київщині, Полтавщині, Чернігівщині, південній частині України. За

³⁷ Матейко К. Український народний одяг. К., 1978. 356 с. С. 28.

³⁸ Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис. Київ, 1991. 274 с. С. 181

³⁹ Назви одягу та взуття Правобережного Полісся. Під ред. Н. В. Никончука. Житомир, 1995. 213 с. С. 78-80

⁴⁰ Особливості традиційного одягу на Україні у XVIII—XIX ст. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/10949/> (Дата звернення: 01.09.2022)

способом поєднання полотнища можна виділити два види сорочок: з прямими вставками, пришитими по основі або підпонні та із суцільними рукавами, які за оздобленням мають чимало варіантів. До сорочки одягали запаски, дерги, плахти, спідниці. Запаски і дерги відомі як буденне вбрання. Невід'ємним елементом комплексу були кірсетки, розширені донизу клинами, двох видів: невідрізні в талії та відрізні.

Найпоширенішим верхнім одягом вважалися свити (юпки) білого кольору зі суцільною спиною, невідрізні в талії, розширені донизу вусами, а також кофти з шовкової або вовняної тканини на підкладці.

Взимку одягали нефарбовані кожухи, тулубчасті або «до стану». Зі середини XIX ст. жіночі кожухи покривали фабричною тканиною.

Дівчата носили на голові стрічки — опаски, якими обв'язували волосся. Інколи цю опаску квітчали. Молодиці мали очіпок, поверх нього — намітку (серпанок). Верхній одяг підперізували в'язаними або тканими поясами червоного, зеленого та синього кольорів.

Народний жіночий одяг Київщини мав чимало локальних відмінностей. У районі Білої Церкви довго побутували додільні уставкові жіночі сорочки, що мали поділ, вишитий червоними нитками. Поясний одяг складався з двох запасок⁴¹.

На поч. XX ст. замість запасок носили спідниці з фабричних тканин. Традиційним був пояс з великими китицями на кінцях. Складові частини комплексу — кірсетка чорного кольору, коричнева/біла свита, оздоблена червоними візерунками, юпки з вовняних тканин.

Рис.2. Костюм Полтавщини

Жіночі головні пов'язки залежали від форми очіпка. Тут існували два способи пов'язування голови хусткою: вузлом на маківці та вузлом на ший. Взуттям для дівчат і жінок були червоні чоботи (сап'янці). Полтавські жінки користувалися такими прикрасами, як намисто з дукачами, бурштину, каблучки.

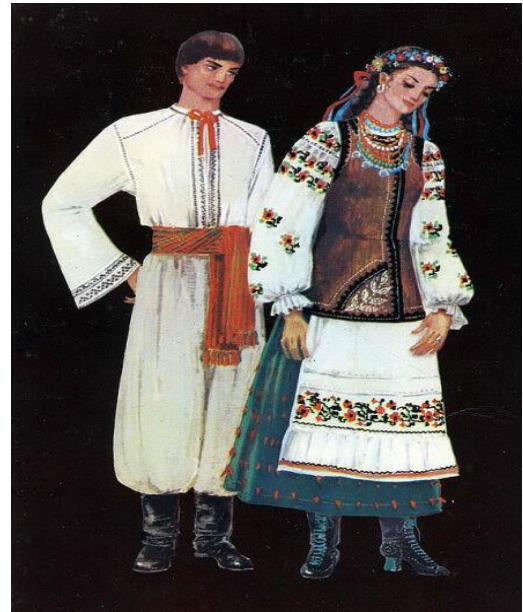

Рис.1. Костюм Київщини

Традиційний народний одяг найдовше зберігся на Полтавщині. Жіночі сорочки уставкові, додільні з пишно зібраною горловиною, обшитою вузькою смужкою полотна, як і манжети, оздоблювали лише лляними одноколірними нитками. Надзвичайно пишне оздоблення сорочок вишивкою геометричного орнаменту, виконаною різною технікою.

Поясний одяг — плахти, фартухи, запаски (дерги) були з різноколірних вовняних тканин. На сорочку одягали кірсетки з легких бавовняних або вовняних тканин з прямими зборами ззаду. Поверх кірсетки одягали литнячку — довгу до колін, чорну або кольорову з розширеними рукавами, обшитими внизу двома смугами плісу. До плахт, окрім кірсеток, взимку одягали довгі свити з білого сукна, кожухи на кілька вусів з стоячим смушковим коміром і кожушанки.

⁴¹ Національний одяг українців: історія, традиції, символіка. URL: https://ukrain.com/nacionalnij_odyag_ukrainciv_istoriya-_tradicii-_simvolika.html (дата звернення – 14.10.22 р.)

До київського та полтавського комплексу подібний одяг південної Чернігівщини. На Кіровоградщині під впливом сарафана та міського плаття виникла сорочка до талійки — з поликами на кокетці, куди пришивали станок. Поясний одяг — запаску і плахту — називали плантух, джерги, до нього одягали підтичку, а до спідниці — фартухи. Різноманітністю вирізнявся і верхній одяг із фабричних та домотканих тканин. Голову жінки пов'язували хусткою.

На Сумщині побутувала жіноча сорочка уставкового виду з підточкою або зі суцільними рукавами, пришитими до основи полотнища. Нагрудним одягом була кірсетка з відрізною спинкою і вусами. Дівчата Сумщини заплітали волосся в одну косу, закинenu за спину.

Локальні особливості в жіночому одязі Слобідщини — це сорочки уставкового виду (уставки пришивали до поробку); уставки і поділ оздоблювали червоною, чорною або синьою заплоччю. Носили тут різноколірні вовняні, атласні, бавовняні, ситцеві сарафани прямого крою. Побутували і дерги, фартухи, плахти. Наприкінці XIX ст. ввійшли у моду рясні спідниці, чорні плісові кірсетки та короткі безрукавки. Жіночі убори були дуже різноманітними і за матеріалом, і за формою: вінкоподібний очіпок з невеликими вушками з двома місяцеподібними півколами, що нагадували сідло; шлик або шличка щільно облягали голову. Поверх очіпка зав'язували хустку. Жінки носили кольорові чоботи зі шкіри з високими каблукми.

Локальні особливості в Середньому Подністрів'ї мали чоловічі сорочки. Тут вони були двох видів: без коміра, з маленькою обшивкою коло шиї, з широкими рукавами і з викладеним коміром, зібраними манжетами. Комір, уставки та манжети прикрашали вишивкою. Сорочки заправляли в штани, які до кінця XIX ст. шили переважно широкими. Поверх сорочки носили безрукавки, які з часом замінили жилетами, а на це одягали свиту або чимерку з домотканого полотна. Побутували також сірак і бурка. Зимовим верхнім одягом був кожух — прямоспинний і під стан. На свиту або кожух одягали кирею. Поверх штанів чи свити і кожуха пов'язували пояс. У деяких районах Київщини пояс був широким з мідними пряжками та кишенькою для ножа і кресала. Головними чоловічими уборами на Київщині та Полтавщині вважалися смушеві шапки і шапки з овечої шкіри. На Слобідщині чоловіки носили валяні ковпаки білого або сірого кольору, наприкінці XIX ст. — високі конусоподібні шапки з овечої шкіри, солом'яні капелюхи. Взували чоботи, постолі, навіть личаки⁴².

Південь України. Район почав інтенсивно заселятися у XVIII ст. українцями, росіянами, болгарами, греками та ін. У зв'язку з цим тут відбувалися різні етнокультурні процеси, що впливали на формування одягу, в якому простежується багато спільних рис.

Наприкінці XIX ст. на основі одягу центральної України склався своєрідний жіночий костюм: сорочка «до талійки», оздоблена вишивкою, широка спідниця з фабричного полотна (до неї носили такий самий фартух), кірсетка з клинами та кофта з рукавами. Взимку одягали кожушанки, кептарі.

На Дніпропетровщині жінки носили сорочки уставкового виду, додільні, плахти з крилами. До плахти одягали вовняну запаску, а поверх сорочки на кірсетку — баєву юпку. Спідниці були довгі (до п'ят), рясні (з п'яти-шести пілок). Своєрідна локальна особливість цього комплексу — сорочки з квадратним вирізом горловини, кірсетка з глибоким вирізом (вплив елементів міського костюма)⁴³.

Чоловіки — вихідці з інших регіонів України — носили сорочки з домотканого полотна, полотняні широкі штани. Зверху одягали свити, гуньки з грубого сукна. Взували шкіряні постолі або ж чоботи. Влітку носили солом'яні брилі, взимку — смушеві шапки.

Поділля (Західне й Східне). Жіночі сорочки Західного Поділля уставкового типу, додільні, іноді короткі, комір стоячий і викладений, спереду вишитий. Форми поясного одягу

⁴² Становлення українського національного костюма URL: <https://etnoxata.com.ua/statti/traditsiji/stanovlennja-ukrajinskogo-natsionalnogo-kostjuma/> (дата звернення – 28.10.22 р.)

⁴³ Макаруч С.А. Етнографія України: навчальний посібник. Львів: «Світ», 2004. 237 с. С. 127-129.

мали два види: незшита горботка фати і спідниця. Обгортки окремих районів Поділля відрізнялися лише колоритом. Обгортку в талії закріплювали поясом або вузькою крайкою. Колорит горботок завжди погоджений з колоритом пояса і вишивок. Для північних районів Поділля характерні вовняні каркасні спідниці — літники і вибійчасті спідниці — димки, необхідним компонентом жіночого поясного одягу були запаски.

Рис. Костюм Поділля.

В деяких районах носили полотняні куртки та короткі сукняні сіраки. Найпоширенішою формою була опанча з відлогами, яку в XIX ст. змінив верхній суконний одяг. Парубоцькі головні убори — це солом'яні крисані, прикрашені шнурочками, герданами. Старші люди носили крисані без прикрас. Взимку одягали баранячі шапки конусоподібної форми. Чоботи були з невиправленої шкіри.

На Східному Поділлі побутовали жіночі сорочки — уставкові та тунікоподібні, додільні й «до підточки», з коміром стоячим або викладеним, рукав часто суцільно вишитий із манжетами. Поясний одяг — плахта, запаска (носили по дві). Наприкінці XIX ст. побутовали дуже довгі спідниці. Замість фартухів до спідниці прив'язували хустку. Поверх сорочки одягали безрукавку — катанку, подібну на кірсетку⁴⁴.

До верхнього одягу належали жакети з рукавами, кацабайки, кофти, а також свити, гуньки, кожухи. Традиційним верхнім одягом була своєрідна свита — чугай (бурка або чемерка) з доморобного сукна. Взимку чоловіки вдягали кожухи зі стоячим коміром, у негоду використовували манту з рукавами і двома комірами: вузьким стоячим і великим викладеним. Загальнопоширеною формою взуття були чоботи.

На території всього Поділля жінки носили на свято жовті або чорні сап'янці. Чоботи оздоблювали аплікаціями. Важлива роль у комплексах жіночого одягу Західного і Східного Поділля належала прикрасам (намисто, силянки, гердани, заушники). Чоловічі сорочки були

Нагрудний одяг — корсети з круглим вирізом горловини, приталені, з вовняної тканини, оздоблені. Верхнім одягом були полька з відрізною спиною, зі зборами, довга до колін, полотняні каптани з відлогою, сіряки з білої вовни, але вже без відлоги, бекеші з білої овечої шкіри, покриті сукном. Взимку носили кожухи з приталеною спиною. Для підперізування поясного і верхнього одягу виготовляли ткані, плетені пояси з китицями на кінцях.

Дівчата на свято одягали вінки, що вкривали всю голову. Прикрасами слугували квіти, гердани тощо. Заміжні жінки пов'язували голову наміткою, рантухом, який складали кілька разів, обвивали голову, а поверх вкладали кибалку (дерев'яний обруч) для підтримання хустки.

У комплекс чоловічого одягу входили сорочка з широкими відкритими рукавами, вишитими пазухою, коміром, манжетами, і довгі полотняні штани, підперезані кольоровим поясом. Зверху одягали кожушані безрукавки — кептарі, камізьелки з фабричних тканин, каптани, які згодом витіснили кацабайки.

⁴⁴ Кривавич Д. П., Стельмащук Г. Г. Український народний одяг XVII — початку XIX ст. в акварелях Ю. Глоговського. К., 1988. 273 с. С. 222-224

тунікоподібними з порівняно високим стоячим коміром. Побутували й уставкові сорочки з низьким коміром, які заправляли в штани на відміну від тунікоподібної (її випускали поверх). Штани шили з грубого домотканого полотна.

Покуття. Жіночі сорочки — тунікоподібні, зі суцільно кроєними рукавами, довгі до п'ят, рукави на раменах вишиті. Поясним одягом були фоти, горботки — шмат смугастої вовняної тканини, якою обгортався стан. На свята одягали спідниці — рантух та запаски. Верхнім одягом влітку вважався сердак, взимку — кожух. Головним жіночим убором була вишита перемітка. Дівчата прикрашали голову герданами та квітами, на шию чіпляли намисто, а ходили в чоботах, виготовлених з жовтого або червоного сап'яну з високими халявами.

Чоловіки носили сорочки тунікоподібного крою, довгі до колін, з вузьким коміром, пазушним розрізом на середині. Верхнім одягом влітку слугували полотняні штани, а взимку — штани з білого сукна — холошні. Підперізували їх широким ремінним поясом — чересом. Літнім верхнім одягом був сердак, зимовим — кожух. На голову одягали влітку солом'яні капелюхи, які молоді хлопці прикрашали герданами та різними вовняними шнурами, взимку — клепані, виготовлені з баранячого смушку. Чоловіки мали чотирикутну вовняну торбу — табівку.

Буковина. В цьому регіоні відомі жіночі сорочки трьох видів: тунікоподібна, зморщенка та на кокетці, оздоблені вишивкою. Поясним жіночим одягом були запаски, фоти, горботки (прямокутне полотнище з вовни, що умовно поділялося на три частини). В будні одягали запаску.

Нагрудним одягом вважали кептар, сердак — напівпальто зі сукна коричневого або чорного кольору довжиною до колін, яке називали тут байбараком. В негоду одягали манту — довге пальто розпашного крою з високим коміром-ковпаком. Жіночим головним убором були рушники — намітки, перемітки. Серед прикрас побутували нашійні та нагрудні — монети, пацьорки, гердани, згарди⁴⁵.

Основою чоловічого костюма вважалася сорочка тунікоподібного крою. Її шили з суцільного полотнища і носили навипуск. З кінця XIX ст. ввійшли в моду сорочки зі стоячим та відкладним комірами і пазушним розрізом на середині. Одягали білі полотняні вузькі штани — портяниці, а в холодну пору гачі — суконні штани білого або чорного кольору. Підперізували їх домотканим шерстяним поясом — окрайкою. Плечовий одяг складався з кептаря, кожуха, сердака, манти. Вони були такого самого крою, як і жіночі, тільки менш прикрашені

Головними уборами слугували влітку капелюхи, брилі, а взимку — шапки, клепані, кучми. Чоловічим і жіночим взуттям були постолі зі свинячої або телячої шкіри — вироб'яки. Чоловіки та жінки взували чоботи, а жінки — ще черевики. На Буковині були поширені чоловічі нагрудні прикраси. Доповнювали чоловічий костюм шкіряною сумкою — табівкою, палицею або топірцем⁴⁶.

Рис. Костюм Буковини

⁴⁵ Кожолянюк Г. Етнографія Буковини. У 2 т. Чернівці, 1999. Т. 1. 254 с. С. 201.

⁴⁶ Кожолянюк Г. Народознавство Буковини. Народна їжа українців: Навч. посібн. Чернівці, 2000. 232 с. С. 82-88

Рис. Костюм Прикарпаття

Серед чоловічих сорочок переважали сорочки з прямими уставками, що підперізували широким вовняним поясом. Штани шили з полотна. Верхній одяг — каптани, полотнянки, сіряки, кабати. Взимку носили кожухи, а молодь — короткі козушки. На голову одягали солом'яні капелюхи, прикрашені стрічками та герданами, хутрову шапку.

Гуцульщина. Жіночі сорочки були уставкові з призборюванням навколо шії, довгі — нижче колін. Відомий найдавніший вид поясного жіночого одягу — незшиті двоплатові запаски. На початку ХХ ст. у побут увійшли спідниці. Жінки носили кептарі, сердаки. Збереглася як обрядовий одяг гугля — плащоподібна накидка з вовняної ворсистієї тканини. Взимку носили кожухи, апліковані вовняними нитками.

Дівчата заплітали волосся в косу разом з ниткою, на яку нанизували мідні гудзики, а всю зачіску оздоблювали квітами. Жінки і дівчата голову пов'язували хусткою, літні жінки — переміткою, рантухом, пізніше — старовіцькими хустками. Жінки Гуцульщини носили багато прикрас: перстені, обручі, чепраги, нашійні прикраси. Доповненням до жіночого одягу були тайстри, дзьобні. Ходили жінки в постолах і чоботах на високих каблуках.

Гуцули носили тунікоподібну, довгу сорочку, одягнувши її поверх штанів. Штани були суконні, кольорові (гачі) та полотняні (поркениці). Підперізувалися широким поясом (чересом). Наверх одягали кептар, сердак, які оздоблювали вишивкою. Взимку носили кожухи.

Головним чоловічим убором був повстяний капелюх — крисаня, оздоблений різнокольоровими шнурками, бляхами тощо. Молодь прикрашала крисаню пір'ям, китицями. Взимку носили шапки (клепаню) або шлик із червоного сукна. Доповненням до одягу були оздоблені топірці, сумки, які набивались плоскими мосяжними гудзиками.

Бойківщина. Жіноча сорочка — безуставкова, з суцільним рукавом і з розрізом збоку, а не спереду, як скрізь в Україні. Обшивка її — зморщена. Порайонні особливості в

Рис. Костюм Закарпаття

Прикарпаття. Опілля. Характерною рисою жіночого одягу була велика різноманітність за окремими складовими частинами та їх кольором. У минулому майже кожне село відрізнялося від іншого своєрідністю конструкції одягу, вишивки, багатством орнаментальних композицій, їх кольорів.

Сорочки шили короткими, зі стоячим коміром, оздоблювали вишивкою. Поясний одяг складався зі спідниці, запаски, прикрашених вишивкою і тороками. Верхній одяг — це короткі каптани чорного кольору, полотнянки, сіряки, чемерки, кожухи. Своєрідним верхнім одягом були мандини без коміра і кишень. Зимовий одяг складався із кожуха з овечих шкір. Найпоширеніший головний убір — хустка, а для підтримання волосся використовували кибалок з лозини.

сорочках виявлялися у способі викінчення вирізу горловини, рукавів і в художньо-технічних засобах.

Поясний одяг — це білі спідниці, мальованки, підперезані вовняним поясом. Полотняні вузькі штани (портяниці) у поясі зав'язували конопляним шнурком, а в деяких районах — ремінним поясом з двома-трьома пряжками. Взимку носили вовняні штани.

Нагрудний одяг — лейбики, куртки, хутрові безрукавки. У ХХ ст. почали з'являтися кірсетки, оздоблені бісером. Старовинний вид суконного одягу — сірак зі вставними клинами збоку. Верхній чоловічий одяг на Бойківщині не відрізнявся від жіночого. Взимку носили кожухи. Головні убори чоловіків — солом'яні капелюхи, які оздоблювались, та шапки. Шкіряні постолои — ходаки — основне взуття бойків. Верхнім одягом були кацабаї, сіраки з фалдами. Взимку одягали кожухи, коротші — кожуща.

Головні убори вирізняються багатством форм. Дівчата заплітали косу, кінці якої оздоблювали кольоровими стрічками. Очіпки мали підкладки. Найпоширенішим головним убором були хустки, основною формою взуття — шкіряні постолои. Жінки мали прикраси: скляні пацьорки, коралі, гerdани, перстені домашньої роботи⁴⁷.

Чоловічі сорочки бойків вирізнялися порайонними особливостями: сорочки — з розрізом-пазухою на плечах, уставкові, додільні з довгим розрізом пазухи, комір — стоячий або викладений. В оздобленні переважають чорний і синій кольори.

Лемківщина. Жіночі сорочки були безуставковими, короткими. Їх називали чахлики, а поверх них одягали подолок-спідник. Спідниці рясовані в дрібні зборки, поверх — запаска з оздобленням кольоровими стрічками. На сорочку надягали приталену безрукавку (лейбик). Верхнім одягом слугували кожухи і сукняні куртки. Взимку одягали гуньку, сердак або білий кожух до колін, оздоблений аплікаціями.

Дівчата ходили з відкритою головою, а заміжні жінки скручували волосся в кибалку, на яку накладали очіпок. Покривались також хусткою. Взували шкіряні постолои керпці. Певні відмінності в одязі зафіксовані в селах, що межують зі Словаччиною.

Лемківська чоловіча сорочка була довгою, безуставковою, лляною, з розрізом на плечах і заправлялась у лляні вузькі штани (ногавки). Камізельки мали голубий колір. Носили короткі свити, сукняні темно-коричневі лейбики і чуги, чугані (інший різновид — гуня-гунька), коричневу куртку і подібний сердак, але значно коротший, та кожухи. Головним убором були влітку повстяні капелюхи, взимку — круглі баранячі шапки⁴⁸.

Висновки. Отже, нині збереглося багато документів і зразків старовинної української одягу, які можуть багато розповісти про історію та самобутню культуру українського народу. Завдяки людям, які зберегли пам'ять про національному костюмі, в наші дні відроджується інтерес до національного одягу, а разом з нею і до всієї української історії. Український народний костюм останніми роками відродився в сучасному одязі, став затребуваним і популярним - його активно використовують в колекціях відомі кутюр'є, дизайнерські бренди, а зірки кіно, шоубізу та видатні особистості сьогодення з задоволенням носять одяг з елементами українського національного костюму, бо бути українцем - модно.

*Грицай Анна Олександрівна, учениця 10 класу
Межівського аграрного ліцею-інтернату Межівської
селищної ради Дніпропетровської області. Науковий
керівник: Велика Тетяна Петрівна, учитель історії,
вчитель вищої категорії, вчитель-методист*

Традиційний весільний одяг Дніпропетровщини

Актуальність теми. У сучасному глобалізованому світі стрімко розвивається і зникає національна ідентичність і культура. Наше життя стає все більш типізованим, шаблонним, у ньому бракує народної самобутності. Тому важливо нині пригадати свої етнографічні корені.

⁴⁷ *Стельмащук Г. Г.* Традиційні головні убори українців. К., 1993. 241 с. – С. 122

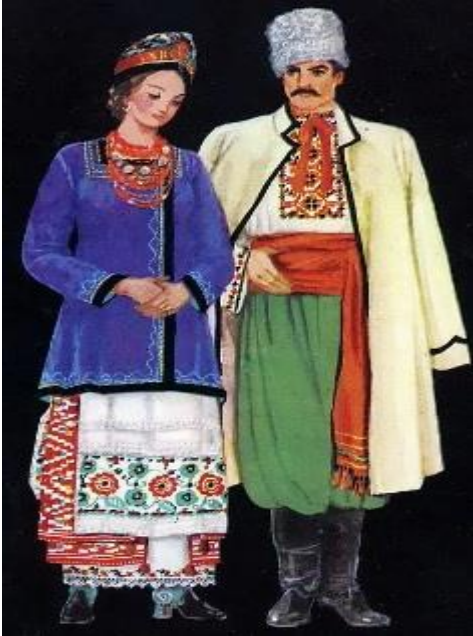
⁴⁸ Лемківщина: Іст.-етнограф. дослідження: У 2 т. За ред. С. П. Павлюка. Львів, 2000. Т. 1. 283 с. С. 187-189.

Мета розвідки – на прикладі Дніпропетровщини розкрити особливості весільного костюму та народних вірувань, символіки із ним пов'язаних.

Виклад основного матеріалу. Характерним для корсеток та спідниць на Дніпропетровщині на той час був чотирикутний виріз горловини – «каре». Підлоги, низ рукавів і виріз горловини обшиті чорним плесом і кольоровими нитками.

Плахта цілісна, «невідкладна». Орнамент «ведмежі лапи» з різнокольорових вовняних ниток з перевагою червоно-білих та жовто-зелених кольорів створює ритмічний малюнок.

Полотняна лоцманська сорочка з широкими рукавами в дві полиці. Нашивна манішка та стоячий комір, зав'язаний червоною стрічкою. Сорочка заправлена в широкі строкаті штани наддніпрянського крою, підперезані широким червоним в'язаним поясом з кистями ⁴⁹.

Головний убір - сіра барашкова шапка циліндричної форми. Поверх сорочки одягали рясну спідницю (шовкову ситцеву або вовняну). Спереду спідницю покривали фартухом,. Згори одягалась юпка, яка прикрашалась гарусними шнурками, кантами, стрічками. На голову молодій пов'язували шовкову стрічку на яку накладали весільний вінок з штучних квітів, у який вставляли перо павича

Підперізували молоду весільним рушником. На шию вдягали низки намиста, бурштину та коралів. На ногах були кольорові сап'янові чоботи. Весільна сорочка, яку вишивала наречена. Згори одягалась безрукавка. Штани мали були з черкесиної або шведської тканини. На плечі накидалась чумарка (полегшена святкова свита), яку прикрашали металевими гудзиками та вишивкою різноколірним шовком. На голову вдягали бриль з квіткою, яку пришивала сестра молодії.

У 1960-ті роки в моді були короткі білі весільні сукні з довгими рукавами. Убарання було доповнене вінком з квітами та фатою. Також в моді були чорні костюми (білі також користувалися попитом) з білосніжною сорочкою та галстуком, поверх яких одягали жилетку. Піджак доповнювався квітами в нагрудному кармані.

Дизайнерські весільні сукні 1980-х рр. вже просякли духом свободи, тому такий образ, доповнений віночком з квітів, був в тренді. Чоловіки мали чорний піджак з відкритими грудьми, чорні брюки з білосніжною сорочкою зі світлим галстуком. Піджак обов'язково доповнювався квітами в нагрудній кишені⁵⁰.

Стародавніми класичними техніками на Дніпропетровщині було вишиття низкою та ажурними мережками. Вишивки хрестиком здебільшого геометричні, а також рослинні, що набули геометричного характеру. Дослідники, які розглядали найстаріші колекції вишивок Дніпропетровщини, наполягали, що такого розмаїття ромбів, хрестів, косих хрестів, свастик, зірок, трикутників, квадратів, їх поєднання важко собі уявити.

Висновки. Отже, народний костюм і особливо весільний містить своєрідний генетичний код нації, її історію, менталітет, зашифровані у візерунках, традиційних фасонах і кольорах. У сучасних умовах глобалізації, зміни поколінь, війни особливо актуальне питання вивчення і збереження всіма можливими способами етнографічного надбання українського народу.

⁴⁹ Регіональні відмінності в загальному національному стилі українського одягу. URL: <https://etnoxata.com.ua/statti/traditsiji/regionalni-vidminnosti-v-zagalnomu-natsionalnomu-stili-ukrajinskogo-odjagu/> (дата звернення – 18.10.22 р.)

⁵⁰ Український національний одяг: від історії до сучасності. URL: <https://vzhe-vzhe.com/blog/ukrainian-national-clothes/> (дата звернення – 18.10.22 р.)

Канчі Анна-Софія Павлівна, І ОО, ВСП «Ужгородський торговельно-економічний фаховий коледж ДТЕУ». Науковий керівник: Фречка Оксана Василівна, голова циклової комісії суспільних дисциплін, викладач І категорії.

Традиційний народний одяг Закарпаття: повсякденний чоловічий та жіночий стрій

Актуальність теми. У межах Закарпаття надзвичайно важливим є дослідження локальних одягових осередків, вивчення яких становить питання генези, типології, локальних особливостей крою та елементів декору, їх семантики. Народна культура, законсервованись майже до початку ХХ ст., дійшла до нас у первинному вигляді. Внаслідок цього сформувався самобутній регіональний комплекс традиційного народного вбрання Закарпаття, що зберіг давню українську культурну основу, а в межах етнографічних груп краю – спільні ознаки.

Мета розвідки – комплісний аналіз крою та оздоблення традиційного одягу закарпатців ХІХ – поч. ХХ ст., визначення їх етнографічно розмежувальних рис.

Виклад основних результатів. Закарпаття – це своєрідна історико-етнографічна і господарсько-культурна зона, простір етнічного і політичного порубіжжя, населений, окрім українців, угорцями, румунами, словаками, німцями та іншими. Ці обставини зумовлюють особливості традиційної культури регіону, зокрема народного одягу.

Закарпатська Гуцульщина охоплює весь Рахівський район, хоча навіть тут є локальні групи з характерними особливостями: ясінський, богданський, рахівський та великобичківський округи. Повсякденний стрій гуцулів включав в себе вишиту сорочку (кошулю), підперезану крайкою, кожушок або кептар (безрукавка), сердак, що мав різні кольори, прикрашений гривною з китиць, дрібних монет, гуглю (верхній одяг), кожух на зиму, черес (пояс), холошні (штани), капчурі, зверху яких носили бочкори.

Чоловіки носили довгу лляну або конопляну сорочку, зверху - білий розшитий кептар, по кептарю - сердаки та білі гуглі. Влітку носили лляні штани темних кольорів, а взимку - шерстяні холошні. На поясі - вузький ремінь з мідних пластинок, а зверху - шкіряний широкий черес. На голові - чорні фільцові капелюхи (кресані), взимку клепані – шапки з вухами. Традиційне взуття - шкіряні постולי та бочкори⁵¹.

Жінки носили довгі сорочки, підперізувались плетеними з шерсті, з додаванням золотої нитки, крайками, а для вишивки використовували геометричні орнаменти. Замість спідниці побутували дві запаски, ткані з червоної вовняної нитки, з додаванням зеленої та жовтої, металевої срібної чи золотої. Верхній одяг – прикрашені кожушки (кептарі), зимою - кожухи. Гуцулки носили різнокольорові фабричні хустки.

Лемки займають південну частину Великоберезнянського району, Перечинський район, південно-східну Польщу і частину Словаччини. Комплект жіночого народного вбрання включав у себе коротку сорочку (опліччя), спідницю (кабат), фартух (катран, запиначка), сукняну безрукавку (камізельку, лайбик), гуню або сірак хустку, чеpecь, постולי (бочкори), що кроїли із зрізаним носком та розрізною п'яткою, чоботи (чижми).

Характерними ознаками лемківських «опліч» були вишивка поверх морщення нагрудної частини, поперечні орнаментальні смуги на рукавах, різноманітні мережки. На початку 20-х рр. ХХ ст. у лемківській одяговій вишивці поширились насичені квіткові композиції⁵².

Натільним одягом чоловіків виступає сорочка (опліч), лемківською особливістю було призибування «рясування» та густе «морщення» верхньої частини рукавів. Влітку носили

⁵¹ Коцан В. В. Традиційний народний одяг Закарпаття у календарно-побутовій обрядовості ХІХ – першої половини ХХ століть. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Історія»*, 2016. Вип. 1 (34), С. 107-114. С.110.

⁵² Добрянська І. Нариси про матеріальну і духовну культуру лемків. *Наше слово*. 1964. № 24. С. 5.

штани (ногавки) з конопляного полотна, взимку – холошні з домашнього сукна. Чоловічий плечовий та верхній одяг лемків виготовляли з полотна, хутра і сукна: лайбики, гуні, чугані, уйоши, сіраки. Традиційними літніми головними уборами були фетрові капелюхи (крисані, клібані), солом'яні капелюхи (плетенки), а зимовими — хутрянні шапки (кучми, ковпаки). Чоловіки носили шкіряні постолі.

Розселення бойків визначається територією на півночі Великоберезнянського району, Воловецьким районом, частиною Міжгірського та територіями по той бік Карпат.

Основу жіночого вбрання складала коротка сорочка (опліччя) з домотканого полотна, з круглим вирізом горловини, густозібраною нагрудною частиною, довгими рукавами з пришивними манжетами. Сорочку оздоблювали вишивкою геометричного, пізніше рослинного орнаменту. Поясним одягом були спідниці (фартухи), характерними ознаками яких були складки (рямки), плетений шнурок (поясник). Поверх сорочки великоберезнянські бойкині одягали безрукавку (камізоля), поширена куртка (сіряк), уйош з ущільненого домотканого сукна.

Ще одним плечовим елементом, який виготовляли з овечої вовни, була гуня білого, сірого, темно-червоного кольору. Гуні у закарпатських бойків були з ворсом (коцовата) і без ворсу. Основним видом взуття - постолі (ходаки) зі шкіри чи лубу.

Чоловіча сорочка бойків була викроєна із трьох пілок, мала комір-стійку або відкладний, носили її навипуск, у деяких селах поверх сорочки одягали полотняну безрукавку (лайбик). Поясним елементом чоловічого одягу були широкі штани (гаті), поверх гатей одягали ще одні (надраги, бачмаги). Укріплювали верхні штани вузьким ремнем із волової шкіри. Взимку поверх одягали холошні. Зимові штани фарбили (дубили), щоб не бруднились і не гнили. Із головних уборів побутували капелюхи (крисаня), поширені солом'яні капелюхи, взимку носили кучми, ковпаки. Верхнім одягом був сердак (гуня). Зверху носили чугу або чуганю без рукавів⁵³.

Долиняни займають територію значної частини Хустського, Тячівського, частини Міжгірського та східної частини Іршавського районів.

Для жіночого одягу характерна довга сорочка «довганя», на Міжгірщині і Тячівщині – коротка сорочка, яку вбирали до спідниці. Сорочки оздоблені вишивкою на рукавах, зап'ясниках, «фодрах» (вिकінчення рукавів у формі воланів), на горловині, передній гладкій полі і на грудях. Сорочка могла мати густе «рямування» навколо круглої горловини. Основні мотиви в орнаменті – косички (восьмикутні зірки), ромби, прямі і скісні хрести, квадрати, кривулі. Переважаючі кольори – білий, синій, темно-вишневий.

Жінки по сорочці носять полотняні або бавовняні подолки (спідниці), а по спідниці спереду плато (фартух), поверх сорочки безрукавка – розшитий лейбик, багаті носили бунду. Зверху вуйош — коротка біла куртка, обшита синім сукном. Заміжні жінки носили на голові невеликий чорний очіпок (чепак), використовували хустку (ширінку). На ногах – постолі, топанки (черевики), в які взували шкарпетки (штримфлі).

Чоловічий повсякденний одяг включав сорочки руського крою з вузьким стоячим коміром, гаті (холошні взимку), чорні лайбики, бунди, а по лайбиках - вуйоші. Зверху на вуйош одягали гуню з довгими рукавами — без коміра, тільки обшиту біля шиї червоним сукном. Гуню ткали з шерсті таким способом, щоб з виворотньої сторони вона була гладка, а з лицевої залишали витягнуті нитки, подібно на овече руно. Чоловіки цього регіону носили капелюхи з широкими полями, зимою - клібані або високі мохнаті кучми, сірі смушкові шапки⁵⁴.

⁵³ Гойчук В. І. Традиційна культура бойків Міжгірщини кінця XIX - першої половини XX ст. (за матеріалами сіл Верхній і Нижній Студений): дипломна робота. *Архів кабінету етнології історичного факультету УжНУ*. Ужгород: УЖДУ, 1999. 80 с.

⁵⁴ Тиводар М. П. Етнографія Закарпаття: Історико-етнографічний нарис. Ужгород: Гражда, 2011. 416 с.

Висновки. Народний одяг українців Закарпаття є яскравим самостійним історико-етнографічним явищем, однією із складових загальноукраїнської традиційно-побутової культури.

*Назарчук Еліза Юрївна, учениця 10 класу
Межівського аграрного ліцею-інтернату Межівської
селищної ради Дніпропетровської області. Науковий
керівник: Велика Тетяна Петрівна, учитель історії,
вчитель вищої категорії, вчитель-методист*

Генетичний код Дніпропетровщини

Актуальність теми. Останні декілька років суттєво змінили ставлення українців до себе, своєї історії, мови, культури, мистецтва та традицій. Те, що колись здавалося дивним чи поєднувалося б з політичністю та націоналізмом: використання у повсякденному та святковому одязі вишиванок, використання речей з національною символікою чи народними мотивами, участь у різноманітних фестивалях національного колориту, – сьогодні вважається нормою і елементом патріотизму. Сучасні вишиванки – це звичайний атрибут буденного одягу українців, а вишиванки із «бабусиних скринь» можуть дивувати сучасність лише по великих святах та урочистостях. Тому на часі вивчення регіональних практик вишивки, їх орнаментів та відродження цього виду декоративно-ужиткового мистецтва у сучасному житті.

Мета розвідки – розкрити семантику української народної вишивки та обґрунтувати необхідність отримання знань щодо використання певних символів при декоруванні сучасного одягу на прикладі Дніпропетровщини.

Виклад основних результатів. На Дніпропетровщині, як і в інших регіонах України, поширеним масовим видом народного мистецтва є художня вишивка. Від покоління до покоління передавались її секрети, удосконалювалась майстерність. І вбирала вона в себе життєві радощі і печалі.

Грецькою мовою слово «вишивка» перекладається як «космос». Цей факт змушує замислитись над поняттям українського слова «вишивка». В давнину вірили, що біле полотно сорочки було як життєве поле, на якому снувалось прядиво життя. А вишиваний матір'ю рушник вважався рушником долі. Колись українці відчували свій магічний зв'язок зі світом рослин, тварин, мінералів. Магічна квітка життя, яку дослідники шукають серед єгипетських старожитностей, «квітне» над дверима українських хат, і на мисниках, і на скринях, на рушниках і сорочках – на усіх речах домашнього вжитку. Для українців це – відоме і доступне, звичне і буденне, як вода і хліб.

Сучасні дослідники розглядають вишивані послання наших пращурів із позицій законів сакральної геометрії, приписують їм певні магічні, оберегові властивості. У вишивках співіснують геометричні, рослинно-геометричні орнаменти, в них збережені архаїчні мотиви ромбів, хрестів, восьмикутних зірок... Вишитими мотивами прикрашають святковий і буденний одяг, обрядові рушники. А ще вишивка просто милує очі і дарує позитивний настрій не одному поколінню мешканців нашого краю.

Виникнення вишивки сягає в глибину тисячоліть. Про це свідчать літописні джерела, відомості стародавніх істориків, численні археологічні знахідки. На території України знайдені пам'ятки, які дають інформацію про ткацтво ще в часи трипільської культури. Виникнення української вишивки пов'язують зі скіфською епохою, високохудожніми витворами скіфських майстрів, які зберегли зображення одягу і його декоративного оздоблення. Матеріали розкопок скіфських курганів, які проводились на території Дніпропетровської області, називають цінним джерелом для вивчення культури і побуту цих племен. Зображення на знайдених предметах зі скіфських курганів дають змогу дослідити одяг і найдавніше скіфське шиття⁵⁵.

⁵⁵ Кара-Васильєва Т.В. Українська вишивка К.: Либідь, 2002. 160 с. С. 56-60.

Святкові костюми скіфів орнаментувалися золотими нашивками із зображеннями грифонів, левів, оленів, аплікаціями з кольорової шкіри, декоративними швами. Літнім одягом скіф'янок була довга вільна сорочка з широкими рукавами, яку на плечах, по низу рукавів та по подолу прикрашали золотими нашивками. Розкопки Товстої могили дали змогу реконструювати чоловічий і жіночий одяг. Убрання скіфської цариці виявилось найрозкішнішим з усіх відомих доти зразків зі скіфських курганів. Воно було щедро розшите золотими нашивками із зображеннями лева, що роздирає лань.

Дмитро Яворницький, який присвятив своє життя вивченню історії та побуту українського козацтва, залишив нам яскравий опис козацького одягу: «Бувало, приїздять запорожці на ярмарок... Розодягнені так, що, Боже, твоя воля! Золото та срібло! Шапка на запорожцеві оксамитова, червона, з кутами, а околиця пальців три шириною, сіра або чорна; під низом у нього жупан з найдорожчого червоного сукна, горить, як вогонь, просто очі засліплює, а зверху черкеска з вильотами, синя або голуба, штани суконні сині, широкі – так і нависли майже на передки чобіт; чоботи червоні; на ладунці золото та срібло; навіть перевязка в золоті, а шабля при боці вся в золоті – так і горить...».

Святковий одяг заможних козаків був особливо пишним і ошатним, з найдорожчих привозних тканин: парчі, тафти, сукна, шовку, мережив, золотого та срібного шиття. Тільки натільні сорочки були білими полотняними, домашнього виготовлення, пошиті з місцевого домотканого полотна. Згідно козацького звичаю, свою сорочку козаки нікому не віддавали, ніколи не продавали. Загальновізнана сорочка – «козачка», «чумачка» зберігалась як дорогоцінна реліквія⁵⁶.

Яким був потаємний смисл українських візерунків? Розглянемо символічний зміст найпопулярніших із них.

Калина. В калині закладений глибокий сенс - це символ материнства, де куц - мати, а ягоди - діти. Раніше такі сорочки носили виключно заміжні жінки. Дітям і молодим дівчатам калину на сорочках не вишивали.

Мак. Мак вважається надійним оберегом, що захищає від негативних сил і пристріту сім'ю і домашнє господарство. Червоний колір його квіток означає пам'ять про загиблих у боях родичів. Орнамент з маками на вишиванці молодій дівчині може означати, що в її родині є загиблий воїн, пам'ять про якого вона обіцяє зберігати вічно.

Виноград. Такий орнамент дуже популярний у вишивках північній і центральній Україні. Він більше властивий рушникам, але нерідко зустрічається і на вишиванках. Символ винограду позначає красу і радість сімейного життя, щастя від її поповнення.

Листя або гілка дуба. Дуб за старовинною слов'янської міфології є священним деревом язичницького бога-громовержця Перуна, тому він символізує чоловічу енергію, життєву силу, активний розвиток⁵⁷.

Традиційний комплекс вбрання населення степової України, зокрема Катеринославщини-Дніпропетровщини, досліджено значно менше у порівнянні з іншими регіонами України. Традиційний одяг населення нашого краю «справжній сплав регіональних типів Лісостепу, в якому переплітаються традиції Поділля, Середнього Подніпров'я, Полтавщини, Слобожанщини». Степовий комплекс вбрання характеризується широким використанням тканин фабричного виробництва, домінуванням новітніх міських тенденцій в оздобленні та окремих фрагментах і збагаченням його елементами одягу інших етносів.

Техніками були двобічна гладь, лічильна гладь, стебнівка, мережка та філейне шитво, хрестик. У техніках гладі, які використовувалися у геометричних і рослинних орнаментах, переважала чорно-червона колористика. В рослинній орнаменті переважали квіткові мотиви, композицію яких формували поєднанням пишних, вільно розташованих, гнучких гілочок із площинними п'ятипелюстковими квітами, пуп'янками та дрібними листочками.

⁵⁶ Захарчук-Чугай Р.В. Народні художні промисли УРСР: довідник К.: Наукова думка, 1986. 136 с. С. 86-87.

⁵⁷ Знаки 155 стародавніх українських вишивок. Бібліотечка журналу «Соняшник» Упоряд.: Т. Островська. Київ, 1993. 84 с.

Кольори вишиванки теж мали важливе символічне значення. Червоний колір вишиванки позначав щастя, любов, достаток і веселощі. А надягали такі сорочки молоді дівчата, які приносили своєю красою радість оточуючим. Білий - колір радості і світлих подій, тому вишиванки в таких тонах вважаються святковими. Чорна вишиванка символ родючості і продовження роду. Небесно-сині кольори - символ непорочності, тому найчастіше їх одягали дівчата ще до заміжжя. А насичені сині кольори вважалися найсильнішими оберегами людини. Зелений- жіночий колір на українських вишиванках, він асоціюється з молодістю, красою, безтурботністю і весною. Раніше вважали, що присутність зеленого кольору у вишивці спасе від природних стихій. Золотий або жовтий- цей колір є символом меду і пшениці, благополуччя, достатку, багатства, і радості. Вишиванки з золотим і жовтим орнаментом допоможуть принести у ваше життя матеріальний достаток⁵⁸.

Традиційна сорочка вишита на білому льоні червоно-чорними чи синіми нитками. Зазвичай такі вишиванки вишиті хрестиком і покриті мережками. Традиційна сорочка чудово поєднується із брюками чи спідницями. Сучасна вишиванка відрізняється модним сучасним кроєм та кольоровими поєднаннями. Таку сорочку можна комбінувати з джинсами, легінсами, яскравими спідницями, шортами. Елегантна вишиванка з чорної чи білосніжної тканини прикрашена яскравою вишивкою. Зазвичай візерунки традиційного червоного кольору, прикрашені нитками золотого або срібного відтінку. Така вишиванка пасує до будь-якого свята. Патріотична вишиванка прикрашена червоно-чорною вишивкою на білому або сірому льоні та вважається класикою української культури. Літня вишиванка буває з коротким рукавом, прикрашена світлими нитками. Переважно використовується натуральний льон, достатньо легкий в найспекотніші дні⁵⁹.

Висновки. Вишиванка — це символ здоров'я та краси, щасливої долі й родової пам'яті, порядності й чесності, любові та святковості; крім того, вишиванка – це ще й оберег.

Шульга Аліна Геннадіївна, учениця 11 класу комунального закладу «Роменська міська Мала академія наук учнівської молоді» Роменської міської ради Сумської області, Рогинський заклад загальної середньої освіти I-III ступенів Роменської міської ради Сумської області. Науковий керівник: Шульга Юлія Геннадіївна, керівник наукової секції "Історія України" комунального закладу «Роменська міська Мала академія наук учнівської молоді» Роменської міської ради Сумської області; Савченко Наталія Василівна, керівник наукової секції «Мистецтвознавство», комунального закладу «Роменська міська Мала академія наук учнівської молоді» Роменської міської ради Сумської області.

Регіональні особливості роменської вишивки

Актуальність теми. Народна вишивка вважається відбитком етногенезу, світогляду, духовної культури, звичаїв та традицій певного народу. Втратити її означає втратити своє історичне минуле, втратити невидимий зв'язок поколінь. На жаль, сьогодні ми є свідками такої ситуації, коли сучасне покоління забуває своє коріння та перестає бути носієм народних знань, які раніше передавалися від покоління до покоління.

Наукова новизна. Особистим внеском у дослідженні є спроба комплексного дослідження регіональних особливостей роменської вишивки, створення її каталогу та

⁵⁸ Селівачов Р. М. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія: навч. посіб. К.: АНТ, 2009. 407 с. С. 126-128.

⁵⁹ Мельничук Ю. Духовне і матеріальне в українській вишивці. Ямгорів. Літературно-краєзнавчий і мистецький альманах. 2012. Березень. Числа 13-14. С. 192.

Youtube-каналу для її відродження та популяризації, а також, введення в обіг раніше неопублікованих матеріалів краєзнавчого музею та власних розвідок.

Аналіз джерел та літератури. Джерелознавчу базу дослідження склали архівні матеріали Роменського краєзнавчого музею та виробни майстринь-вишивальниць Роменщини. Історіографічну базу роботи складають праці Т. Кари-Васильєвої, О. Мошинської, Я. Риженка, Р. Захарчук-Чугай, О. Гасюк О. Кулинич-Стахурської тощо.

Мета розвідки – вивчення та каталогізація зразків роменської народної вишивки.

Виклад основних результатів. Вишивка має свою давню та величну історію. Її традиції зародилися ще тоді, коли людство перестало сприймати одяг як необхідність, та почало його прикрашати. Підтвердженням цього факту є різні археологічні знахідки.

В добу Київської Русі значної популярності набуло оздоблення золотими та срібними нитками. З прийняттям християнства особливо відчутними стали впливи візантійської держави. Навіть з'явилася школа при монастирі, в якій можна було навчитися вишивати. Нею опікувалася сестра Володимира Мономаха Анна.

Значного розквіту мистецтво вишивки набуло у XV-XVI ст. У Києві з'явилася перша вишивальна школа – Ольгінська, яка разом з іншими схожими школами збагатила українську культуру вишивання новими техніками.

В часи козацтва старшинська еліта прагнула йти в ногу з часом та часто збагачувала свої статки оздобленими виробами в бароковому стилі (Павло Полуботок, Іван Мазепа). В жіночих монастирях працювали над виконанням їхніх замовлень.

В Україні вишивати вміли у всіх регіонах. Кожна область, інколи навіть село володіли своїми унікальними техніками вишивання, які вирізняли їх з-поміж інших. Роменщина в цьому плані не є винятком⁶⁰.

Найбільш вдалимими зразками вишивального мистецтва краю є вишивки, які дійшли до наших днів. Саме вони допомагають розкрити регіональні особливості роменської вишивки. Переважна більшість цих зразків нині зберігається у фондах чи представлені у експозиції Роменського краєзнавчого музею. До них ми мали нагоду звернутися.

Всі вони переважно датуються XIX – початком XX століття та мають свої особливості. Унікальною є колекція з 64 зразків вишивки дворянської родини Безпальчевих (на 18 планшетах із картону). Виконані вони на тканині білого кольору хрестиком. Переважна більшість зразків з лінійними орнаментами (бордюрами), нитками червоного та чорного кольорів. Орнаменти – рослинні та геометричні.

В інвентарній книзі музею «Тканини. Шкіра» зібрана інформація про рушники з Коржів, Перекопівки, Салогубівки, Хоружівки, сорочки з Довгополівки, Анастасівки, Вовківців, Дубини, Коржів, Ромен, підзорник з села Дубини. Виготовлені вони з домотканого, фабричного полотна або ж білого коленкору. Для них характерні рослинні, геометричні мотиви, рідше зооморфними, узорі (виноград, ромби, зигзаги). Переважає техніка вишивки хрестиком, гладдю, стебловим швом, верхоплутом, ланцюжком, мережкою, виколуванням, вирізуванням, зерновим виводом. Навіть присутні французькі мотиви стилю – брокарівська вишивка.

Моє знайомство з вишивкою XX-XXI століття відбувалося під час зустрічі та спілкування з сучасними майстринями. Кожна з них ділилася своїми доробками та невеличкими секретами.

Село Великі Бубни представлено виробами Надії Гладкої, Софії Шовковою. До речі, у Надії Гладкої традиція вишивального мистецтва передається з покоління в покоління. Нині її онука Мар'яна є відомою майстринею краю та навчає цьому ремеслу діток у школі.

У селі Мокіївка я мала честь познайомитися з Ніною Петренко. Вона навчилася вишивати самостійно ще у шкільні роки. Вишивка для неї стала справжньою відрадою від важкої праці на фермі. На своїх рушниках вона відтворювала орнаменти, які народжувалися у її уяві.

⁶⁰ Кара-Васильєва Т.В. Народна вишивка. К.: Либідь, 1996. 99 с.

Моя мама Наталія Шульга розповіла про вишивальний доробок моєї нині покійної бабусі Віри Шовкової. Успадкувала вона це мистецтво від своєї бабусі Дар'ї Карнаух, а далі передала своїй доньці.

Наукова керівниця познайомила мене з вишивкою своєї мами Надії Момот. Вона родом із села Сурмачівка. Рослинні та зоомотиви присутні у її виробах.

Село Рогинці нараховує величезну кількість майстринь вишивального мистецтва.

Любов Савченко розповіла, що вишивальницькі навички їй передала вчителька трудового навчання Раїса Щербань. З тих пір її оселя, мов у віночку (рушники, картини, доріжки, серветки). Багато рушників вона подарувала церкві та своїм донькам.

Моя бабуся Галина Шульга сама родом з Одещини. Навчилася вишивального мистецтва в стінах дитячого будинку та передала цю любов до вишивки своїм онукам.

Цікавими є зразки вишивок у бібліотеці. З-поміж них привертає увагу сорочка з грубого домотканого полотна конопель, виконана Ганною Бабкою чорними та червоними нитками. Саме в ній майстриня у свій час виходила заміж.

Окрім цього, величезна кількість зразків вишивок Анастасії Маляренко, Таїсії Ковган, Наталії Ромашенко, Наталії Кіт, Ольги Альбіт, Віри Слюсаренко, Таїсії Левенець, Галини Новак, Ніни та Марії Іващенко нині зберігається у сільській Георгіївській церкві.

Висновки. Підсумовуючи вище сказане, слід відмітити, що для всіх майстринь-сучасниць характерними є вишивки гладдю та хрестиком. На жаль, не так часто зустрічаються традиційні техніки полтавської вишивки (штапівка, ламана лінія, зигзаг, дерево життя). В основному переважає рослинний мотив (квіти – волошки, братки, дзвіночки, айстри, гвоздики, тюльпани, троянди, лілії, ромашки, гербери, жоржини, іриси, незабудки, колоски пшениці, маки, виноград, ягоди калини, смородини, обліпихи, порічок тощо), в меншій мірі представлений поліхромний мотив, зооморфний (птахи – голуби, зозулі, снігурі, жайворонки) та геометричний (кола). На деяких виробах зустрічається зображення ангела, хреста, вази тощо.

Це говорить про те, що на сьогоднішній день традиційна роменська вишивка переживає період деякого занепаду. Щоб не втратити зв'язок поколінь, важливо відроджувати традиції вишивального мистецтва краю, популяризувати дане мистецтво серед сучасної молоді, передавати його з покоління в покоління.

Вишивка займає велике місце в житті українського народу, для нього вона стала не лише одним із видів декоративно-прикладного мистецтва, а й носієм багатой історії предків, відображенням традицій та вірувань. А роменська вишивка зробила свій, неоціненний внесок в її розвиток.

Усі зразки вишивального мистецтва було зібрано у каталог роменської вишивки, з яким ви можете ознайомитися за QR-кодами. Зараз я працюю над відтворенням схем та узорів до них.

*Дорош Софія Андріївна, учениця 10 класу
Межівського аграрного ліцею-інтернату Межівської
селищної ради Дніпропетровської області. Науковий
керівник: Велика Тетяна Петрівна, учитель історії,
вчитель вищої категорії, вчитель-методист*

Традиції народної вишивки Дніпропетровщини

Актуальність теми. Вивчення народної символіки для історії та етнографії є важливим джерелом розуміння духовного життя народу, а через нього і усвідомлення рушійних сил багатьох історичних подій. Вишивці властива інформативна та комунікативна функції. Барвисті орнаменти не просто малюнки, а змістовні знаки-символи, що впродовж часів зазнавали змін та перетворень. Художня мова орнаментів така ж багата, як і мова народної поетичної творчості. В орнаментальних знаках можна вбачати своєрідну прамову, читати у вишиваних текстах про важливі події суспільного життя.

Мета розвідки. На краєзнавчих матеріалах та спогадах висвітлити традиції народної вишивки Дніпропетровщини.

Виклад основного матеріалу. З давніх давен вишита сорочка вважається оберегом. Є символом краси, здоров'я, щасливої долі, родової пам'яті, святості та любові. Вишита сорочка була і є національним вбранням українців. Тому, мабуть, немає жодного українця, який би жодного разу не вдягнув вишиванки. Однак вишиванка не була повсякденним одягом. Українці ніколи не носили вишиванок щодня. Так як на створення однієї сорочки витрачалися місяці, то було б дуже не практично щодня ходити у вишитій сорочці. Тому існували звичайні сорочки для буднів, які так і називалися «буденками». Вони зовсім нічим не прикрашалися.

Дівчатка починали навчатися вишивки з п'яти років. У давні часи, колір ниток для вишивання закріплювали тістом. Для надання ниткам кольору, вишивальниці використовували природні фарби у вигляді відварів, настоянок із трав, кори, квітів, соку плодів. Наприклад, усі відтінки жовтого отримували із пшеничної соломи. Цікавим є й те, що аби тон був золотим, ці нитки запікали у житньому тісті.

Існує досить багато технік вишивання, таких як: перебір, штапівка, гладь, позад голки, соснівка, мережка, стебелевий шов, виколування, вирізування, обметування, мереження, рубцювання, городоцький шов та ін.

Стародавніми класичними техніками на Дніпропетровщині було вишиття низзю та ажурними мережками. Вишивки хрестиком здебільшого геометричні, а також рослинні, що набули геометричного характеру. Дослідники, які розглядали найстаріші колекції вишивок Дніпропетровського краю, говорили: «Такого розмаїття ромбів, хрестів, косих хрестів, свастик, зірок, трикутників, квадратів, їх поєднання, вписування одних елементів в другі, важко собі уявити».

Для вишиванок Дніпропетровщини характерна червоно-чорна кольорова гама. На жіночих сорочках часто зустрічається більш широка гама кольорів, однак чорний контур лишається незмінним.

Кожен колір і поєднання кольорів має своє особливе значення, яке обов'язково враховують українські вишивальниці. Наприклад, білий колір означає невинність, непорочність, чистоту, багатство та душевну енергію свого власника. Чорний несе в собі як радість, так і смуток. Ошатність та виразність орнаменту дарує саме червоний колір. Пекельний, яскравий та насичений, він символізує стихію Вогню. Також символізує любов до людини, до життя, енергію сонця, радості⁶¹

Не меншу символіку мав і орнамент. Тож квадрат символізує досконалість, гармонію, порядок. Ромб пов'язують із плодючістю людини і землі. Коло – як символ сонця походить ще з язичницької релігії, де означає божественну, життєдайну енергію, безперервність буття і вічність. Квіти на вишитій сорочці означають віддзеркалення чистоти, процвітання роду та життя. Калина символізує любов, багатство, красу, материнство і потомство роду (кущ – мати, ягоди – діти). Гілки дуба вишивали на чоловічих сорочках як прообраз Перуна – бога блискавки і грому. Виноград означає сімейне щастя. А вишиті квіти маку допомагали захиститися від злого ока. Візерунки зірок, складені в форму Алатир – це орнамент, який символізує зв'язок людини з космосом. А сам алатир – оберіг від зла і негативу, захищає від хвороб і безсилля. Хрест же символізує ідею центричності, а не розмежування простору, на відміну від квадрата і кола.

Рушник вишитий Сідаш Ларисою Миколаївною. Його було вишито в березні 2014 року. Він присвячувався знаменній даті 200-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка. Рушник вишито на білому полотні «канва», розміром 130*40см акриловими нитками синьо – зелених тонів, техніка виконання вишивка хрестиком. На обох боках рушника вишито рослинний орнамент з волошок та винограду. Виноград символізує плодючість українського роду. Він розкриває для нас радість і красу створення сім'ї. Волошка $\frac{3}{4}$ окраса хлібної ниви. Вона вказує на постійний зв'язок з небом, а її чистий синій колір спонукає обрати його за

⁶¹ Народні символи у вишивці. URL: <http://surl.li/ekqrh> (дата звернення - 26.10.22 р.)

символ сталості й вірності. Посередині рушника вишито слова Шевченка: «Свою Україну любіть, любіть її... Во врем'я люте, в останню тяжкую минуту за неї Господа моліть». Робота на даний момент у гарному стані та прикрашає наш шкільний музей.

Висновки. Вишивка - це символ здоров'я, любові, щасливої долі, краси й благополуччя. Я вважаю, що ми повинні гарно зберегти цю скатертину, як пам'ятку про наших предків.

Катеринчук Альона Анатоліївна, студентка I курсу спеціальності Виробництво харчової продукції ВСП «Житомирський торговельно-економічний фаховий коледж ДТЕУ». Науковий керівник: Котенко Тетяна Олександрівна, викладач другої категорії.

Значення хліба у житті людини

Актуальність теми. Для українців хліб не лише матеріальна річ, це – святиня, предмет обожнювання, оберіг, жертвна страва або й саме божество чи втілення божественної сили. Його цілують, ним присягають, скріплюють договір, з ним пов'язують добробут і навіть саме життя, адже слова «жити» й «жито» в українській мові мають один корінь.

Аналіз попередніх досліджень. Матеріали про хліб, його випікання і вирощення знайшли відображення в працях Л. Артюх, М. Сумцова, Р.Данкової, М. Маркевича, К. Копержинського, В. Петрова, В. Гнатюка, С.Килимника, П.Чубинського, Ф. Вовка, В. Борисенко, Г. Маковії та ін. Проте, більшість вчених досліджують хліб як продукт харчування, детально описують процеси, пов'язані з його виготовленням і вирощенням. Значно менше уваги етнологи приділили системному вивченню обрядових хлібів та вірувань, звичаїв, обрядів, пов'язаних з культом хліба, хоча і тут є певні здобутки⁶².

Мета розвідки – визначити сакральне, обрядове та практичне значення хлібу у житті українця,

Виклад основних результатів. Хліб... Яке коротке це слово, але скільки сил, праці, енергії потрібно для того, щоб виростити його! Тут і праця вченого, який вивів новий сорт зерна, і праця інженера, робітника-творця техніки, і сіяча, який кинув зерно в ґрунт. А потім треба прибрати багатий урожай. Ночі без сну. Дні без відпочинку. Все це напружена праця хлібороба.

Людина і хліб... Вони нерозривно пов'язані між собою. І коли бачиш хлопчика або дівчинку, які нешанобливо ставляться до хліба, важко уявити, що вони виростуть добрими людьми.

Я з хвилюванням дивлюся на те, як особливо бережно бере в руки шматочок хлібу мій дідусь. Відчувається, що він добре знає його справжню вартість. Скільки невтомної праці потрібно витратити, перш ніж хліб потрапить на стіл. І тому, коли вранці я бачу на нашому столі рум'яний, апетитний коровай, то думаю про те, скількох людей треба подякувати за нього.

Хліб приходиться на наш стіл в результаті важкої праці, тому треба відноситися до нього шанобливо, по-хазяйськи. Він рятує від голодної смерті, дарує сил для подальшого життя.

Потреба у хлібі — первинна потреба людини. Він є найнеобхіднішим для кожного з нас, у будь-які часи, щодня. Тому треба цінувати людську працю, яку слід витратити на виготовлення хлібу. Хліб — це не просто їжа. І не просто харчовий продукт. У різні часи він був мірилом не тільки соціального добробуту, а й людської совісті. Є хліб — сім'я сита. Отже, життя продовжується.

⁶² *Творун С.* Сакральна цінність хліба в українській народній культурі: традиційні поминальні хліби. URL: <https://old.honchar.org.ua/p/sakralna-tsinnist-hliba-v-ukrajinskij-narodnij-kulturi-tradytsijni-pomynalni-hliby> (Дата звернення – 12.09.22 р.)

З хлібом пов'язано безліч народних традицій. Так, з давніх часів хлібом-сіллю зустрічали друзів і почесних гостей. За рідну землю, за хліб билися з ворогом на смерть. Хлібом, як ім'ям матері, як святинею, клялися. Хліб українці і досі називають «святим», «божим даром», «батьком», «годувальником», «головою», «розпорядником». Про нього наш народ склав багато приказок і прислів'їв: «Хліб на столі – Бог у хаті», «Не ми хліб носимо, а хліб нас», «Хліб житній – батько рідний», «Хліб – батько, вода – мати, з хлібом і стіл – престіл, і хата – багата», «З хлібом і пісня миліша, і хата тепліша», «Що не їж, а хліба хочеться», «Хліба вкрай, то й під вербою – рай», «Без хліба шматка і рибка бридка», «Голодній кумі тільки хліб на умі», «Дурний, як сало без хліба», «Грушка – минушка, а хліб – кожен день», «Без солі не смачно, а без хліба не ситно», «Чий хліб їси, того й пісню співай», «Як є хліб на возі, то нема біди в дорозі», «Нема хліба без роботи, а роботи без хліба»⁶³.

Шана до хліба здавна закріпилась в українських звичаях. На покуті під образами, що є в хаті священним місцем, колись завжди лежала на столі покрита рушником паляниця. Кожен шматочок хліба з'їдали повністю, не залишаючи куснів, щоб силу не залишити. Хліб не можна викидати у сміття, навіть хлібні крихти слід зібрати у долоню і з'їсти, або ж віддати худобі чи птиці. Хліб, який не з'їли в полі, приносили додому і давали діткам як гостинчик «від зайчика». Коли випадково кусень хліба упаде на підлогу, селяни його підіймають і цілують – перепрошують, у хліба ж бо ніжки короткі, впаде зі столу і може ніколи більше туди не повернутися. Про хліб не можна казати, що він поганий, він може бути лише невипечений, глевкий, сирий, підгорілий, зачерствілий. Гріхом вважалося сказати «поріж хліб», хліб не різали, а краjali і казати потрібно «покрай».

Без хліба не обходиться в Україні жодна важлива подія. З'явиться на світ дитина – з хлібом йдуть на родини, з хлібом приходять і на хрестини. Хліб несуть зазвичай замотаним у рушник або хустинку, щоб дитя було з хлібом та не було голим. Відлучення від материнського молока носить назву «відправлення на свій хліб». «Хліб той пікся із разової (не білої) муки, «щоб не шукалося легкого хліба». З хлібом йдуть свататись, хліб повертають, щоб розірвати угоду про шлюб, хлібом благословляють на подружнє життя, з хлібом йдуть на новосілля, з хлібом проводжають покійника⁶⁴.

Якщо і є у світі їжа, з якою у багатьох з нас відносини "любов-ненависть", то це хліб. Фахівці з харчування постійно лякають нас: хліб — це отрута. Тренери з фітнесу одноголосно повторюють: хочеш схуднути — відмовся від хліба. Але чи шкідливий хліб насправді і скільки його можна їсти без шкоди для фігури та здоров'я?

Хліб належить до зернової групи. До цієї групи включені усі продукти на основі пшениці, ячменю, вівса або будь-яких інших злаків. До групи зернових належать також макарони, вівсянка і рис. Так, у хлібі багато вуглеводів, але це не робить його злом. Розберемося, чому розумне додавання хліба у раціон — гарна ідея. Хліб — не ворог. Він (як і інші зернові) дає нам паливо, яке можна використовувати для отримання енергії. Він також містить вітаміни групи В, мінерали та харчові волокна. Вітаміни групи В допомагають регулювати обмін речовин і корисні для нервової системи. Мінерали, такі як залізо і магній, покращують імунітет і підтримують необхідний рівень кисню у крові. Харчові волокна необхідні для здоров'я кишківника. Тож додавайте у свій раціон хлібобулочні вироби та інші злакові. Тільки є одне але — вибирайте правильний хліб⁶⁵.

Висновки. Отже, обрядові хліби, збережені в українських селах, показують величезне розмаїття і глибину хліборобських традицій нашого народу. Популяризуючи хліборобську звичаєву культуру та українські обрядові хліби, ми маємо можливість показати самобутність, глибину і красу українських традицій, високу духовність нашого народу, гідно представити Україну і її хлібну продукцію на теренах нашої держави і за її межами.

⁶³ Воронай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис. К.: Оберіг, 1991 Т.1. 455 с. С. 125-128

⁶⁴ Маковій Г. П. Затоптаний цвіт: Народнознавчі оповідки. К.: Укр. письменник, 1993. 205 с. С. 58-60.

⁶⁵ Користь хліба. URL: <https://hlib.ua/info/statti/12-koryst-khliba> (дата звернення - 12.09.22 р.)

*Культурна Сніжана,
учениця 9 класу Устинівської філії
Устинівського ліцею
Науковий керівник: Присяжнюк Інна
Ігорівна, вчитель історії та правознавства,
керівник гуртка «Історичне краєзнавство»*

Декоративно-ужиткове мистецтво на Кіровоградщині

Актуальність теми. Українська народна творчість - то скарби з невичерпної криниці нашої душі. Кіровоградщина розташована в самому центрі України, тому палітра її майстрів надзвичайно широка, оскільки увібрала в себе багатство жанрів, мотивів і технік Середньої Наддніпряни, Східного поділля, Півдня України. А ще від північчя Карпат сюди прийшли веселкові геометричні орнаменти. Килимарство і вишивки, різьблення по дереву і керамічні вироби, лозоплетіння й аплікації, писанкарство і золоте шитво, бісероплетіння і народна картина... Все це разом створює масштабний художньо-декоративний образ нашого краю. І його кіровоградські майстри широко презентують, в тому числі і в столиці України за програмою творчих звітів Кіровоградщини. Вироби багатьох із них зберігають в музеях і приватних колекціях ряду країн.

Декоративно-ужиткове мистецтво Кіровоградщини відрізняється багатством і різноманітністю, воно яскраве і святкове, співзвучне з народною пісенністю цього сонячного регіону України. Наш народ, завдяки своїй мудрості, працьовитості і природженому потягу до прекрасного, зумів поєднати все це в собі на генетичному рівні. І воно впродовж століть супроводжувало його життя за всіх радостей і печалей, тріумфів і катаклізмів. Українські народні майстри творили й творять сьогодні справжні дива, котрі вражають практичністю, красою й довершеністю.

Мета розвідки – на краєзнавчій спадщині Кіровоградщини визначити регіональні особливості розвитку основних напрямів декоративно-ужиткового мистецтва.

Виклад основних результатів. Українське ужиткове мистецтво має давнє коріння. Завдяки літописам і пам'яткам, що дійшли до нас з доби Київської Русі відомо, що вже тоді існували промисли, які потім стали власне українськими. Так, найдавнішими видами народного прикладного мистецтва є різьба по дереву (дерев'яна скульптура), килимарство, вишивка, гончарство і кераміка. На Кіровоградщині віддавна активно розвивалось килимарство, вишивка, льялькарство, гончарство. У подальшому викладі розглянемо їх генезис детальніше.

Килимарство. Колись килимарство було широко розповсюджено територією сучасної Кіровоградщини. Вишукані орнаментальні килими та згадки про цей вид традиційного ремесла були зафіксовані під час експедицій у селах Шарівка Олександрійського району, Липняжка Добровеличківського району, Грузьке Кропивницького району, Нечаївка та Голубієвичі Компаніївського району, Цибулеве Знам'янського району, Злинка Маловисківського району, Єлисаветградка, Букварка, Івангород, Розумівка Олександрівського району та смт. Олександрівка.

Орнаментальні мотиви кіровоградських килимів несуть певне змістове навантаження, відображаючи погляди народу на оточуючий світ, події життя. Основним кольором фону килима є чорний. Також присутні коричневий, блакитний, рожевий, беж та білий. На чорному або темно-коричневому тлі килима чітко вирізняються геометричні орнаменти, вписані один в один ромби, «дерева життя». Візерунки з простих елементів рівномірно покривають усе поле килима в лінійному або шаховому порядку.

Ромби - найпоширеніший знак, який використовується в орнаментах килимів Кіровоградської області. Також використовуються хвилясті лінії, прямі горизонтальні лінії, хрести, кола, іноді з крапками чи з хрестом всередині, або з променями, у вигляді восьмипелюсткової розетки чи квітки, птаха, дерева.

*Валентина Добровольська
(м.Кіровоград), килимки*

Вишивання є одним з найпоширеніших видів традиційного народного мистецтва на Кіровоградщині. Вишивальниці відтворюють старовинні орнаменти, інтерпретують та вишивають різноманітні візерунки. Вишивання-традиційний вид народного мистецтва області. На Кіровоградщині із майже двох тисяч самодіяльних майстрів 940-вишивальниці. Їхній творчості притаманна загальна для вишивальниць Придніпров'я тенденція: опора на народні традиції у поєднанні з пильною увагою до сучасних мотивів і ритмів. Окремі роботи майстрів того періоду зберігаються в обласному художньому музеї.

Різні техніки й різні орнаментальні мотиви, як і в рушниках, використовують майстрині області для оздоблення серветок, наволочок, накидок. У кожному такому виробі проглядається авторська індивідуальність. Вишивка золотою кинителлю сягає корінням далеко: взявши початок у Візантії, з XIII століття, нитка її історії тягнеться до Києва. Саме тут започатковане шиття «сухозлотою» (тонким зротином із золота, що обвиває нитку). Розквіт цього шиття, що припадає на кінець XVII-початок XVIII ст., пов'язаний з ім'ям матері гетьмана Івана Мазепи, ігумені Києво-Вознеського монастиря Марії-Магдалини (1688-1697). Саме ігуманю Марію-Магдалину обрала собі духовною наставницею майстриня золотого шитва Жанна Майхровська⁶⁷.

⁶⁶ Кіровоградщина у дзеркалі часу: декоративно-ужиткове мистецтво. Під ред. Б.П. Куманський, Н.В. Деміхова, І.Л. Солюянова Кіровоград: ЛТД, 2013. С. 5-48. С. 10.

⁶⁷ Кіровоградщина у дзеркалі часу: декоративно-ужиткове мистецтво. Під ред. Б.П. Куманський, Н.В. Деміхова, І.Л. Солюянова Кіровоград: ЛТД, 2013. С. 5-48. С. 32

Традиційний художній рушник не обмежувався лише орнаментальними чи рослинними мотивами, нерідко в його тло впліталися зображення птахів, окремі предмети. Подальшого розвитку ця тенденція набула в рушниках теперішніх майстрів вишивання, які умовно можна назвати тематичними. Доброю традицією стало на Кіровоградщині вишивання рушників до урочистостей, ювілеїв та свят, зокрема до Всеукраїнського фестивалю-конкурсу вокально-хорового мистецтва «Калиновий спів», який відбувається в обласній філармонії вже понад двадцять років. Щоразу рушник вишивають по черзі майстрині з різних районів. Потім рушник впливається у композицію на сцені, де проходить пісене дійство. На Кіровоградщині популярні різні техніки вишивання. Одна з них - гладь, що бере початки ще з докнязівських часів і має багато способів виконання.

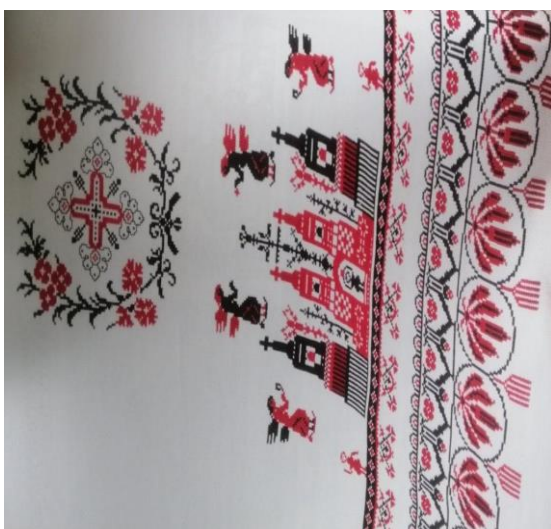
Чимало авторів орієнтуються на традиції Наддніпрянщини. Їхні рушники відрізняються домінуванням рослинних орнаментів, червоного і чорного кольорів, чергуванням ярусів і вузьких орнаментів стрічок, схематичним зображенням птахів, а також монограм, «вазонів». Органічно в їхні роботи вплітаються окремими ярусами мережки, нерідко поле рушника закінчується бахромою. В повоєнний час палітру вишиваних виробів області розширив і збагатив геометричний орнамент. Його ми зустрічаємо у виробках майстрів вишиваних у найрізноманітніших варіаціях, у тому числі і в елементах рослинного орнаменту

Лідія Бісман (Новоархангельський район), рушник «Калиновий спів»

Лідія Бісман (Новоархангельський район)

Раїса Айвазовська (м. Знамянка), рушник «Софійський собор»

Чимало майстрів художньої вишивки у техніках гладі та хрестинах створюють цілі картини. Одні з них копіюють класичні живописні зразки, інші вишивають самодостатні сюжети і композиції.

Вишивка – як символ, який зберігає коріння, ідентичність, розуміння себе. Це наша історія: міфологія, релігія, давнє мистецтво наших предків, душа нашого народу. Та більше того, у вишивці зашифровано наш генетичний код.

В Україні вишивати вміли у всіх регіонах. Кожна область, інколи навіть село володіли своїми унікальними техніками вишивання. Дівчаток із наймолодшого віку привчали до вишивання. У деяких областях це ремесло любили навіть чоловіки.

Юлія Погрібна (Вільшанський район), накидки і серветки

Вишиванки здавна носили чоловіки, жінки і діти. Кріпаки і пани, міщани і селяни. Одягали їх у свята та на щодень. За вишиванкою можна було визначити статус та походження власника. Найдавнішими матеріалами, з яких українці виготовляли для себе вишиванки, були тканини з овечої вовни, льону та конопель.

Наші бабусі досі пам'ятають багато секретів давнього ремесла. Наприклад, фарбували нитки для вишивання колись лише природними барвниками. Брала те, що було під рукою: кору, коріння, листя і квіти. Цікаво, що для закріплення кольору нитки запікали у житньому тісті – так вони не втрачали забарвлення впродовж десятиліть. Дивовижно, та українським майстриям відомо близько 250 видів вишивальних швів, які базуються на 20 техніках.

На старовинних вишивках Кіровоградщини збереглася символіка ранніх землеробів. Образ Великої богині, якій поклонялись трипільці. Зображалась у вигляді пташки і світового дерева. Також зустрічались такі цікаві символи як двоголовий орел – відображає чоловічу та жіночу сутність одночасно (звідси взяли для себе його росіяни).

Пізніше поширеними були пишні різнобарвні рослинно-геометризовані орнаментальні мотиви з вазонами, квітами, листям, бутонами. Оригінальним був шов під назвою «солов'їні вічка», коли на полотні виколувались дірочки.

Вишиванка Кіровоградщини має дуже реалістичні орнаменти: якщо вишивали гроно винограду, то був присутній навіть блиск виноградин та тонесенькі вусики. Червоний та чорний кольори полюбили і тут.

Є візерунки, притаманні суто жіночому одягу, та візерунки суто чоловічого одягу, оскільки у візерунок закладений певний сенс, вони мали захисний характер. Для чоловічої сорочки були характерні дубочки або геометрична вишивка, а жіноча характеризується різноманіттям трав, візерунків, квіткового орнаменту.

Лялька-мотанка. Лялька-мотанка-українська народна лялька, символ символ жіночого начала. Здавна у кожній родині лялька-мотанка виконувала роль оберегу, була

символом мудрості, берегинею роду, символом матері-прародительки та зв'язку між поколіннями, одна із древніх іграшок і скральний образ в пантеоні нашого роду⁶⁸.

Лялька-мотанка – це дуже старий та сильний оберіг людини. Її почали виготовляти майже 5000 років назад. З давніх часів, люди вважали, що така лялька захищає від зла і біди. Ляльку роблять із різних матеріалів, найчастіше – це сіно, трава, насіння та зерна. Все повинно бути натуральним. Прикрашали мотанку народним орнаментом, вишивкою.

Майстриня з сел. Грузьке Кропивницького району Вікторія Третьякова вже понад 8 років займається виготовленням ляльок-мотанок. За цей час жінка зробила більше 1000 ляльок. Вона робить ці обереги на замовлення і говорить про те, що дуже любить свою роботу. В кожен свій виріб вкладає душу і гарні емоції. Майстриня розповіла, що колись у Кіровоградській області мотанки робили без обличчя і рук, бо чомусь вважалося, що лялька не повинна мати риси людини. Майстри в давнину боялися наділяти мотанку людськими рисами, в неї легко міг вселитися злий дух.

В давні часи за віруваннями народу лялька вбирала в себе дух і силу пращурів. Була традиція передавати оберіг з одного покоління в друге. Якщо в родині мати дівчини займалася виробництвом мотанок, то дочка після смерті матері повинна наслідувати заняття. Коли жінка виходила заміж, переходила жити в будинок чоловіка, то брала з собою в дорогу мотанку і ставила в новому будинку, вважалося, що лялька буде зберігати сімейний затишок.

Лялька-мотанка була справжнім спасінням для хворих дітей. Вважалося, що хворій дитині потрібно дати ляльку в руки, щоб вона нею погралася, і після цього хвороба пройде. Спеціальні ляльки робили на Різдво – брали зерно для їх виготовлення, таким чином, вони вважалися оберегом урожаю. Ляльки-мотанки були трьох типів: немовля, баба-берегиня, наречена.

Перший вид готували відповідно після народження дитини і клали їй в колиску, щоб охороняла від злих сил і дарувала гарний сон. Виглядала лялька як мале немовля в пелюшках. Баба-берегиня зберігала достаток в хаті. В ній всередині були розміщені монети.

Дівчатам, які ще не вийшли заміж створювали ляльку-наречену. Її прикрашали яскраво, і чимось вона нагадувала писанку. Такий оберіг повинен був притягнути увагу майбутнього нареченого до дівчини.

Лялька Кіровоградської області робилася найчастіше з соломи, шматків одягу, тканини – зі всього, що мала господиня в своєму хазяйстві. Створювали такий оберіг за рахунок перекручування ниток або перев'язування, нічого не шили, голки не використовували⁶⁹. Одяг для ляльки робили також без голок, ножиць. Найчастіше його дизайн залежав від регіону, де була створена лялька. В давнину не було ніяких іграшок, крім ляльок-мотанок і саме такими бавилися наші бабусі.

⁶⁸ Мамчур М.С. Народне декоративно-прикладне мистецтво як засіб виховання естетичних смаків студентської молоді. Педагогічний альманах: збірник наукових праць. 2010. Вип. 5. С. 31-36. С. 32.

⁶⁹ Там само. С. 35.

Образ Кропивницької вузликвої ляльки

У нашому краї ляльки мали складну палітру декорування. Вони створювалися внаслідок скручування вузлів. Є навіть інша назва лялька – вузликва. Її обличчя створювали хрестом. Він був символом веселки і робили його зазвичай з кольорових, яскравих ниток. Обличчя – це солярний знак, горизонтальні лінії – це жіночий початок, а вертикальні – чоловічий. Варто зазначити, що така лялька – це оберіг побуту, домашнього вогнища, затишку. Час виготовлення оберегу міг бути різним все залежало для якої цілі використовували ляльку. Лялька, яка зроблена майстерно, одягнена гарно – це важливий і сильної оберіг, який принесе щастя і достаток в ваш дім.

Гончарство. З найдавніших часів, поряд із землеробством, скотарством та іншими галузями господарства, предки українців здавна займалися різноманітними промислами й ремеслами. Серед них гончарство було одним з таких, що найпомітніше вплинуло на весь хід розвитку людської цивілізації.

На території Кіровоградщини початки гончарства зафіксовано на поселеннях неолітичної доби дніпро-донецької культури в басейні Дніпра та його приток і буго-дністровської культури в басейні Південного Бугу. Ідеться про поселення біля сучасних сіл Андрусівка (басейн Тясмину), Велика Северинка (басейн Інгулу), Завалля (басейн Південного Бугу). Проте гончарні вироби вищеназваних культур свідчать лише про перші людські спроби оволодіти технологіями виготовлення ліпного випаленого посуду.

Якісними змінами характеризується розвиток гончарства в наступному археологічному періоді – енеоліті (IV–III тис. до н. е.). Найяскравішою культурою Європи цього часу є культура Кукутени-Трипілля, пам'ятки якої поширені на теренах Румунії, Молдови та лісостепової України від Дніпра до Карпат. На території Кіровоградщини поселення цієї культури охоплюють переважно західні та північно-західні райони, як-от: Гайворонський, Ульяновський, Новоархангельський, Новомиргородський, частково Добровеличківський. Тут виявлено рештки трипільських протоміст.

Відтоді слов'янська гончарна традиція вже не полишала теренів краю. Це засвідчують вироби черняхівської культури II–IV ст. (Новомиргород, Завтурове, Тишківка) з лискучою поверхнею і складним символічним орнаментом календарного типу, а також матеріали

розкопок ранньослов'янського Пастирського городища (V–VIст.), що зберігаються нині у фондах Кіровоградського обласного краєзнавчого музею⁷⁰.

У XIV–XV ст. натеренах України почали застосовувати досить продуктивний ножний гончарний круг. Майстри виробляли різноманітний посуд для приготування, зберігання та подавання на стіл тих чи інших страв (горшки, миски, глечики, макітри, ринки, тикви, барильця, баньки, куманці), атакож декоративний посуд, кахлі, черепицю, цеглу тощо. Багаті поклади звичайних і каолінових глин різноманітного забарвлення – від білої і кремової до коричневої і темно-сірої – значною мірою сприяли розвитку керамічного промислу.

Наприкінці XIX ст. в Україні нараховували майже 800 гончарних промислів. На території сучасної Кіровоградщини гончарне виробництво в зазначений період зосереджувалося переважно на півночі краю натеренах сучасних Олександрівського, Новомиргородського та Новоархангельського районів. Цьому сприяли не тільки поклади високоякісної глини, але й лісові масиви регіону, що служили джерелом палива для гончарних печей. Гончарями славилися села Аджамка, Рівне, Мошоріно, Іванівка, Новогеоргіївськ. Нині ці гончарні центри вже не існують.

Потужний центр гончарства з давніх часів існував у селі Цвітному Олександрівського району ще до 1970-х рр. Вироби цвітницьких майстрів отримують широке визнання. Декоративні вази, тарілки, куманці, баранчики звідси ідуть у всі кінці України.

У дореволюційні роки найвідомішим майстром у Цвітному був Марко Кучеренко. Він виготовляв фігурний посуд у вигляді звірів, а також займався анімалістичною скульптурою. Зокрема, відомими є його махорочниці у вигляді лева з роззявленою пащею.

У 1913–1914 роках у Цвітному діяла учбова земська керамічна майстерня, яку очолював М. Бібик, де навчали розписувати посуд та ознайомлювали із секретами орнаменталістики. Посуд зазвичай обливали жовтою, зеленою, рідше коричневою, поливою. У традиційних цвітницьких горщиків гарні пропорції, округлі стінки, прямі вінця. Використовували в селі і неполив'яний посуд – макітри, горщики, риночки, водолії, форми для випікання тістат цього «стандарту», звільняли з роботи.

Починаючи з 1930-х років, цвітницькі гончарі почали розмальовувати посуд підполив'яним способом, чого навчилися у своїх колег з Опішного. Тому в цвітницькій кераміці відчутними є опішненські мотиви (квіти, схожі на ромашки, ягоди, виноград)

Одним з найвідоміших самобутніх цвітницьких майстрів був Агей Койда (1898–1991). За зразками його малюнків до другої половини 1960-х років художники-гончарі розмальовували керамічні вироби⁷¹.

Одним з найпопулярніших образів кераміки цвітницьких майстрів були традиційні водолії-баранці. Цілу серію оригінальних водоліїв у вигляді баранців створив Агей Койда, незважаючи на те що дотримувався лише кількох варіантів декору: це – вдавнений у рельєф каплеподібний штрих, накладні спіралеподібні завитки та рельєфні квіти на фігурах птахів чи тварин.

Упродовж останнього часу сучасне гончарне мистецтво Кіровоградщини презентували лише кілька професійних майстрів-керамістів, серед яких найцікавіше інтерпретував елементи традиції член Спілки художників України Анатолій Дворський.

Гончарство на Кіровоградщині, маючи давню історію, поставши ще в добу неоліту, переживаючи втрати під час змін археологічних культур і трансформацій, не втрачало спадкоємності й, ніби птах Фенікс, знову відроджувалося. Тож хочеться вірити, що давні традиції гончарних осередків Центральної України не перервуться, а будуть продовжені в майбутньому.

⁷⁰ Босий О. Гончарство степової України в історичному контексті. *Народна творчість та етнологія*. 2010. № 6. С. 77-83. С. 78.

⁷¹ Там само. С. 80.

В. Кучеренко (с.Цвітне), «Бандурист і бандуристка»

Висновки. Декоративно-прикладне мистецтво – це найперша доступна форма духовності, це перший етап оволодіння художнім стилем бачення. Декоративно-прикладне мистецтво притаманне культурі різних народів і народностей, у ньому втілюється душа народу, воно оточує людину в повсякденному житті й у свята. Тому саме декоративно-прикладне мистецтво є найбільш близьким кожній людині і може стати основою художнього розвитку особистості, оскільки з одного боку, в ньому відбите минуле, а з іншого – в народному мистецтві протягом століть були вироблені нетрадиційні методи, які складають основу розвитку сучасної народної творчості.

Мистецтво кожного регіону України - це відтворення глибинної історії нації, її неповторного міфологічно-символічного сприйняття дійсності. Саме декоративно-прикладне мистецтво визначає художню специфіку народної культури і могло б стати сьогодні чи не найзначнішим засобом національного відродження й естетичного виховання молоді.

Шелухіна Ольга Леонідівна,

Студентка IV курсу, групи ОТГ-41 Відділення бухгалтерських та туристичних дисциплін ВСП «Мукачівський фаховий коледж НУБіП України»

Науковий керівник: Готра Наталія Леонідівна, викладач ВСП «Мукачівський фаховий коледж НУБіП України»

Покрова Пресвятої Богородиці: історія вшанування свята

Покрова Пресвятої Богородиці — християнське і народне свято, яке відзначається Східними церквами 1 жовтня за григоріанським і новоюліанським календарями, а 14 жовтня частиною православних церков за юліанським календарем. Повна назва свята – Покрова Пресвятої Владичиці нашої Богородиці та Приснодіви Марії⁷².

Столиця Візантії, Константинополь, в той час перебувала в оточенні ворога. На околиці міста стояв Влахернський храм, в якому знаходилися великі святині - риза (тобто покров) і пояс Божої Матері. Сюди їх привезли паломники з Єрусалиму. Люди всю ніч перебували в храмі і молилися про своє спасіння від ворога. Під час всеношної вони несподівано побачили явище Пресвятої Богородиці, яка в оточенні ангелів та святих йшла по повітрю. Поруч з Нею були пророк Іоанн Предтеча і апостол Іоанн Богослов. В одних джерелах розповідається про те, що Богородицю побачили всі, хто моляться, а в інших - що Її

⁷² Покрова Пресвятої Богородиці. URL: <https://uk.wikipedia.org> (Дата звернення – 26.10.22 р.)

бачили тільки святий Андрій зі своїм учнем Єпіфаній, які тоді перебували в храмі. Богородиця почала молитися на колінах, після цього підійшла до храмового престолу, зняла з себе покрову (покривало) і розкрила його над людьми в храмі. Цей її покров і став знаменням про захист християн від ворогів.

Богородиця стояла «На воздухе молебно простірающу всечесні Свої руци, просяще уміреніє світу і спасіння душ наших». Люди дивилися, як покривало, накинуте Богородицею висіло над ними у вигляді покриву. Через деякий час бачення не стало видно - Цариця Небесна разом і її покрив зникли, але все відчували благодать, яка опустилася на них. За молитвами Божої Матері Константинополь був врятований від захоплення і розорення, ця подія назавжди залишилося в людській пам'яті, а Церковний календар додався цим Великим Святом Покрови.

Свято Покрови Божої Матері та ікона Покрови – символ невинного заступництва Владичиці за рід людський. Воно є одним із найвеличніших свят, тому на честь нього досить часто освячують новозбудовані храми⁷³.

Покров Пресвятої Діви – знак любові та участі, які Матір Божа відчуває до людей. Його благодать незримо покриває й захищає кожну людину, оберігаючи від гріха і допомагаючи у нелегкий час. Цього дня часто призначали весілля. Нерідко 14 жовтня випадає перший сніг, який асоціюється з весільним покривалом або фатою. А ще цього дня прощалися з осінню і зустрічали зиму, бо зазвичай на Покрову до обіду – осінь, а після обіду – зима.

Особливе ставлення до Покрови було в українських козаків. Згідно з переказами та легендами саме на Покрову вони вирушали на зимівлю по своїх хуторах та зимівниках. На Січі залишалася тільки стала залогом із січовиків, які нічого, крім власної зброї, не мали, та інших козаків, що за різними причинами залишалися у своїх куренях. А оскільки у ті часи основним календарем були церковні свята, то і маємо козацьке свято на Покрову.

Українські козаки вважали Богоматір своєю заступницею. Тому ікона Марії з омофором була у кожному козацькому курені, а головна січова церква завжди була Покровською. З'явився навіть особливий тип ікони – «Козацька Покрова», на якій зображували козаків та їхніх старшин під розпростертим покривом Богородиці. У запорозьких козаків був особливий культ Богородиці-Покрови як заступниці та захисниці від ворога. Головна січова церква завжди називалась на честь Покрови, а її ікона була в кожному козацькому корені. Зображували її й на хоругвах, під якими козаки виступали у походи. Перед кожним походом навколійки ставали на молитву до Пресвятої Богородиці «Під Твою милість прибігаємо». Після завершення походу – незалежно від його успішності – козаки відправляли молебень на честь Божої Матері⁷⁴.

Саме на свято Покрови Пресвятої Богородиці, 14 жовтня, на козацькій раді січовики щороку обирали собі кошового отамана. За звичаєм, він мав двічі відмовитися від честі очолити «шановане товариство». Погоджувався після третьої пропозиції, цим самим

⁷³ Історія свята Покрови Пресвятої Богородиці. URL: <https://palomnik.com.ua/pokrova-bogorodici> (дата звернення – 16.11.22 р.)

⁷⁴ Історія свята Покрови Пресвятої Богородиці. URL: <http://www.spadshina.com/programs/narodoznavstvo-ukrayini-narodi-velikoji-ukrayini/> (дата звернення – 16.11.22 р.)

підкреслюючи, що йде на це не з власної волі, а на прохання козаків. Новообраний кошовий дякував своїм побратимам за честь їх очолювати й кланявся на чотири боки.

До нас дійшли перекази про те, як після зруйнування Запорозької Січі у 1775 р. козаки, що пішли з рідних місць за Дунай, взяли із собою як найбільшу цінність ікону Покрови Пресвятої Богородиці.

З 1999 р. свято Покрови в Україні відзначається як День українського козацтва. Традиційно вважається, що на Покрову у 1942 р. було утворено Українську повстанську армію, тому 14 жовтня святкується як день УПА, проте деякі історики схильні вважати, що дата утворення є суперечливою. Особливе шанування Покрови Богородиці починається з XII ст.

В Україні найстарішою церквою, яка присвячена святу Покрова, є Покровська церква в селі Сутківці Хмельницької області, зведена у 1467 р. як фортеця.

Перлиною української архітектури можуть вважатися Покровський собор Харкова, зведений у 1689 р., у стилі мішаного козацько-московського бароко, та київська трибана церква Покрови на Подолі, що зведена у 1766 році видатним Григоровичем-Барським.

З 2014 року указом Президента України Петра Порошенка на свято Покрови призначено День захисника України.

*Лісовський Богдан,
викладач історії
Малинського фахового коледжу.*

Покрова Пресвятої Богородиці: історія вшанування свята

*Богородице Маріє, без гріха зачата,
Люблять тебе в Україні майже в кожній хаті.
Образ Твій є на іконі в церкві, хаті, в школі –
Із Ісусиком маленьким в Твоім святім лоні.
(о. Василь Прийма).*

Так склалося історично, що життя будь-якого суспільства залежить від усталеного загальноприйнятого, традиційно встановленого порядку. Цей уклад формується впродовж усього історичного розвитку народу і пов'язаний або з річним календарем, або зі стадіями розвитку людини та її родини. Здавна в українців повелося, що найважливішими складовими народної духовної культури є свята, обряди та ритуали. Далі піде мова про одне з найважливіших і великих свят - Покрови Пресвятої Владичиці нашої Богородиці і Приснодіви Марії, що святкується щороку в Україні 14 жовтня. Встановлене воно на згадку про дивовижну появу Богоматері віруючим). А в нашій країні в цей день святкують ще й День українського козацтва та День захисника вітчизни.

Вперше це свято виникло у Греції. За переказами, відбулося це у 910 р. в Константинополі. За царювання Льва VI Філософа (886-911) під час вторгнення сарацин до Грецької імперії святий Андрій Юродивий та його учень Єпіфаній, перебуваючи 1 жовтня (за старим стилем) в Влахернській церкві Константинополя, де зберігалась риза Богородиці, під час всеношного недільного співу побачили в повітрі чудесне з'явлення Пресвятої Діви Богородиці в оточенні пророків, апостолів і ангелів. Столицю тримали в облозі полчища ворогів, готових у будь-який момент увірватися в місто. Жителі візантійської столиці зібралися в храмі й молили Богородицю про порятунок від нападників. Матір Божа з'явилася

перед людьми, почала молитися Господу, а потім вкрила людей своїм покровом (омофором), захищаючи їх від ворогів видимих і невидимих. Вся осяяна, ніби сонячним світлом, вона молилася за грішників і покривала християн чесним своїм омофором (покровою)⁷⁵.

Мешканці Константинополя, почувши про це явлення, зраділи, що Бог молитвами заступниці визволить їх від біди, яку заподіяли вороги, що вдерлися на територію їхньої імперії. І дійсно, невдовзі після явлення Богородиці ворогів церкви було переможено.

А згідно з ще однією легендою, у цей день військо давніх русів на чолі з Аскольдом взяло в облогу центр православ'я – Царгород (Константинополь), намагаючись захопити місто. Мешканці столиці Візантії у гарячій молитві звернулись до Богородиці з проханням про порятунок. І Богородиця, за оповідями, явилася перед людьми та вкрила їх своєю покровою (омофором). Після цього вороги вже не могли побачити цих людей. Як вказують деякі джерела, вражені Аскольд та його дружинники прийняли святе хрещення і стали християнами. Тобто, як свідчать легенди та перекази, саме покров Богородиці захистив місто від противника. А свято стало символом заступництва Матері Божої за всіх людей. Його відзначають православні та греко-католики.

Свято Покрови нагадує кожному про молитовне заступництво Божої Матері за людський рід і є храмовим святом багатьох міст і сіл України. Стало добрим звичаєм побувати 14 жовтня на Службі Божій, прикрасити домашню ікону Богоматері, згадати родичів чи знайомих, які пішли в похід, змушені десь воювати, боронячи Вітчизну, і помолитися за них.

Святкування Дня українського козацтва збігається зі святом Покрови Пресвятої Богородиці. Козаки вважали Богоматір своєю заступницею й захисницею від ворога. Головна церква українських козаків завжди була на честь Покрови. Її ікона була в кожному курені, а зображення Богоматері було на хоругвах, під якими козаки виступили у походи⁷⁶.

День захисника України – наймолодше із трьох свят, які українці відзначають 14 жовтня. Встановлене воно було 14 жовтня 2014 року указом п'ятого президента України Петра Порошенка та є офіційно святковим і вихідним днем.

Як в одне з найбільших релігійних свят в Покрову всі віруючі ходять до церкви. Під час служби вони звертаються до Божої Матері і просять захистити їх сім'ї і їх самих. Похід до церкви на свято для християн є найголовнішою традицією, якої дотримуються і всі нащадки. Окрім того, Пресвята Богородиця завжди була взірцем смиренної і великодушної матері, що повсякчас молиться за своїх дітей і завжди приймає Божу волю. Цей взірець віками надихає на християнські подвиги інших матерів.

Предки вірили, що свято Покрови приносить з собою мир, добро, любов і довіру, тому в цей день можна помітити велику кількість весіль. Люди одружуються і вірять, що їхній шлюб тепер завжди буде під захистом Діви Марії.

Молоді дівчата чекали Покрову з особливою радістю. Адже в той період починалися вечорниці. Незаміжні дівчата підходили до ікон і примовляли: «Свята Покрівонько, покрий мені голівоньку». Це свято завжди зустрічали в гарному настрої. Вважалося, що сумувати не можна, треба веселитися, ходити в гості і самим вдома чекати гостей. Колись під час готування, господині кидали в піч вишневі або яблучні гілочки. Це вважалося символом гарного врожаю і благополуччя⁷⁷.

У цей день, для святкової вечері обов'язково пекли коровай, яким пригощали сусідів, друзів і родичів. Якщо від короваю були залишки, то їх сушили і зберігали до початку Великого посту. На Покрову Пресвятої Богородиці, як і на багато релігійні свята, існують заборони. Віруючі намагаються їх не порушувати, щоб не образити Діву Марію і не залишитися без її захисту. У цей день потрібно відмовитися від будь-якої брудної роботи: не можна прати, прибирати, копати. Також в руки не потрібно брати голку для шиття. На Покров категорично заборонено лягати і сваритися, особливо з близькими людьми. На свято не

⁷⁵ Бойко В., Стельмах А. Свята українського народу. К.: «Діса-Плюс», 2010. 231 с. С. 74 - 75.

⁷⁶ Воропай О. Звичаї українського народу. Етнографічний нарис. К.: Школа, 2009. 412 с. С.356-357.

⁷⁷ Пономарьов А., Артюх Л., Косміна Т. Ілюстрований етнографічний довідник. К.: Либідь, 1994. 318 с. С.198

можна вживати алкоголь. Також протягом дня бажано не готувати серйозних страв, потрібно починати готуватися тільки ближче до вечері. Також в цей день не потрібно позичати гроші або самим брати в борг.

Свято Покрови Божої Матері та ікона Покрови – символ невинного заступництва Владичиці за рід людський. Воно є одним із найвеличніших свят, тому на честь нього досить часто освячують новозбудовані храми. Покров Пресвятої Діви – знак любові та участі, які Матір Божа відчуває до людей. Його благодать незримо покриває й захищає кожну людину, оберігаючи від гріха і допомагаючи у нелегкий час.

З Покрови починали гуляти весілля – це була пора сватань та шлюбів. Нерідко 14 жовтня випадає перший сніг, який асоціюється з весільним покривалом або фатою. А ще цього дня прощалися з осінню і зустрічали зиму, бо зазвичай на Покрову до обіду – осінь, а після обіду – зима⁷⁸.

Особливе ставлення до Покрови було в українських козаків. Згідно з переказами та легендами, саме на Покрову вони вирушали на зимівлю по своїх хуторах та зимівниках. На Січі залишалася тільки стала залога із січовиків, які нічого, крім власної зброї, не мали, та інших козаків, що за різними причинами залишалися у своїх куренях. А оскільки у ті часи основним календарем були церковні свята, то і маємо козацьке свято на Покрову.

Українські козаки вважали Богоматір своєю заступницею. Тому ікона Марії з омофором була у кожному козацькому курені, а головна січова церква завжди була Покровською. З'явився навіть особливий тип ікони – «Козацька Покрова», на якій зображували козаків та їхніх старшин під розпростертим покривом Богородиці. У запорозьких козаків був особливий культ Богородиці-Покрови як заступниці та захисниці від ворога. Головна січова церква завжди називалась на честь Покрови, а її ікона була в кожному козацькому курені. Зображували її й на хоругвах, під якими козаки виступали у походи. Перед кожним походом навколійки ставали на молитву до Пресвятої Богородиці «Під Твою милість прибігаємо». Після завершення походу – незалежно від його успішності – козаки відправляли молебень на честь Божої Матері.

Саме на свято Покрови Пресвятої Богородиці, 14 жовтня, на козацькій раді січовики щороку обирали собі кошового отамана. За звичаєм, він мав двічі відмовитися від честі очолити «шановане товариство». Погоджувався після третьої пропозиції, цим самим підкреслюючи, що йде на це не з власної волі, а на прохання козаків. Новообраний кошовий дякував своїм побратимам за честь їх очолювати й кланявся на чотири боки.

На Покрову молилися за воїнів, які перебували у походах, захищаючи рідну землю, обирали козацьких отаманів. До нас дійшли перекази про те, як після зруйнування Запорозької Січі у 1775 році козаки, що пішли з рідних місць за Дунай, взяли із собою як найбільшу цінність ікону Покрови Пресвятої Богородиці. Покрова вважається і датою створення Української повстанської армії (УПА)⁷⁹.

Коли Покрова остаточно замінила своїх попередниць, жінки зробили Богородицю і покровителькою рукодільництва, насамперед вишивання. Уперше, якщо можна так висловитися, національний культ Богородиці увічнив Ярослав Мудрий при будівництві святої Софії та церкви Благовіщення на Золотих Воротах у Києві.

Найбільшої популярності культ Покрови Богородиці досяг у XVII- XVIII сторіччях. Один із проповідників козацької України – ректор Києво-Могилянської колегії Іоаникій Галятовський у 1665 році видав у Львові книгу казань про чудеса Богородиці – «Небо нове». Згодом (1676 рік) з'явився інший збірник оповідань – «Скарбница потребная, или чудеса Пресвятой Богородицы», присвячений гетьману Самойловичу, зі згадками в передньому слові про українське козацтво. Найактивніше будівництво церков та іконописання, пов'язаних з Покровою, припадає на добу гетьманування Івана Мазепи. З поміж сімнадцяти церков, що

⁷⁸ Кислашко О., Кислашко Я. Православні свята та народні звичаї. К.: Грамота, 2003. 189 с. С.48-49.

⁷⁹ Ковальчук О.В. Українське народознавство: Книга для вчителя. К.: Освіта, 1994. 227 с. С.56.

були збудовані в Києві, три з них носили ім'я Покрови. Одна з них – при трапезній Пустинно-Миколаївського монастиря (1690 рік) – зведена ктиторством Мазепи.

При виготовленні ікон Богородиці місцеві богомази широко використовували прообрази реальних осіб: Мати Божа тримала під своїм покровом Б. Хмельницького, І. Мазепу, єпископів, а згодом польських королів та російських царів⁸⁰.

Здавна слідкували цього дня селяни й за погодою: Яка погода на Покрову – такою буде і зима. Якщо лист із берези та дуба на Покрову впаде чисто – до легкого року, а нечисто – до суворої зими. Якщо до цього дня не спадає з вишень листя – на теплу зиму, а звільниться – на сувору. Зранку вітер з півдня, а по обіді із півночі – початок зими буде теплим, але згодом похолодне. Якщо вітер з півдня низовий – зима буде теплою, з півночі горішній – холодною, із заходу – сніжною; коли ж протягом дня вітер змінюватиме напрямом, то і зима буде нестійкою. Якщо цього дня сніг не покрити землю – не покрий у листопаді та грудні. Відліт журавлів до 14 жовтня – бути ранній зими. Господарі примічали погоду: якщо на Покрову вітер віяв з півночі, то це знак, що зима буде холодна і з великими снігами, а як із півдня, то тепла.

Українська Повстанська Армія (УПА), що постала в час другої світової війни як збройна сила проти гітлерівської і більшовицької окупації, – теж обрала собі свято Покрови за день Зброї, віддавши під опіку святої Матері Богородиці. Таким чином, Покрова святкується в нас не тільки як народно-релігійне, а й національне свято.

Першу церкву на честь Покрови козаки збудували 1659 року в Чортомлицькій Січі. Як стверджує Д. І. Яворницький, за час існування Січі на Запоріжжі було тринадцять церков Покрови Богородиці. Тут культ Богородиці високо вшановувався, оскільки її покровительство цілком узгоджувалося з визвольним рухом.

Жінки вважали свято Покрови своїм. Особливо його чекали заручені юнки чи ті, які сподівалися на сватів. Адаже від Покрови до Пилипівських заговин (27 листопада) усюди справляли весілля⁸¹.

В народі ще й сьогодні існують приказки й прислів'я: «Прийшла Пречиста – несе старостів нечиста, а прийшла Покрова – заревіла дівка, як корова». «Покрівонько, Покрівонько, покрий мені голівоньку яков-таков онучею, хай дівкою не мучаюсь; ...як не хусткою, то онучею, бо дівкою вже надокучило; ...хоч ганчіркою, аби я була жінкою (аби не зостатися дівкою)». У цих прислів'ях, позначених м'яким і дотепним українським гумором, відбиті одвічні дівочі бажання – вийти заміж, народити та виховати дітей як продовжувачів родоводу. Відтак дівчата повсякчас зверталися до своєї покровительки з різноманітними молитвами та примовляннями. Як стверджує народне прислів'я, «Покрова накриває траву листям, землю снігом, воду льодом, а дівчат – шлюбним вінцем». Слід зазначити, що подібних приповісток на цю тему побутувало безліч.

Свято Покрови було і останнім терміном праці найманих робітників – строкачів. Підприємці і великі землевласники на Півдні України щороку наймали з числа українських безземельних селян дешеву робочу силу. Строкачі працювали од весняного Миколи (22 травня) і до Покрови. Останній день був початком скріплення нової угоди на наступний рік. Тому на Покрову заробітчани улаштували пишні колективні учти.

Разом із тим напередодні свята селяни «засушували хати» – увечері господар тричі перекидав через оселю шмат кізяка, «щоб не була курною», а вдосвіта спав у печі, «аби взимку сухою була світлиця».

В Карпатах це був останній день повернення пастуших отар з полонини. Традиційно Покрова на Україні належала до так званих дванадесятих свят, тобто великих. У багатьох селах на її честь будували і освячували храми, оскільки Покрова вважалась не тільки народно-релігійним, а й національним святом⁸².

⁸⁰ *Коверець І.* Українці: Свята. Традиції. Звичаї. Донецьк: Альфа-Прес, 2004. 253 с. С. 191-193.

⁸¹ *Бойко В., Стельмах А.* Свята українського народу. К.: «Діса-Плюс», 2010. 231 с. С. 74

⁸² *Пономарьов А., Артюх Л., Косміна Т.* Ілюстрований етнографічний довідник. К.: Либідь, 1994. 318 с. С.190

На честь цього свята в Україні зведено чимало сіл. Одне з таких – Покровка, що в Очаківському районі на Миколаївщині. Засноване воно козаками і чумаками в XVII столітті на Кінбургській косі – найпівденнішій точці, де омиває берег Ягорлицька затока. Відзначення свята Покрови має дуже глибоку історію в Україні. Хоча свято було впроваджене ще з часів хрещення Русі, особливе шанування Покрови Богородиці починається з XII століття.

В Україні найстарішою церквою, яка присвячена святу Покрова, є Покровська церква в с. Сутківцях Хмельницької області, зведена у 1467 р. як фортеця.

Покрова Пресвятої Богородиці була одним з найголовніших свят запорозьких козаків, котрі будували багато однойменних храмів та шанували особливо ікони Покрови. Деякі Покровські храми, переважно XVIII століття, вціліли до нашого часу. Перлиною української архітектури можуть вважатися Покровський собор Харкова, зведений у 1689 р., у стилі мішаного козацько-московського бароко, та київська трибанна церква Покрови на Подолі, що зведена у 1766 р. видатним І. Григоровичем-Барським⁸³.

Згідно з переказами та легендами, саме на Покрову запорізькі козаки вирушали на зимівлю по своїх хуторах та зимівниках. На Січі залишалася тільки стала залога із січовиків, які нічого, крім власної зброї не мали, та інших козаків, що за різними причинами залишалися у своїх куренях. А оскільки в ті часи основним календарем були церковні празники (свята) -- то і маємо козацьке свято на Покрову.

До Покрови завершувався період сватань і приготування до весіль, який починався після Першої Пречистої (Успіння Пресвятої Богородиці, 28 серпня). До початку жовтня закінчуються усі найважливіші сільські роботи на землі (в тому числі сівба озимих) - завершено хліборобський цикл робіт. Зібраний урожай (достаток) та більш-менш вільний час дають можливість для проведення весіль. Це найблагодатніша пора для весільних гулянь, початку вечорниць. Звідси беруть свій початок весільні осінні тижні. Згодом, під впливом християнства, виникла традиція, що дівчата, котрі бажали взяти шлюб саме цього року, мали побувати на святі Покрови у церкві і помолитися: «Свята Покрівонько, покрий мені голівоньку», «Мати-Покрівонько, покрий Матір сиру Землю і мене молоду», «Свята мати, Покровонько, накрий мою головоньку, хоч ганчіркою, аби не зостатися дівкою». А на Поділлі дівчата казали: «Свята мати, Покровонько, завинь мою головоньку, чи у шматку чи в онучу - най ся дівкою не мучу!»

Існувала навіть прикмета: якщо на Покрову сніг – буде багато весіль. Сніг дає привід порівнювати сніговий покрив з весільним покривалом, а оскільки в цей час свідомо призначене і свято Пресвятої Богородиці, то ці порівняння поширюються і на неї.

У багатьох народів, зокрема і у слов'ян, покривало (фата) вважалося дуже важливою весільною оздобою, взагалі слугувало ознакою заміжжя. За описами арабського письменника XII ст. свідчить, що якщо комусь подобалась дівчина, то він накидав їй на голову покривало і вона мусила стати його дружиною (точніше, мабуть, це була пропозиція до шлюбу). Та і зараз ми знаємо, що весільна фата ще широко представлена у весільному обряді⁸⁴.

Як відомо, після одруження дівчина була вже молодницею і мала покривати голову наміткою чи хусткою. Намітка – це стародавнє вбрання заміжніх жінок, яке зав'язували навколо голови. Вже після просватання дівчині-нареченій покривали голову хусткою. Для дівчат Покрова – найбільше свято: у молоді починався сезон вечорниць, а у господарів – період весіль, і юнаки залюбки брали участь у весільних обрядах. На Покрову дівчата бігли до церкви й ставили свічку, хто першою поставить – раніше заміж вийде. В українців є близько 200 пісень та збудовано більше 30 храмів на честь Покрови Пресвятої Богородиці.

Отож, 14 жовтня – свято Покрови Пресвятої Богородиці або Святої Покрови, для православних українців є одним з найбільших релігійних свят осені. Свято Покрови ознаменовує засинання природи та вкривання землі на зиму. Справді, в жовтні перші дерева втрачають листя, всі плоди уже дозріли: «Прийшла Покрова – на дереві голо». «Покрова

⁸³ Коверець І. Українці: Свята. Традиції. Звичаї. Донецьк: Альфа-Прес, 2004. 253 с. С. 191

⁸⁴ Кислашко О., Кислашко Я. Православні свята та народні звичаї. К.: Грамота, 2003. 189 с. С.48

накриває траву листям, землю снігом, воду – льодом, а дівчат – шлюбним вінцем». В українських селах і до цього часу дотримуються давньої народної традиції справляти весілля після Покрови. Від Покрови і до початку Пилипівки – пора наймасовіших шлюбів в Україні.

На Покрову упродовж всього дня спостерігали за погодою: якщо з півдня дув низовий вітер – зима буде теплою, якщо дув вітер із півночі – холодною, із заходу – сніжною. Коли протягом дня вітер змінює напрям, то й зима буде нестійкою і з завірюхами. Якщо на Покрову листя з вишень не опало – зима буде теплою. У сільському побуті на Покрову завершувалися всі польові роботи, переходили до зимового утримання худоби. Свято Покрови було останнім терміном найманих робітників, котрі мали працювати від весняного Миколи (22 травня) і до Покрови. Останній день був і початком укладення нової угоди на наступний рік.

Свято Покрови означає дух козацтва, вшанування й завершення нелегкої сільської праці, існування в народі ряду прикмет і повір'їв, спорудження церков на честь Покрови Пресвятої Богородиці, славних традицій і звичаїв минулих поколінь. Їх варто знати, пам'ятати і примножувати усім нам, українцям.

Козлова Марія,

студентка групи ІДП-14 ВСП

«ЖТЕФК ДТЕУ»

Науковий керівник:

*Шумовська І.О., викладач вищої
категорії, викладач-методист*

Жанрово-тематичне розмаїття українських соціально-побутових пісень

Пісенна творчість українського народу, яка є відображенням етнічного світосприймання, моралі та естетичних уподобань, багата й різноманітна. Ще у дохристиянські часи створювався поетично-музичний світ слов'янства і часткою його творчої традиції є наш український пісенний пласт, що є великим здобутком національної та світової культури.

У фольклорній традиції українців важливе місце посідають соціально-побутові (або суспільно-побутові) пісні – великий масив епічних народнопісенних творів про економічні та політичні умови життя різних соціальних груп населення, про їхню історичну роль у становленні та розвитку українського суспільства. Серед них виділяють козацькі, чумацькі, кріпацькі, рекрутські, солдатські, бурлацькі, наймитські, заробітчанські, робітничі.

Соціально-побутові пісні різнопланові за ідейно-тематичним спрямуванням, сюжетною канвою, колоритністю образів. Для них характерне гармонійне поєднання певної реалістичної конкретики з багатством образно-виражальних засобів: характерних для народного епосу метафор, постійних епітетів, порівнянь, паралелізму. Вони розвинулися на основі традиції, виробленої ще раніше обрядовою і позаобрядовою ліричною та епічною пісенністю, продовжуючи і збагачуючи її. В цих ліричних творах на перший план виступає ідейно-емоційне ставлення до події, а оповідальна складова має другорядну роль (на відміну від епічних і ліро-епічних творів)⁸⁵.

Розвиток кожного виду суспільно-побутової лірики пов'язаний з певним історичним періодом. На відміну від історичних пісень, вони не приурочуються до конкретної події чи особи, хоча у них особливо виразно звучать мотиви волелюбності народу, ненависті до насильства й експлуатації, мрії про справедливий суспільний лад, їхні герої – козаки, чумаки, наймити, заробітчани – це узагальнені, типові образи.

Внаслідок особливостей фольклорного побутування у народній пісні, яка живе протягом століть, часто спостерігаються нашарування різних епох, переплетення різних мотивів.

⁸⁵ Кушніренко І.К., Жилінський В.І. Фольклор Гуляйпільщини: Запорізька та Дніпропетровська область. За ред. проф. В.О.Горпинича. Дніпропетровськ: Пороги, 2002. 171 с. С. 28-29.

Появі козацьких пісень передувало виникнення козацтва. Ліричний образ таких творів – типовий представник Запорозької Січі. У цих піснях звеличена воїнська звитяга, патріотичний дух, мужність запорожців, оспівано славні перемоги та гіркі втрати («Гомін, гомін по діброві», «Ой на горі та женці жнуть», «Стоїть явір над водою», «А вже літ більш двісті», «Їхав козак містом», «Козак від'їжджає» та ін.). У козацьких піснях використовуються традиційні для українського фольклору символи: калина – символ України; явір – молодий хлопець, козак, лицар; могила – своєрідний обеліск козацької слави⁸⁶.

Найпоширеніші теми чумацьких пісень («Ой у степу криниченька», «Буркун-зілля», «Волики», «Гуляв чумак на риночку», «Їхав чумак із Криму додому», «Над річкою бережком», «Ой у полі криниченька», «Ой ясно, ясно сонечко сходить»): приготування до тривалої подорожі, прощання з рідними, складнощі та небезпеки в дорозі, гуляння після повернення, застереження дівчатам не закохуватися в чумака. У жартівливих чумацьких піснях висміюється чумакова жінка, яка гуляє, поки чоловіка немає вдома.

Солдатські та рекрутські пісні сповнені сумним настроєм (голосіння), вони супроводжували відхід юнака до війська та знаменували перехід зі «свого» світу в «чужий», де діють бездушні закони, панує чужа мова, невідоме майбутнє («На тій горі, на тій горі», «Ой понад морем, понад Дунаєм», «Била мене мати березовим прутом», «А в неділю рано, раноранесенько», «А на горі два явори», «Бідна моя головонька»). Лейтмотивом таких творів є підневільність, примусовість служби, насильство над особистістю.

Заробітчанські пісні – тематична група суспільно-побутових пісень, мотиви яких пов'язані з життям та умовами праці сезонних робітників, «строкарів» на поміщицьких ланах, пасовиськах, промислах, в артілях та ін. Пісні сповнені туги за рідним краєм, де «сонечко так гарно сіяє» («А там край дороги», «Ой чи воля, чи неволя», «Ой чого я нещаслива...»)⁸⁷.

Соціально-побутові пісні записували й збирали впродовж XIX – XX ст. такі відомі фольклористи, композитори та письменники: М. Максимович, М. Костомаров, Марко Вовчок, О. Потебня, С. Руданський, Панас Мирний, І. Рудченко, І. Манжура, М. Лисенко, П. Чубинський, Б. Грінченко, Ю. Федькович, І. Франко та ін.

Пісенна творчість – невід'ємна складова життя українського етносу, для якої характерні природність та піднесений характер музики, багатожанровість, філософська основа, історизм. Вона є важливим чинником формування національної свідомості та духовної культури українського народу.

*Садова Інна Володимирівна,
Викладач I категорії Сумського
будівельного коледжу*

Українські храмові свята календарно-осіннього циклу та їх походження

Українці – нація давня. Свою духову культуру вони почали творити далеко до християнського періоду на Україні. В Україні, на всіх її теренах, особливого значення надають храмовим святам.

Храмове свято, храмовий празник, також престольне свято – місцеве свято на вшанування святого чи євангельської події, на пошану яких названо місцеву церкву.

Про храмове свято в церкві Преображення у Василькові, влаштоване Володимиром Великим як вияв вдячності за порятунок від печенігів, згадується в «Повісті минулих літ», на яке запрошено бояр, посадників, старійшину з усіх городів: «Оскільки Володимир уник [небезпеки] сеї, він поставив церкву і справляв празник, зваривши триста перевар меду. І скликав він бояр своїх, і посадників, і старійшин по всіх городах, і людей многих, і роздав триста гривень убогим. І празникував князь Володимир тут вісім днів, і вертався до Києва

⁸⁶ Українські народні пісні в записах М. В. Лисенка. Упор. Єфремова Л. О. К.: Музична Україна, 1990. 227 с. С. 181.

⁸⁷ Стрюк Л. Етнологія України у пісенному фольклорі. Тернопіль: Астон, 2001. 259 с. С. 83.

на Успіння святої Богородиці. І тут знову він празник світлий справляв, скликаючи незчисленне множество народу. Він бачив же, [що] люди є християнами, [і] радувався душею і тілом. І так в усі літа він чинив»⁸⁸.

У XVI–XVII ст. в Україні виникають церковні братства, які відігравали основну роль у збереженні національної освіти та християнської релігії. У цей період братські храмові свята за своєю сутністю були наближені до язичницьких свят; а своїм змістом репрезентували головно православну віру⁸⁹. У грамотах королівської влади дозволялися “медові ісклади” два – три рази на рік, як правило, на Різдво, Великдень, храмове свято. Під час спільних святкових трапез (бенкетів-братчин) братчики обговорювали питання будівництва храмів, церковних видань, шкіл, друкарень, шпиталів та ін., реалізації канонів церковно-релігійного життя, питання церковно-релігійного життя⁹⁰.

Найбільше храмових свят припадало на осінній цикл календарно року, що за фіксацією О. Воропая, О. Кольберга, С. Килимника розпочинався із дня Пророка Іллі (2 серпня за н. ст.). Це пов’язувалося із завершенням аграрно-господарських робіт селянина в полі. В народі казали: «На Іллі – новий хліб на столі» або ж «После Петра – жнива, а се уже буде осінь»⁹¹, що свідчить про завершення жнив і настання нового періоду в побуті селянина-хлібороба.

Храмові свята припадали на Першу, Другу та Третю Пречисту, на Чесного Хреста, на Покрову, на Семена, Дмитра, Кузьму й Дем’яна, на Андрія, Наума та ін. Відомий учений С. Килимник у своїй багатотомній праці, присвяченій календарним святам річного циклу, осінній сезон завершує святом «Наума»⁹².

Зазвичай храмове свято, як і будь-яка обрядодія, мало свій усталений «сценарій». Залежно від значення святого і самої церкви на храмові свята, з’їздилося багато людей з сусідніх сел і також далеких місцевостей. У цей день люди сповідалися і причащалися, а після богослужіння відбувався спільний обід, на якому один одного частували, вели веселі розмови. Особливу шану на храмових святах виявляли до старців і убогих, котрих не лише годували на громадських обідах, а й щедро обдаровували у «торбу»⁹³.

Ще в Україні напередодні храмових свят були поширеними ярмарки. Їх проводили нечасто – 3–4 рази на рік, проте тривалістю від 3 днів – до 2 тижнів. Ярмарки були переважно сільськогосподарські, хоча реалізовували й інший крам. За свідчення джерел XIX – XX ст., напередодні храмового свята (за два – три дні) священник із причетом обходив парафію та служив по хатах молебні перед іконою святого, якому присвячувалися урочистості.

У народній творчості часто згадується про храм («де храм, то й я там»), а українські письменники, такі як І. Нечуй-Левицький, І. Рудченко-Білик, Ю.Федькович, І. Франко, О. Кобилянська та інші, змальовували їх у своїх творах.

В Україні храмові свята користалися великою пошаною і були нагодою для масових релігійних зустрічей. Радянська влада застосовувала проти цієї традиції репресії і намагається їх замінити «соціалістичними» святкуваннями.

⁸⁸ Нестор Літописець Літопис Руський. Повість минулих літ. К.: Дніпро, 1989. 274 с. С. 107.

⁸⁹ Стішова Н. С. Українські календарні свята осіннього циклу: монографія. Київ, 2017. 240 с. С. 52.

⁹⁰ Поділля: історико-етнографічне дослідження. К.: Видавництво НКЦ Доля, 1994. 504 с. С.156.

⁹¹ Толстая С. М. Полесский народный календарь. Материалы к этнодиалектному словарю: К–П. *Славянский и балканский фольклор: Духовная культура Полесья на общеславянском фоне*. М.: Наука, 1986. С. 178–243. С. 211.

⁹² Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. Вінніпег–Торонто: Український Національний Видавничий Комітет, 1963. Т. V. Осінній цикл. 288 с. С. 249.

⁹³ Там само. С. 183.

*Мельник Ольга,
Вчитель історії та мистецтва
Сарненського районного ліцею «Лідер»
Сарненського району, Рівненської області*

Деформації обрядового циклу українців в умовах Голодомору 1932-1933 рр.

Актуальність теми. Обряди циклу родинної обрядовості є важливою культурною спадщиною українського народу. Звичаєвість українців вплинула на їх ментальність, морально-етичні, культурно-естетичні погляди, культуру домашнього спілкування. Народні звичаї, вірування, символи та прикмети були покликані виховувати поняття добра і краси, працелюбності та духовності, чесності та совісності.

Метою розвідки є висвітлення деформації обрядового циклу в умовах голодомору 1932-1933 рр. та визначення їх впливу на етнокультурну традицію.

Виклад основних результатів. Значущою для українців була та залишається родина, проте советська окупаційна влада для реалізації основної мети – знищення селянства як основи української нації, використовувала не лише фізичне знищення, але й духовне приборкання та упокорення через нівелювання духовності. Центральною постаттю у ретрансляції неписаного закону наступним поколінням є жінка-матір. Саме від неї залежали догляд та виховання дітей на основі релігійності і звичаєвості. Відповідно, з початком голодомору, функціонування української народної культури змінилося, удару зазнали народна етика та мораль. Відбулася трансформація інституту материнства, що вплинуло на подальші функції жінки. На перший план висувалися порятунок та піклування про дітей, а не їх духовно-культурне виховання, що в майбутньому порушило зв'язок поколінь.

Діти відмежовувалися від традицій, які до того побутували у родині та на селі. Та чи можна було залишитися вірним звичаям, коли вони в силу антирелігійної політики заборонялися, а людей морили голодом? Це призводило до того, що релігійні обряди проводилися таємно, а з часом – деякі зникали. В цілому, руйнувалася структура сімейної обрядовості. Проаналізуємо трансформації, на прикладі обряду хрещення та поховання.

Хрещення, якщо і проводилося, то це робилося вночі таємно, із завішаними вікнами, священник заходив у звичайному одязі, і лише потім переодягався у спеціальний (ризи). Можна припустити, що старші діти не були присутніми на цьому обряді, так як могли винести цю інформацію за межі будинку і, відповідно, всі учасники дійства понесли б покарання. Часто матері свідомо знищували «метрику», на звороті якої був запис про таїнство хрещення⁹⁴.

Руйнування історичної пам'яті є завданням політичних сил, що хочуть узаконити свою владу не лише юридично, але й фактично. З цього випливає, що людина, яка не знає історії свого народу, сім'ї, випадає із соціуму, а отже, потрапляє у соціальний вакуум, де вона стає беззахисною і легко піддається маніпуляціям. Зазнав трансформації і ритуал поховання, звузилося використання обрядовості. З початком масового вимирання, небіжчиків перестали хоронити, а просто скидали у одну загальну яму, або їх приїжджали і збирали на віз мертвими чи напівживими. Смерть стала звичною, вона втратила свою трагічність. Люди сприймали її як позбавлення від страждань. Сили не було ні страждати, ні плакати, ні по дітях, ні по батьках⁹⁵. Як приклад, із спогадів Жигадно О. (1926 р. н.), що проживала на той час у межах Київської області, знаходимо: «А ми, діти, стали голодні, отупілі, нічого не розуміли, що то діється. Нашу маму викинули в яму, а ми даже не плакали. А коли пішли додому – настав вечір

⁹⁴ Нолл В. Трансформація громадського суспільства: усна історія української селянської культури 1920-30-х років *Центр досліджень усної історії та к-ри*. К.: Родовід, 1999. 284 с. С. 258.

⁹⁵ Веселова О. Свідчення очевидців Голодомору 1932-1933 рр. в Україні як джерело дослідження його причин та наслідків *Голодомор 1932-1933 років в Україні: причини, демографічні наслідки, правова оцінка : матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 25-26 вересня)*. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. С. 189-210. С. 94.

– темно. Аж тоді до нас дійшло, ми зрозуміли, що мами вже немає. Ми стали плакати, кричати, звати маму, отак сиділи, кричали, що якби не сусіда, то, мабуть, серця полопались»⁹⁶.

Ритуалу поховання не дотримувалися через знесилення організму. Окремі елементи поховальної обрядовості були заборонені, а присутність священика на похороні наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. взагалі було табу⁹⁷. Було унеможливлено омивання небіжчика, нарядання, відспівування, оплакування, поминальні обіди⁹⁸. Частими були пограбування цвинтарів з метою пошуку золота, яке в свою чергу можна було обміняти на хліб у тогзінах⁹⁹. У перші десятиліття після голоду активісти села не дозволяли встановлювати хрести на могилах¹⁰⁰.

Відбулися зміни і в шлюбно-сімейній обрядовості, які були пов'язані із релігійною та сімейною політикою більшовиків, зміною соціальної ролі жінки та її статусу в суспільстві. Деформувалася структура сімейного обряду, частина яких зникла, інша – була замінена на советський варіант. Таїнство вінчання припинилося майже з початком колективізації, а люди не намагалися проводити церемонію вінчання, аби не стати жертвою місцевих активістів. Згодом з'явився новий формат взяття шлюбу – «сходитися» (коли вінчання не було, а народ без цієї умови не вважав їх справжніми)¹⁰¹. Слід зауважити, що голодомор призвів до такої вади як руйнація сім'ї – велика кількість родин були розлучені (знищені фізично як неблагонадійні, вислані, через пошуки їжі)¹⁰².

Також змінилася роль жінки, паралельно з колективізацією та голодомором відбувалася емансипація чоловіка та жінки, що відобразилося на раніше усталених канонах родинної обрядовості. Жіночому населенню нав'язували ідею «нової жінки», яка є рівною чоловіку, акумулювали до її незалежності, самодостатності¹⁰³. Жінки повинні були стати необхідним ресурсом для соціалістичних перетворень та рушійною силою для побудови соціалізму. Звичайно, на селі ці процеси відбувалися повільніше, ніж у місті, і в першу чергу стосувалися жінок-активісток, які пішли на співпрацю з більшовицькою владою¹⁰⁴. «Звільнивши» селянку колгоспним ладом, паралельно було змінено і її становище: до роботи у власному господарстві додалася необхідність виконувати норми в колгоспі, а виховання дітей покладалося на державу (ясла, дитячі садки, піонерство)¹⁰⁵.

Висновки. Таким чином, советами було відкинута система обрядів та ритуалів, що супроводжував родину від народження до смерті, як анахронізми – пережиток минулого, що і спричинило розрив духовного зв'язку між поколіннями. Більшовики зневажали духовні цінності народу, натомість нав'язували свої («червоне весілля», «червоний похорон»), чим руйнували селянську культуру. Прискореними темпами відбувалися зміни в ментальності,

⁹⁶ Голодомор 1932-1933 рр.: свідчення очевидців (записала А. Перерва). URL: <http://holodomor33.org.ua/>. (Дата звернення – 18.10.22 р.)

⁹⁷ Стасюк О. Деформація народної культури в умовах геноциду. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. Випуск 18. К., 2008. С. 349-361. С. 358.

⁹⁸ Петрова Н. Голодомор-геноцид 1932-1933 рр. як чинник деформації традиційної культури українців. Міждисциплінарні підходи у дослідженні Голодомору-геноциду: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (19 листопада 2020 р.). К., 2021. С. 132-138. С. 136.

⁹⁹ Великий голод в Україні 1932-1933 років: у 4 т. / упоряд. Дж. Мейс. Т. 4. К.: Видавничий Дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 782 с. С. 345.

¹⁰⁰ Історії з життя простих людей, які пережили Голодомор URL: <https://z-balkazosh.jimdo.com/>. (Дата звернення – 18.10.22 р.)

¹⁰¹ Стасюк О. Трансформація сімейної обрядовості українців наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. XX ст. Етнічна історія народів Європи. Випуск 22. К., 2008. С. 102-109. С. 103.

¹⁰² Стасюк О. Деформація народної культури в умовах геноциду. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. Випуск 18. К., 2008. С. 349-361. С. 356.

¹⁰³ Грушева Т. В., Рябчевська А. Р., Седенкова А. С. Соціальний статус жінки в радянській Україні у 20-30-ті рр. XX ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2017. Вип. 47. с. 119-123. С. 120.

¹⁰⁴ Стріонова І. В. Практика подружніх взаємовідносин у період формування радянського гендерного ладу у 1920-1930-х рр. (на матеріалах Донбасу). *Нові сторінки історії Донбасу*. Випуск 22. Донецьк, 2013. С. 161-180. С. 161.

¹⁰⁵ Вареник Т. Злочин проти нації. *Шкільна бібліотека*. 2006. № 10. С. 7-8. С. 39.

плюндрувалися традиції, змінилася соціальна роль жінки. Антисімейна політика порушила шлюбно-сімейні звичаї та традиції, чоловіка було позбавлено статусу голови сім'ї, а виховання дитини – доручено державі.

В результаті Голодомору було порушено міжпоколінну передачу етнокультурної традиції, соціокультурного досвіду. Це в свою чергу, переривало історичну пам'ять, змінювало генетичний код нації з погляду на етнокультурний та етнопсихологічний спадок. Також трансформувалися процеси етнозбереження та націєтворення, що проявилось у модифікації звичаїв, які були притаманні українцям до корінного перелому на початку 1930-х рр.

РОЗДІЛ II. ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО

*Кропивницький Олег Олегович, учень 8 класу
Любінського закладу загальної середньої освіти I-III
ступенів. Науковий керівник: Саракула Світлана
Ярославівна, учитель історії, спеціаліст вищої
категорії, старший учитель*

Моєму роду нема переводу

Актуальність теми. Цивілізаційні зміни, темп яких постійно пришвидшується, змушують особистість оперативно пристосовуватися до навколишнього світу та вдосконалюватися. Найліпше це вдається представникам наймолодшого покоління, які народилися за часів глобальної інформатизації. На тлі цих змін світоглядні відмінності між поколіннями, а також між їхніми життєвими стратегіями і тактиками стають своєрідною прірвою, подолати яку доволі складно. Значно допоможе комунікації поколінь, збереженню історичної пам'яті та національної ідентичності здійснення генеалогічних досліджень.

Кожен рід уже залишив і надалі залишатиме по собі значний інформаційний відбиток, який можна образно представити у вигляді айсберга історичних даних. Його верхівкою є факти, доволі точно зафіксовані у пам'яті живих членів роду. Ще більше відомостей містять історичні документи, що зберігають переважно в державних архівах. З огляду на те, що в державних архівах України зберігають мільярди документів, пошук відомостей з історії певного роду потребує ретельного і тривалого генеалогічного дослідження.

Мета розвідки – на підставі спогадів, архівних документів відновити дані про родовід сім'ї Кропивницьких.

Виклад основних результатів. Найважливіше у житті – це родина. З давніх - давен існувала традиція: кожен повинен знати свій рід до сьомого коліна поіменно. Чим більше ми знаємо про свій рід, тим довше живе пам'ять, традиції, культура. На щастя, моя сім'я зберегла нехай не всю, але велику частину історії свого роду, яка передається з покоління до покоління. У моєму родоводі кожен має якусь дивовижно цікаву й неймовірно захоплюючу історію. Спочатку я б хотів розповісти про родичів моєї мами прапрадіда Василя і прапрабабу Анну .

Мій прапрадід Василь Лега народився в селі Любині, Яворівського району, Львівської області 15 квітня 1892році. Батьки дідуся, Григорій Лега та Марія Оріховська, були селянами, вели своє невеличке господарство. Вони були письменними, що на той час було рідкісним. Марія Оріховська походила із священничої польської родини, тому в домі було багато книжок. Зимовими вечорами приходили сусіди, односельчани та слухали різні прочитані розповіді, оповідки.

У 1908 р., прапрадід Василь, йому на цей час було 16 років, виїхав до Канади в місто Едмонтон у пошуках кращого життя. У нього була мрія здобути освіту, заробити грошей, щоб

купити багато землі на своїй Батьківщині, побудувати свій дім, посадити і виростити великий сад, стати добрим господарем.

Моя прапрабаба Анна Боднар народилася у селі Дуба, Рожнятівського району Станіславської області (зараз Івано-Франківська область) 22 грудня 1903 року. Сім'я бабусі була дуже велика. У неї було 7 старших братів, та 2 молодші сестри. Батько бабусі, Боднар Петро, був паламарем у церкві, а мати, Мазяк Парасковія, зналася добре на травах, була знахаркою та повитухою. Все було добре, але на жаль на Станіславщині склалася дуже важка санітарно епідеміологічна ситуація. Війна принесла злидні, а з ними прийшли хвороби. Бабця згадувала, що, повертаючись із австрійського полону, колишні військовополонені проходили через їхню місцевість щоденно групами. Вони були виснажені від голоду, помирали на вулицях і в ровах так і не дійшовши додому. У селі були довжелезні насипи збірних могил. Селяни приймали німців до своїх хат. Вони їли все підряд: і варене, і сире. Полонені залягали долівки, лави, припічки, сіни, комори, стайні, стодоли, де тільки можна було прихилити голову. У заміну вони залишили родинам цілі стада вошей, червінку, тиф.

У селі почали хворіти цілими родинами. Ніхто нікого по-справжньому не лікував - бідним не було за що, та й лікарі були далеко – тільки у містах.

Мама моєї прапрабабусі збрала всіх хворих дітей села і помістила у своїй хаті. Вона їх виходжувала, лікувала. Робила компреси, давала їм більш калорійну їжу, теплі трав'яні завари. Як дезінфікуючий засіб застосовувала звичайне вапно. Всі діти видужали, в тому числі і моя прапрабабуся Анна. Але її батьки і найстарший брат померли від цієї хвороби. Моя прапрабабуся залишилася круглою сиротою. Через якийсь час 5 братів з сестрою, моєю прапрабабусею, виїхали до Канади в місто Едмонтон.

У Канаді мій прапрадідусь Василь працював на залізничній дорозі. Він зумів вивчити англійську мову, а пізніше закінчив залізнично дорожній коледж. А бабуся закінчила в Канаді школу, після чого навчалася на курсах в'язання та куховарства. У 1922 р. дідусь з бабусею одружилися. На цей час дід придбав уже свій власний дім, у який привів молоду дружину.

Дідусь важко працював, за те мав добрий заробіток. Не забував і про своїх рідних на Україні. Вислав грошові перекази, подарунки. А також через нотаріуса скупляв землі на Батьківщині. 6 квітня 1924 р. у прапрабабусі та прапрадідуся народилася дівчинка Марія. Це моя прабабуся. Бабця Марія зростала у щасливій дружній сім'ї. Коли їй виповнилося 6 років вона пішла в 1 клас.

Школа була дуже далеко від дому. Тому на навчання бабуся Марія змушена була їздити на коні. Коня для своєї донечки прапрадідо купив у цирку. Для виступу у цирку цей кінь був застарий, а для їзди до школи дуже добре підходив. Кінь був розумний і надійний. Бабуся ним дуже пишалася і часто показувала біля школи циркові номери. Це був найгарніший і найспритніший кінь на всю округу.

У школі, де навчалася бабуся Марія, було 7 класів. На той період там навчалася 38 учнів. Бабуся була одна з кращих учениць школи. У мене вдома збереглася її читанка для 2 класу. У 1932 р. прапрадідусь вирішив разом із своєю сім'єю повернутися додому на Галичину.

Тому у червні родина вирушила в Україну. Пливли на кораблі через Атлантичний океан. Подорож тривала цілий місяць, поки прибули до Франції. Ця поїздка була дуже небезпечна для родини. На корабель насувався айсберг. Всі люди на кораблі вже були приготвлені до надзвичайної ситуації. Але сталося Господнє диво, айсберг пройшов повз корабель, не розбивши його. Із Франції родина поїздом прибула до Польщі.

Чи здійснилася мрія мого прапрадідуся Василя, до якої він ішов 24 роки? Так. Купив 92 морги землі. Це приблизно 55 гектарів на сьогодні. Побудував будинок. Придбав велике господарство: багато худоби, коней, свиней, птиці, мав вулики, ліс, пасовисько і автомобіль. Насадив і виростив сад, фруктами та ягодами цього саду смакували його діти, онуки, правнуки а також і я. На сьогодні залишилося 3 яблуні яким 88 років.

А що було далі? А потім в Галичину прийшла радянська влада. Але це вже інша історія.

Висновки. Пам'ять – найтриваліше з усього, що є в людей на землі. Я з бабусею часто приходжу на місце поховання своїх прародичів. Дякую Богу за те, що вони були; за те, що я народився і живу в такій родині. Моя мрія. Жити і працювати на своїй рідній, Богом даній Землі.

Гринів Анастасія Василівна, учениця 10 класу Любінського закладу загальної середньої освіти I-III ступенів. Науковий керівник: Саракула Світлана Ярославівна, учитель історії, спеціаліст вищої категорії, звання «Старший учитель»

Паломницький хрест

Село Любині розташоване на крайньому заході України. Перша письмова згадка про нього датується 1436 роком. Буремні роки історії додали багату сивину моїм односельчанам, але були і радісні події, які вселяли в людей віру і надію у краще майбутнє. Саме про таку радісну і незабутню подію, я хочу сьогодні розказати. Це паломницький хрест, або хрест повернення (так його називають люди). Історія того хреста розпочалася у далекому 1906 р. Вже минуло 115 років з часу першого масового паломництва русинів на Святу Землю під керівництвом митрополита Андрея Шептицького. Вся історія подорожі описана у книзі – щоденнику «Як то Русь ходила слідами Данила». Саме ця книга стала джерелом мого дослідження. Таку родинну реліквію, яка передається з покоління до покоління, для дослідження мені надав Лук'янець Володимир. Його прадід Гузар Григорій був одним із 550 паломників.

З особливим трепетом у душі гортаю її цупкі сторінки, роздивляюся світлини, пірнаючи у час тепер уже далекої минувшини, щоб відповісти собі на питання: що побудило галичан у таку далеку дорогу, які були передумови, як зрештою відбувалася мандрівка.

Саме тут у цій церкві пророка Іллі, ще у лютому 1906р., священник Петро Подлуський зачитав оголошення своїм парафіянам: «Слава Ісусу Христу! Не одна християнська душа від ранньої молодості переймалася найсолодшими мріями в житті про те, якби то бодай раз поглянути на ті місця, де перебував наш небесний Спаситель. Та далека відстань не дозволяє бажаним поклонитись тим святим місцям, бо, звісно, – подорож туди є досить дорога. Щоб усунути ту найголовнішу перешкоду, організувався у Львові під протекторатом нашого Митрополита Андрея Шептицького комітет паломництва до Св. Землі, який має намір ще в цьому році організувати паломництво до Єрусалиму. Коли ми пригноблені на душі, прибиті нашим сірим буденним життям, при такій незвичайній нагоді, – їдьмо у Святу Землю! А там припадемо грудьми нашим гарячим серцем до тої Землиці, мов діти до могутніх грудей рідної неньки, і занесімо гарячу молитву до Всевишнього... Може, виблагаємо у нього кращої долі для себе, для нашого нещасного народу. А душі наші, неначе умившись у чистих водах Йордану, відродяться, і вернемо додому зі скріпленою вірою, сильніші духом, щоб ступити далі на дорогу справжнього християнського життя, яке поведе нас до вічного добра».

Так як сьогодні миряни різних конфесій об'єднуються у спільній молитві за мир і кращу долю України, так і в далекому 1906р. мої односельчани відгукнулися на оголошення і приєдналися до паломництва з метою побувати на Святій Землі і молитися за кращу долю свого народу.

З алфавітного списку паломників дізнаємося про наших односельчан учасників подорожі на Святу Землю, зокрема: Гузар Григорій 50 літ, рольник, Любині, група 5, № 525; Кочан Іван 50 літ, рольник, Любині, група 5, № 524; Кочан Анна 34 літ, рольник, Любині група 2, № 547; Кучмак Іван 59 літ, рольник, Любині, група 5, № 523.

Митрополит завзято взявся до організації подорожі. Для цього у митрополичі палати, що при церкві св. Юра у Львові, запросив представників духовенства та світської влади, щоб

створити оргкомітет, духовними наставниками якого, окрім самого митрополита Шептицького, стали владика Костянтин Чехович з Перемишля та Григорій Хомишин зі Станіславова (нині Івано-Франківськ). Було вирішено, що мандрівка розпочнеться у вівторок 4 вересня 1906р., а закінчиться в середу 26 вересня, і буде мати велике моральне та історичне значення в історії руського народу (так тоді називали українців). Невипадково була й обрана пора - початок осені, час, коли з полів зібрано врожай, окрім пізніх культур. Ця мандрівка у Св. Землю мала ще й глибокий символічний зміст: подяка господарів – рільників за добре поліття, за щедроти неба і землі... Маршрут подорожі був чітко розписаний погодинно, ще за сім місяців перед паломництвом. Оргкомітет виробив загальний паспорт для всіх паломників, замовив спеціальний потяг, а також корабель з Трієсту до Яфи через Середземне море. Були виготовлені спеціальні опаски для паломників. Вони були зеленого кольору з нашитим на кожній білого кольору великим номером. Власник опаски мав носити її на правому передпліччі – це був своєрідний номерний знак. Оргкомітет видав путівники з мапами подорожі, емальований посуд для пиття води, посвідчення паломника та спеціального нагрудного паломницького хреста, освяченого папою Римським Левом XIII. Було передбачено, що паломники будуть забезпечені у дорозі триразовим харчуванням, опікою лікарів. Всіх попереджено, що кожен мандрівник не має права брати із собою у дорогу не більше двох клунків, вага одного не повинна перевищувати 15 кг. Цікаво, що організатори установили: в транспорті першим класом будуть мандрувати 43 паломники, другим – 107, і третім - 350. Всі паломники до 1 серпня мали внести плату відповідно: 1 клас-450корон, 2 клас-400, 3 клас-300. На той час це були доволі великі кошти, які не кожному галичанину було під силу заощадити. Щоб уявити масштаби витрат паломника, на той час деякі банки продавали морг (трохи більше 0,5га) за 618 корон. Тому більшу частину паломників становили селяни.

У вівторок 5 вересня 1906 р. всі паломники прибули до Львова на подвір'я перед церквою Юра. Це був празник не ювілейний, не буденний, це празник церковно-народний. Це – свято, на яке зійшлися сини і дочки Церкви, щоб виразити свою любов до Спасителя. Всіх паломників було розділено на п'ять груп, кожна група мала свого провідника і свій хрест окремого кольору для кращого орієнтування. Перша група – червоний колір, друга – фіолетовий, третя – зелений, четверта – білий, п'ята – багряний. Попереду несли паломницький прапор, на нім з однієї сторони був гаптований єрусалимський хрест, а з другої – золотий руський лев. На усіх станціях, через які проїздив поїзд з паломниками, люди виходили дивитися на русинів, які їдуть у Єрусалим. Поїзд прибув до міста Трієст. Кораблем «Тіроль» пливли до міста Яффи. З Яффи поїздом відправилися у Єрусалим. По дорозі паломники розглядали бідну на рослинність природу, кам'яні скелі з малими деревцями, згадували красиві заліснені Карпати.

Подорож паломників прив'язана до хронологічного порядку життя Ісуса Христа. Паломники відвідали всі святині: гору, де відбулася зустріч Марії Богородиці з тіткою Єлизаветою, і де народився Іван Предтеча; полинули гадкою у Віфлеєм, були на горі Морія та ріці Йордан; обійшли місця чудес Ісуса: гріб Лазаря, купіль у Вифтезді, місця оздоровлення прокажених, розважили на горі Сіон велику тайну любові Божої, яка об'явилась у встановленні Тайни Євхаристії, помолились у Гефтсманії. Пройшли дорогою страждання за Христом; були на Голгофі, відвідали гріб Господній, зійшли на Гору Оливну, де відбулося Його славне вознесіння. У церкві Стефана попрощалися зі Святою Землею. Провідник підприємця подорожі Кароль Вілліамс, запевнив, що такого великого богомолля, як русини, ніякий народ не проводив ні німці, ні французи, ні італійці.

Подорож доходила до кінця, кожен подорожуючий відчував потребу свого серця виявити велику вдячність за такий милий і незабутній час богомолля, який організував Архієрей Андрей. Всі групи з провідниками вирішили організувати концерт повітання. Від імені духовенства зі словами подяки до митрополита Шептицького звернувся священник Емільян Мизь: «...Скріплені Вашими науками ми понесемо огонь в наш край, ми зачнемо там нову еру, а паломництво наше запишеться золотими буквами в історії нашого народу».

Кожний паломник протягом подорожі ніс свій символічний хрест. На знак пам'яті про подорож до Святої Землі мої односельчани на своїх землях встановили символічні хрести. До сьогоднішнього дня вцілів один із них, що знаходиться поблизу подвір'я, де колись мешкав Гузар Григорій, а зараз проживає його правнук Луканець Іван (брат Володимира Луканця, який надав нам для дослідження паломницьку книгу).

*Ляшук Єлизавета Борисівна, учениця 11 класу
Комунального закладу «Розсошенська гімназія
Щербанівської сільської ради Полтавського району
Полтавської області». Науковий керівник: Ропавка
Аліна Миколаївна, бібліотекар Комунального закладу
«Розсошенська гімназія Щербанівської сільської ради
Полтавського району Полтавської області».*

Село Горбанівка та його релігійна святиня

Здається, що немає на землі кращого місця, ніж наше мальовниче село Горбанівка, що оповите голубим плесом ставу та зеленим смарагдом дубів, квітучими садами та яскравими луками. Та слід пам'ятати, що благословенна земля ця не дісталася нам у спадок від батьків – ми взяли її у борг від нащадків! Тож святий обов'язок нашого покоління зберегти сучасні природні скарби, примножувати багатства рідного краю та пам'ятати його історію, щоб передати її своїм дітям та внукам.

Горбанівка – село, що входить до складу Щербанівської об'єднаної територіальної громади. Розташоване на території Полтавського району Полтавської області. Історик О.Лазаревський писав, що Горбанівка виникла в першій половині XVII століття, а заснована козаком Горбанем, який жив тут своїм хутором. З середини XVII століття Горбанівка входила до складу Полтавського полку, де за переписом 1722 р. записана в полковій сотні Дмитра Самарського, і, вже була, як на ті часи, значним селом, бо мала свою церкву. Як видно, мешканці села займалися бджільництвом, бо в селі була 21 пасіка, а всього вуликів – 309, в тому числі у священника Григорія – 10, церковних – 40.

За Генеральним – Румянцевським переписом 1765-1767 рр. с. Горбанівка входило до складу Полтавської другої сотні Полтавського полку. З ліквідацією полкового устрою, з початку 1782 р. село зараховано до Полтавського повіту і вказано як володіння сотника Іллі Волковняка та Милорадовича.

Історія села тісно пов'язана з легендою про чудотворну Горбанівську ікону Божої Матері. За легендою козак Горбань одного разу пішов косити траву і раптом коса об щось ударилась, навіть кінчик її відломився. Косар почав оглядати, щоб довідатись, що ж то за причина і в траві він побачив образ Богоматері. Кінець коси, зачепившись за ікону, залишив подряпину на ликові Пресвятої Діви Марії під правим оком. Та найбільше вразило Горбаня те, що з ока Божої Матері покотилась сльоза. Напевно, то була краплинка роси. Потроху оговтавшись, Горбань підняв пречистий образ і поніс до своєї хати. Невдовзі за сприяння козацького полковника Іллі Волковняка на місці знайдення Пречистого образу був побудований дерев'яний храм на честь і пам'ять Різдва Пресвятої Богородиці, в якому і поставлена була ікона. Саме так в історію життя жителів Полтавщини увійшла на початку XVIII століття нова релігійна святиня.

З 1802 р. Горбанівка ввійшла до складу Полтавської губернії. За даними перепису 1859 року записана як село власницьке і козацьке, праворуч від тракту із Полтави до Кобеляк. Дворів тут налічувалось 52, населення всього 322 осіб, з них чоловіків – 155, а жінок – 167. До 1910 р. кількість господарств і населення в Горбанівці помітно зросла, а на час перепису налічувалось вже 94 господарства, всього населення з найманими робітниками – 482 особи. Займалися ремеслами, кустарними промислами та жили за рахунок найму.

Як зростало село, так і поширювалася слава про Горбанівську Чудотворну ікону Божої Матері. Сучасне її гарне оздоблення – це срібна риза з позолотою, яка виконана за кошти

поміщиць Стороженкової та пізніше Летуновської, та 57 діамантів, які пожертвував полковник Онисимов у 1864 році. До наших днів дійшла книга, в якій ведуться записи про людей, що отримали, завдяки Горбанівській іконі Божої Матері, чудесні зцілення від хвороб: у 1826 р. поміщиця Катеринославської губернії Катерина Романівна Подольська; у 1848 р. дружина поміщика Щербака, мешканця м. Старих Санжар Полтавського повіту, Ганна Тимофіївна; у 1859 році син губернського секретаря Олександра Педашенкова Тимофій; у 1862 р. новохрещений єврей Афіноген; у 1909 р. протоієрей села Зачепилівки Костянтиноградського повіту Василь Штепенко. До числа записів, що свідчать про благодатну, чудотворну силу, що виливається від Горбанівської ікони Божої Матері, слід віднести і ті 35, що зроблені в тій же церковній книзі різними людьми з пожертвою привісок та інших речей з іменними надписами тих, хто отримав зцілення. Все це – результат неабиякої шани чудотворного образу мирянами, що зцілились завдяки чудотворній Горбанівській іконі Божої Матері, що є «Заступницею і Похвалою землі нашої Полтавської», як іменують її у церковних співах.

З 1853 р. щорічно 30 червня здійснювався урочистий хресний хід чудотворного образу до Кафедрального Свято-Успенського Собору, де вона і залишалася до закінчення ярмарку, щоб її могло відвідати якнайбільше вірян.

У 30-х роках ХХ століття церкву у Горбанівці було знищено, але ікону віруючі врятували та передали до Макарівської церкви, де вона зберігалась до 1939 р. В роки німецької окупації одна з матушок знову врятувала Полтавську святиню. З 1949 по 1962 рр. Горбанівська ікона Божої Матері зберігалась у Свято-Преображенській соборній церкві на території Нового базару, а з 1962 р. і до сьогодні – у Свято-Макарівському кафедральному соборі міста Полтави. І знову щороку на Хресний хід збирається кілька тисяч полтавців, щоб вшанувати Горбанівську святиню та долучитися до її цілющої сили.

Тодерішина Тетяна В'ячеславівна, учениця 10-Б класу Багатопрофільного ліцею для обдарованих дітей, м. Чернівці. Науковий керівник: Гаращук Іванна Ярославівна.

Історія села Динівці крізь призму народно-звичаєвої системи цінностей

У кожної людини є місце, яке є дороге її серцю, і яке неможливо стерти чи замінити в її пам'яті, якими би красивими і дивовижними не були інші місцини на планеті Земля. Це – місце народження людини. Особисто для мене одним із таких населених пунктів, який залишив свій слід на все моє життя є село Динівці.

Мені завжди було цікаво пізнавати історію мого села, яке дивовижно поєднує у собі багато культурно-звичаєвих пластів з поміж яких найбільше виділяється український і молдавський (румунський), що історичним симбіозом утверджувались протягом століть.

Неабияк цікаво споглядати за сучасним життям, яке вирує, та порівнювати минулі плінності, що вже є історією мого села. Глибокий слід залишають у нашій самосвідомості традиції і звичаї, що стійко вкорінилися у побуті моїх односельчан. Звісно, мені не просто це цікаво, адже я, в першу чергу, розумію, що це все – частинка мене, моєї сім'ї, родини і, зрештою, всієї України.

За наявними письмовими джерелами, які досліджував у своїй роботі Іон Беженар, нам відомо, що вперше, місцевість мого села, згадується у письмовій згадці 20 грудня 1437 р. коли воєводи Ілієш та Штефан затверджують боярину Михайлу 52 села, з поміж яких, можна побачити й село Динівці. Історичний документ датує: «Сучава, камердинер 6945 від створення світу (1437 від Христа), 20 грудня. Милістю Божою ми, Ілієш Воєвод, пан землі Молдовської, і брат моєї величності, Стефан Воєвод, сповіщаємо цю нашу книгу всіх, ... що цей істинний боярин наш, вірний пан Михайло з Дорохою... дали... і зміцнили села ... і село Зіновці (Динівці)»¹⁰⁶.

¹⁰⁶ Ion Bejenaru. Istoria satului Dinauti. Chisnau, 2003. 216. P.32.

Автор монографії Іон Беженар наводить ще цілу низку джерел, легенд і припущень про початки розвитку місцевості, а також свідчень, пов'язаних з назвою села. Він робить це за допомогою ретельної аналітичної аргументації наявних джерел.

Про топоніміку села було зафіксовано кілька легенд, які підтверджують, що назва походить від Діну – одного з хоробрих воїнів Богданового воєводи.

Одна з найвідоміших легенд каже, що на місці, де сьогодні село Динівці, давно колись був великий ліс, і у цьому лісі ховалися ті, хто повставав проти турків (ймовірно, татар). Їхнього лідера звали Діну. Ці люди вирубали ліс, зробили галявину й там жили. У боротьбі за владу ці бійці зазнали поразки. Тоді чоловік, який вижив, побудував на тій галявині хатину. Пізніше село, що виросло на цьому місці, назвали Динівці на ім'я пораненого Діну¹⁰⁷.

Як описував автор дослідження, село Динівці, як і територія Північної Буковини, досить часто потрапляло з рук в руки різних властей: молдавських воєвод, турецького, російського та австрійського панування, знову румунського, радянського і, нарешті, період вільної і незалежної України.

Звичайно, впродовж століть, ці політичні зміни впливали і на історію жителів мого села, однак, як описує дослідник І. Беженар, соціальний статус динівчан був досить подібний до селянства Молдови. У Бессарабії, включно з Хотинською землею, що стоїть на шляху всякого зла, як пишуть джерела, не вистачає високих гір, які могли б дати населенню належний притулок у рухливі часи. Через це вони не могли бути добре заселені¹⁰⁸.

Під час турецького панування в Хотинському повіті, особливо під час воєн, маси русинів з півночі, з Галичини чи через Дністер почали компактніше розселятися. Але з переселенням росіян під час ярма фанаріотів оселилися й румунські елементи, які посилили румунський характер аж до приєднання до Росії.

Автор засвідчує, що в 1812 р. села Хотинського району, що межують з Динівцями, були переважно заселені румунами, пронизаними настільки сильною етнічною та історичною свідомістю, що через чотири роки після анексії вони не припиняли писати скарги¹⁰⁹.

Після того, як землі між Прутом і Дністром (Бессарабія) були окуповані царською Росією (1812 р.), у 1817 р. уряд провів перепис лише в даній губернії. У книзі «Реєстр земель і суспільного ладу жителів Бессарабії за переписом 1817 року», читаємо: кількість будинків: 292/310; мешканців: 1497/1540; коней: 150/150¹¹⁰.

У 1923 р. після приєднання Бессарабії до Румунії, в Кишиневі опублікували офіційне видання, де було зазначено: будинків – 542, нежитлових – 3; чоловіків – 1524, жінок – 1527, всього – 3051¹¹¹.

Село Динівці увійшло до складу Хотинського повіту (1918-1940, 1941-1944 Румунія); нині входить до складу Чернівецької області (Україна), і розташоване за 12 км від міста Новоселиця та за 28 км від Хотина. Маршрут через село ділить його навпіл.

Завдяки роботі Іона Беженара можна окреслити і зрозуміти географічні особливості краю та села, в межах розташування. Дорога, що веде від Новоселиці до старовинної фортеці Хотин, петляє майже однорідним ландшафтом: тихі пагорби відкривають поле погляду мандрівника до далеких горизонтів. Пояс дерев уздовж дороги нагадують про світські ліси, що колись тут простягалися. Зі Строїнців, села з оригінальною легендою про з'їзд, дорога повертає праворуч. Переходячи через міст і перетинаючи Гузунський ліс, ви підходите до села Динівці, яке через своєрідність свого ландшафту зустрічає вас як дорогого та довгоочікуваного гостя¹¹².

¹⁰⁷ *Ion Bejenaru. Istoria satului Dinauti. Chisnau, 2003. 216. P.98.*

¹⁰⁸ *Ion Bejenaru. Istoria satului Dinauti. Chisnau, 2003. 216. P.43*

¹⁰⁹ Там само. Р. 54.

¹¹⁰ Там само. Р. 57.

¹¹¹ Там само. Р. 58.

¹¹² Там само. Р. 38.

Що стосується домівок села, то спочатку селянські хати були недовговічні. Пізніше жителі почали будувати міцніші будинки, наймали майстрів, що спеціалізувалися на тому ремеслі, а їхні споруди могли витримувати будь-які природні та людські шторми. На кам'яних фундаментах височіли стіни з паль, забитих у землю і закріплених у брус або сплєтених із прутів, потім помащених глиною, замішаною соломною та кінським гноєм. Інші майстри з цієї глини робили прямокутний саман сушили його на сонці, а потім будували стіни, які були помащені жовтою глиною, замішаною половиною; потім засипаючи глиною без полови, з піском і гарненько розглажуючи. Скелет прибитого даху над кроквами покривали ставковим очеретом та житньою соломною¹¹³.

Підлога в хаті була з глини з великою кількістю полови. Із зовнішнього боку, уздовж стін, був притвор — своєрідна вузька тераса, також обклеєна глиною, іноді з оригінальними різьбленими стовпами. У будинку зазвичай було дві кімнати, одна велика та одна мала. Такі будинки в селі можна побачити і сьогодні. У другій половині ХХ століття деякі господарства почали будувати будинки з кількома кімнатами: великий будинок, спальня, кухня, комора, ганок тощо. Такі будинки зазвичай мають цегляні стіни або блоки, з балконом, мансардою або двоповерховими, міського типу.

Звичайно, за свою багато історичну минувшину Динівці бачили багато всього: радісного і сумного, приємного і моторошного, однак система морально-людських цінностей, що була закладена впродовж століть, давала можливість все проживати з надією і вірою у краще.

За звичайних обставин мешканці цього села завжди відрізнялися своєю відкритістю, веселістю. За своєю природою, вони є тими, які можуть підтримати та підказати в потрібний момент. Вони були схильні терпляче, іноді цілими групами слухати розповіді, казки, витівки, жарти. Уміння, особливо у віці від двох років, жартувати, дурити один одного, висміювати власні недоліки та провини, а також відхилення від християнської моралі – це жанр здорової самокритики, такий характерний для динівчан.

Хоча Бессарабія була піддана випробуванню, частиною якої також були Динівці, як пише Штефан Чобану, «вона захищала, зберегла і продовжила багату культуру, успадковану від часів старих молдавських воєвод... вона захищала мову, звичаї сільського населення». Так, наші звичаї та традиції походять із глибини історії, від предків даків. Про деякі звичаї, про сімейні традиції, різдвяні звичаї та Новий рік у Динівцях розповідає наш земляк, професор університету, академік Іон Боршевич в інтерв'ю журналу «Гласул» (7 лютого 1991 р.)¹¹⁴.

Село Динівці межує з румунськими селами (Малинівка, Берестя, Строїнці) і, очевидно, ми запозичили багато традицій, звичаїв один від одного, тому що село є справжнім хранителем духовності. Візьмемо, наприклад, Різдво. За тиждень-два всі християни почали готувати Зірку – найпрекраснішу колядку.

Хоча вони дотримувалися певної естетичної форми, дотримуючись певних вимог до семи променів, - все ж таки Зірки не були схожі одна на одну. На Новий рік гуляли з Конем, з Козою, з Бугаєм. У нашому селі цього Коня прикрашав один лицар. Одяг шили за допомогою дзеркал, капелюхів прикрашених шнурами різних кольорів, які також збереглися в «Ганцях коней».

Танці в неділю також є одними із популярних звичаїв, улюблених молоддю, які організовуються по неділях та святкових днях, за участю юнаків та дівчат. Старші жителі також збираються на це веселе заняття, щоб подивитись на танці. Найвідоміші з них: «Хор», «Сирба», «Вальс», «Коса»¹¹⁵.

На сьогоднішній день, 2022 р. в Динівцях проживають приблизно 3000 мешканців (зарєєстрованих). Через те, що працездатні люди не знаходять для себе роботи, вони змушені працювати за кордоном. Бажаючи забезпечити своє й життя своїх дітей, матері й батьки

¹¹³ Беженар І. Етнографія села Динівці. Кишинів, 2003. 82 с. С.27.

¹¹⁴ Беженар І. Етнографія села Динівці. Кишинів, 2003. 82 с. С.27

¹¹⁵ Беженар І. Етнографія села Динівці. Кишинів, 2003. 82 с. С.23.

змушені залишати своїх дітей на виховання своїх батьків або родичів. Я наголошую саме цьому, так як в Динівцях, це дуже розповсюджений випадок.

Беручи приклад з своїх батьків, молодь також вирушає за кордон у пошуках кращого життя. Проте залишаються й ті, які занадто люблять свій дім, щоб покидати його. Прекрасним прикладом служать люди, які попри спокусу поїхати, намагаються розвиватись тут, у селі. Такі люди створюють танцювальні гуртки, завдяки яким, розвивають нашу культуру.

Існують фольклорні ансамблі, наприклад – «Букурія», які будь – якими силами намагаються привити любов молодого покоління до народного танцю. Але на жаль, вони вже не користуються такою популярністю, як це було декілька років тому назад. Проте не так давно, сформувався фольклорний гурт, який складається з дорослих людей, які мають свої сім'ї та які виділяються тим, що дуже люблять і шанують свою культуру. А сучасна молодь, здебільшого, цікавиться сучасними танцями. Так, у нас відкрилась танцювальна студія – «Royal Dance», яка розвивається досить швидкими темпами. Для мене повстало питання: Як нам, сучасному поколінню, зберегти культурну спадщину нашого села та й взагалі – країни?

З моїх міркувань на дану тему я зробила висновок: найголовніше, без чого неможливо буде зберегти культури – це, звісно, без любові до неї. Так як світ розвивається швидкими темпами, культура також зазнає значних змін, що є добре, так як вона не стоїть на місці. Саме цим нам потрібно завдячити митцям та музичним виконавцям, які популяризують українську культуру йдучи в такт з сучасним світом.

Тому, на мою думку, ми маємо популяризувати свою культуру через призму сучасності. Цікавитися минулим, досліджувати та пам'ятати: «Наше минуле – це те, ким ми являємось нині».

*Іонашку Еммануїл Русланович, учень 9-В класу
Багатопрофільного ліцею для обдарованих дітей, м.
Чернівці. Науковий керівник: Гаращук Іванна
Ярославівна.*

Етнічні процеси в українському суспільстві на прикладі історії села Чудей

Чудей – це село, що в австрійсько-угорських документах називалося селом Чудин, розташовується в мальовничій місцевості на схилах гір Карпат, між річками Малий Сірет і Сірець. Через саме село пролягає шосейний шлях Ченівці-Красноільськ, а через Межиріччя протікає маленька річка Чудин, що впадає в р.Сіретель.

Про етимологію самої назви села існує декілька легенд, одна з них найбільш популярна, яка розповідає про те, що одного разу двоє монахів подорожували з Почаївського монастиря через наші краї до села Путна (Румунія). Продовжуючи свій нелегкий шлях, їм необхідно було перейти місток через річку, однак вода підіймалася все вище і вище, тому монахи побоялися переходити через місток на другий берег річки, але раптом сталося диво: монахи побачили величне сяйво, а на другому березі річки сяяв силует Ангела. Тоді монахи зрозуміли, що Господь оберігає їх і без страху перейшли місток. Як тільки вони перейшли, надійшла велика хвиля, і забрала той місток. Саме завдяки цьому випадку, монахи побачили справжнє чудо, і від тоді цю місцевість і почали називати Чудей¹¹⁶.

Хоча згадки про с. Чудей існують і в інших письмових документах, але перша назва пішла з точно вказаною датою, яка зафіксована 18 червня 1646 р., в указі молдавського воєводи Василя Лупу до пана Косте з с.Лукавці. В цьому документі було вказано, що село Чудей належало трьом панам: Глігорчі, Іонашку Туркулец та священнику Васіану. За пізнішими письмовими джерелами, 1707 р. Марія Комісоая та її сестра Ірина Столничанська, донька боярина Григорія Пеліна, подарувала свої частини села Чудей у володіння Путнянського монастиря (Румунія).

¹¹⁶ Кожоляно Г.К. Етнографія Буковини. Т.3. Чернівці, 2004. 432 с. С. 133

Впродовж наступних століть, змінювалися і влада в цьому селі і, само собою, етнічні процеси в селі Чудей. Вже на сьогоднішній день, у моєму селі тісно переплелися культури українсько-румунського характеру, які не суперечать одна одній, а досить органічним пластом поєднуються. Люди вдома, на вулиці, чи на роботі звикли з легкістю спілкуватися майже одночасно і українською, і румунською мовами. Характерно виділяються прототипи і характер українців, що довгий час, особливо під час румунської влади, ввібрали в себе ці, здавалося б різні культурні нашарування. І я, і моя сім'я – українці, ми спілкуємось українською мовою, відзначаємо українські традиції і свята, бережемо пам'ять та історію свого краю та Батьківщини¹¹⁷.

Село Чудей має свої етнографічні родзинки. У подальшому викладі зупинимось на описі традиційного свята Маланки. Воно відзначалось у давні часи весною, відповідно і зміст вітань, основна дійова особа ритуального дійства – дівчина Маланка були пов'язані з приходом весни та мали на меті прискорити пробудження природи.

У XVIII ст. святкування Нового року було перенесено на зимовий період, але атрибутика і обрядодії залишались більш весняними. Звичайно, звичаї зимово - календарного типу у свої часи сягають ще язичницьких слов'янських часів, а з поширенням християнства набрали дещо християнізованого характеру, і часто зосереджували свою увагу на соціально-етичній стороні життя людей.

Проте землеробський характер господарської діяльності та українсько-молдавський (румунський) симбіоз зробили більш живучішими ці традиції, які були пов'язані з відображенням циклічних процесів у природі та їхнім впливом на життя людей. Це пояснювалося тим, що землеробство завжди було більш консервативним, а відсутність змін пов'язувало збереження традицій та звичаїв. Так, драматичний репертуар «Маланка» зустрічається у різних варіантах. Можна прослідкувати такі форми маланкових обрядових: щедрівники, драматичний репертуар «Коза», драми, які мали і соціально-економічний характер «Жигни», а самим ареалом поширення «Маланки» є регіони північної частини Буковини¹¹⁸.

У селі Чудей парубки збираються групами, наймають музику, якщо між ними немає музикантів, і ходять під вікнами будинків, де живуть незаміжні дівчата. Прийшовши до вікон, парубки співають, і вихваляють саму дівчину та її родичів.

Здійснюючи обхід села, парубки часто показують свою буйну вдачу та норів. Так, у селі Чудей ще й сьогодні, за традицією, новорічні перебиранці збираються у таких кутах: Верхній Кут «Susenii», Чоканени «Ciocaneni», Пожонени «Pojojenii», Пуздрені «Puzdereni». Нерідко траплялися випадки, коли на одній вулиці діяли паралельно і «великі» і «малі» «Маланки», складені старшою і молодією верствами хлопців. При виготовленні самих обрядових костюмів часто використовували суху вівсяну соломку, виготовляли та прикрашали каптури і корони, а також інші убори, обшиті бісером та нитками. Нині ж особливо популярними є різні персонажі з фільмів та пригодницьких книг.

Висновки. Наша історія цікава для пізнання та дослідження, а також розуміння того, ким ми є насправді, та що собою представляємо, адже це і буде вирішальним фактором нашого майбутнього. А берегти наше – це не просто покликання, це – одна з найважливіших місій свідомої нації.

¹¹⁷ Історія села Чудей. URL: <https://bukportret.info/storozhinetskiy-rayon/chudey/istoriya-chudey/> (Дата звернення – 01.11.22 р.)

¹¹⁸ Курочкин О. В. Українські новорічні обряди: «Коза» і «Маланка». Опішне, 1995. 138 с. С. 30-32.

Плегуца Ангеліна Дмитрівна, учениця 7 класу Яблуніцького закладу загальної середньої освіти I-II ступенів Конятинської сільської ради, Путильського району, Чернівецької обл. Науковий керівник: Лахман Лілія Ярославівна.

Із попелу забуття, або відродження Яблуніцької ГЕС в контексті історії села Яблуніці

Електрична енергія багато в чому визначає технічний прогрес, сприяє розвитку високоточних технологій, допомагає забезпечити добробут і життєвий комфорт. Саме тому ми вирішили написати про «Відродження Яблуніцької гідроелектростанції», яка знаходиться на території нашого села.

Справа ця не нова, бо ще у повоєнні роки радянська влада збудувала чимало малих гідроелектростанцій на гірських річках.

У кінці 1940-х рр. прийнято рішення про будівництво у Путильському районі гідроелектростанції на Яблуніцькому напрямку. Це дало би змогу давати одночасно струм на два сусідніх райони: Путильський та Верховинський Івано-Франківської області¹¹⁹.

Зі слів тодішнього голови Яблуніцької сільської ради Псарюка Власія Федоровича в село приїхали перші особи Путильщини перший секретар райкому партії Василь Олександрович та голова райвиконкому Шинкарук Кузьма Іванович. Вони зробили огляд села та річки Білий Черемош. Русло річки відповідало всім вимогам даного проєкту. Після нього в село була направлена група інженерів, які протягом місяця проводили відповідні приєктні роботи. План будівництва передбачав три проєкти¹²⁰.

Саме будівництво розпочалося у 1950 р. Організатором і натхненником усіх будівельних робіт був Смірнов Іван Іванович. Будівництво розпочалося із копання каналу для відводу води ширина якого складала 7-8 м, глибина- 3 метри, загальна протяжність складала близько 2-х кілометрів. Через відсутність техніки копали вручну Погарняк Василина Кузьмівна, Малиш Катерина Іванівна, Маковійчук Олена, Бубряк Варвара Миколаївна, Буздуга Ганна, Валащук Марія¹²¹.

На будівництві працювало по 100 чоловік в день. Кожне з прилеглих сіл мало чітку одноденну рознарядку поставки робочої сили на будівництво. Кожна сім'я повинна була відпрацювати певну кількість днів на будівництві. Цю рознарядку контролювали голови сільських рад та районні органи влади. Заробляли працюючі по 3 карбованці в день. Одночасно з місцевими жителями працювали робітники з інших районів області працівники Чернівецького сільгосенерго, які виконували найбільш кваліфіковану роботу.

Одночасно з будівництвом основних споруд велося спорудження основних ліній електропередач. Вона мала вигляд замкнутого кола. Вона проходила так: на заході – Яблуніця-Гринява-Голошина, де з'єднувалися з лінією, яка тягнулася з Путили через Шепіт-Яловичора; на півдні – Яблуніця-Самакова-Путила; на сході – Яблуніця-Усть-Путила-Вижниця. Головне управління знаходилися у Чернівцях.

В середині 1980-х років Яблуніцька ГЕС вичерпала свої резерви і була закрита для використання близько двадцяти років. Залишки гідротехнічних споруд руйнувалися природою і місцевими жителями. Канал і відстійник перетворилися у сміттєзвалище, а гребля на половину була знищена як і головна споруда.

Місцеві жителі з ностальгією згадують часи, коли працювала ГЕС бо не було частих випадків відключення електроенергії. Причин закриття ГЕС називають чимало. Перша, що ГЕС стала не потрібною, бо були збудовані більш могутні електростанції. Друга – економічна

¹¹⁹ Гуцульський календар. 2010, №15. С.3

¹²⁰ Спостереження, розповіді односельчан, колишніх будівельників працівників ГЕС.

¹²¹ Фундюр Д.О. Спогади з життєвого досвіду. Кіцмань, 2007. 125 с.

причина, тобто недоцільність експлуатації ГЕС через великі затрати. Третя причина, і вона найбільш вірогідна- це те, що основне обладнання вийшло із ладу¹²².

Довгий час поширювалися чутки про можливість і доцільність реставрації Яблуницької гідроелектростанції. Довгий час все йшло за принципом «А віз і нині там». Однак те, що давно вважалося неймовірним, очевидно стане дійсністю. Про друге життя «Яблуницької ГЕС» було багато розмов і надій, але сьогодні – це вже реальність. Раніше не територія ГЕС панувала пустка, яка у 2007 р. змінилася на відлуння задіяної автотехніки та перегукування працюючої бригади.

14 квітня 2009 року сталася надзвичайна подія в історії віддалених сіл Пробійнівка, Грамітне, Верховинського району - відбулося відкриття ГЕС потужністю 1200 кВт. Того ж року 27 жовтня на Путильщині в селі Яблуниця було відкрито Яблуницьку ГЕС потужністю 600 кВт на годину. Пробійнівка і Яблуницька ГЕС приєдналися до єдиної енергетичної системи України. Внаслідок цього частково розв'язуються регіональні проблеми електропостачання, додадуться такі необхідні мегавати енергетичної потужності на території південно-західної електросистеми, значить, поліпшиться екологічна та техногенна ситуація на Гуцульщині. Волинський і Вінницькі енергобудівники планують спорудження цього каскаду міні електростанції, у верхівці Білий Черемош. Отож, будівництво гідроелектростанцій на Черемоші й інших гірських річках дасть друге дихання економіці регіону Гуцульщина і вирішиться ще одна болюча проблема – зменшення нераціональне використання значної кількості деревини на опалення¹²³.

Нам вдалося вияснити, як проектувалися основні види робіт по спорудженню Яблуницької ГЕС. Також було досліджено, хто саме приймав участь у будівництві та експлуатації ГЕС. Було встановлено основні причини закриття та перспективи відновлювальних робіт на території ГЕС, та її відкриття. Наша команда географів уважно спостерігала за ходом основних робіт по відновленню роботи ГЕС. Основним джерелом під час написання дослідницької роботи було спостереження, розповіді односельчан, очевидців, будівельників та колишніх працівників ГЕС. Дослідження проводилося в основному за такими напрямками:

1. Організаційна робота. На цьому етапі ми довідалися про кошторис, який становив близько 6- ти мільйонів карбованців на та виготовлення проектної документації, яка була затверджена пізніше.

Для проведення організаційних робіт в село приїжджали чиновники та партійні працівники районного, обласного та республіканського рівня.

2. Будівництво ГЕС. Тут ми досліджували основні будівельні об'єкти. Збиралися відомості та фотографії про тих, хто керував будівельними роботами, які будівельні матеріали використовувалися, хто працював, які проблеми виконували в ході будівництва.

3. Експлуатації ГЕС. На цьому етапі ми довідалися про електрофікаційні об'єкти електроспоживання. Збиралися відомості про працівників по обслуговуванню електростанції та принципи її роботи.

4. Закриття ГЕС. Охарактеризовано основні причини, які призвели до закриття і припинення функціонування гідроелектростанції.

5. Перспективи відновлення та відкриття ГЕС. На цьому етапі мова йде в основному про те, хто займався відновлюваними роботами, які зміни у системі принципу роботи ГЕС. Також досліджувалися питання основних об'єктів, на яких проводилася відновлювальні роботи та відкриття ГЕС.

Висновки. Яблуницька ГЕС є не лише окрасою нашого села, а й виконує важливу функцію, тобто забезпечує електроенергією. Отже, цікавтесь, досліджуйте та бережіть людське надбання.

¹²² Розповіді працівників ЗЕА. «Новосвіт». 2018. Червень. С. 5

¹²³ Гуцульський календар. 2010, №15. С.3.

*Ялишева Олександра Романівна, учениця 10 класу
Нечволодівського ліцею Кіндрашівської сільської ради
Харківської області. Науковий керівник: Дяченко
Микола Олексійович, вчитель історії
Нечволодівського ліцею Кіндрашівської сільської ради*

Дендропарк – родзинка села

У кожного з нас є своя маленька батьківщина, місто чи село, де ми народилися чи провели найкращі роки свого життя. Кожному здається, що вона найкраща, що нема ніде таких гарних людей, таких красивих пейзажів, як на твоїй маленькій батьківщині. І хочеться всьому світові розповісти, в якому чудовому місці ти живеш...

Село Нечволодівка входить до Кіндрашівської сільської ради Куп'янського району Харківської області. Нечволодівка розташована в західній частині Куп'янського району за 12 км від райцентру та 1,5 км від автошляху Куп'янськ-Харків.

Село Нечволодівка було засноване у 1715 році переселенцями з Правобережної України та селянами-кріпаками з царської Росії. В малозаселеній на той час Слобожанщині вони шукали порятунку, вільного життя. Тут, в ярах та вибалках, ближче до води, вони вибирали собі місця і влаштовували поселення.

Про походження назви села Нечволодівка існує дві версії. Перша версія, скоріше за все, є легендою. В ній згадується, що першими поселенцями були бігли люди. Вони селилися у важкодоступних, оточених лісом місцях, будуючи собі землянки. Ночами було моторошно не тільки від страху, який наганяли дикі звірі, а й від тієї небезпеки, яку могли принести лихі люди. Аби відрізнити своїх від чужих, нібито серед місцевих поселенців на запитання: «Хто ходить?» існував пароль – відгук: «Ніч-володарка». Так, мовляв, за селом утвердилася ця назва, перетворившись у слово «Нечволодівка».

За другою версією поселенцем або поселенцями були люди з прізвищем чи прізвищем Нечволод. Слово «нечволод» означає: людина, котра нічим не володіє, бідак, жебрак. У пошуках долі такі бідаки-нечволоди й прибули на це місце. Згодом поселилися інші люди. Тож новостворене поселення на їхню честь назвали Нечволодівкою.

Таке тлумачення можна вважати більше доказовим і вірогідним. До речі, в селі й тепер є багато жителів, які мають прізвище Нечволод.

Чоловік за своє життя повинен посадити дерево, виростити сина, побудувати дім. Вже ніхто і не замислюється над тим, якому народу належить ця мудрість, що визначила життєве призначення чоловіка. Головне – це здійснити.

Не просто дерево і навіть не сад, справжній дендропарк задумав заснувати в Нечволодівці у 1976 році Геннадій Олександрович Луценко – головний інженер відділу земельних ресурсів Харківського облвиконкому. Пізніше він став великим другом нечволодівців, часто приїздив у Нечволодівку. Заснувати перший у Харківській області сільський дендропарк він вирішив не тільки з метою попередження ерозійних процесів на схилі поблизу збудованого ставка. Можливо, це було мрією його життя, покликаною душі: саме в сільській місцевості створити досконалий ансамбль із найрізноманітніших рослин, який, як букет польових квітів і різнотрав'я, не тільки б захоплював, хвилював, веселив, але й наповнював би любов'ю до землі, до рідної природи.

Надалі Г.О.Луценко у своїх планах передбачав упорядкування та розширення зони парку, але ці мрії так і не були втілені в життя через його трагічну загибель 28 серпня 1978 року.

23 січня 2003 року рішенням V сесії Нечволодівської сільської ради XXIV скликання дендропарку було присвоєно ім'я ініціатора його створення Г.О.Луценка. Того ж року було затверджено символіку села – герб та прапор. Зміст символіки яскраво відображає особливості Нечволодівки – фігури гілок сосни і берези символізують дендропарк, а також узагальнений склад окремо хвойних і окремо листяних порід дерев. Синій колір має подвійну символіку: геральдичну й іконографічну. Геральдично колір уособлює велич, красу

тутешнього краю, іконографічно – небесну, Божу благодать природи. Біла смуга означає багатство на питну воду та штучні водоймища.

На сьогодні в дендропарку налічується більше тридцяти видів рослин. За типом розміщення рослин парк відноситься до пейзажного стилю, для якого характерні звивисті доріжки, вільні угруповання рослин.

Дендропарк – улюблене місце відпочинку мешканців села. Влітку тут відбуваються різні культурно-масові заходи. Учні Нечволодівського ліцею проводять екскурсії, дослідницькі роботи. Мальовнича природа дендропарку приваблює своєю красою багатьох куп'янчан та жителів інших сіл району.

*Жуковська Ольга Миколаївна, учениця 10 класу
Житомирського обласного спортивного ліцею
Житомирської обласної ради. Науковий керівник:
Благодир Ольга Василівна.*

Історія мого села – історія мого народу

З енциклопедичних джерел можна довідатися, що Саверці відомі з 1585 року. В ті часи селяни зазнавали не-щадного гніту з боку як українського панства, так і польського. Багато їх, шукаючи порятунку, тікали в ті відда-лені куточки України, які були ще не так заселеними, а отже, туди менше поширювалась влада польської адміністрації¹²⁴.

За ще однією версією, назва «Саверці» походить від племені «савари», яке жило колись тут у давнину. «Мені дуже хочеться побувати в Саверецькій школі. Адже вона розмістилася в маєтку моєї бабусі, Ціцилії Веккер. Там ще повинен стояти її рояль.»

В дореволюційний час село належало поміщиці Ціцилії Веккер. Вона володіла 800 десятинами найкра-щої землі, тоді як 1088 селян загалом мали 379 десятин.

У поміщиці був розкішний фольварк (це те приміщення, де нині школа), квітучі сади, буйнотравні луки. В будинку Ціцилії Веккер не замовкав рояль, на якому виписані з-за кордону вчителі навчали музики примхливих паненят, які потім їхали здобувати освіту у вищі навчальні заклади Києва, Петербурга, Варшави.

В 1935 році, той рояль стояв у школі. А пізніше в наше село навідалася геологічна експедиція. Вона розмістилася біля вишки, яка стояла між нашим селом і Новоселицею і, кажуть, мала якесь стратегічне значення. А звичайні діти навчались в так званій школі грамоти. Це була звичайна сільська хатка, навчання в якій зводилось до вивчення азбуки, лічби та закону Божого. Бібліотеки в селі не було, газети та журнали виписували одні пані й піп, проте сім шинків не закривалися цілодобово¹²⁵.

Головним заняттям було землеробство, проте багато селян йшло працювати в інші губернії. В пансь-кому маєтку господарством займалася сама Ціцилія Веккер. Землеробство вело-ся за прогресивною як на ті часи трипільною системою.

В книзі Похилевича сказано, що в селі Саверцях у 1900 році нараховувалось 99 господарств та 1412 десятин землі, половина якої належала поміщику Белінському. Після його смерті поміщиком у Саверцях став Веккер, якого в 1918 р вигнали селяни, а старий поміщицький будинок спалили. У новому будинку, де жив Веккер, зараз розміщена загальноосвітня школа. I-II ступенів.

Після революції, 21 серпня 1922 року, в Саверцях була створена комуна «Життя». Члени її, а їх із сім'ями було до сотні чоловік, поселилися в панському маєтку. Сільські ж діти продовжували вчитися в тій старенькій хаті, що й до революції. Там було тісно. А тому було прийнято рішення віддати, під школу панський маєток, де прожив'али комунари. В березні

¹²⁴ Козир І.В., Дяченко М.О. Де витає дух розуму і краси. Балаклія, 2006. 274 с. С. 74

¹²⁵ Кукса М.Ф. Куп'янщина в потоці історії. Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009. 368 с. С. 71

1926-го школярі справили новосілля. І розміщується вона в тому колишньому панському фольварку до цього дня¹²⁶.

Першими вчителями в нас були доброї пам'яті Веніамін Юрійович та Ганна Макарівна Вареницькі. Цих людей саверецькі старожили згадують добрим словом і сьогодні.

А взагалі, Саверці можуть пишатися багатьма своїми синами й дочками. Серед таких, наприклад, Костянтин Карпович Вітюк - кавалер чо-тирьох Георгіївських хрестів. Невмирущою славою вкрив себе цей селянин, коли лішов на війну, ще ту, першу світову. Чотири такі же нагороди одержав тоді ще один саверчанин - Тиміш Тарасович Плетенецький.

Прославилися саверчани і на трудовому фронті. Не випадково наш колгосп «Будівник комунізму» не раз був учасником Виставки досягнень народного господарства СРСР. У 1972 році йому було присвоєно звання «Господарство високої культури землеробства». Але найбільше відзначилась Олександра Андріївна Олексієнко. Вона була майстром вирощування високих урожаїв цукрових буряків. А в 1951 році разом із двома подругами встановила небачений рекорд із в'язання снопів, який потім не раз перекивала, довівши його до 34842 снопів за світловий день!

Отже, у селі жили і живуть працелюбні і героїчні люди, а сам населений пункт має багату історію, яка все ще потребує більш детального вивчення.

Рожнова Катерина Василівна, учениця 11-Б класу, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Енергодарської гімназії № 1 Енергодарської міської ради Василівського району Запорізької області. Науковий керівник: Черненко Аліна Ігорівна, вчитель історії та правознавства ЕГ № 1, спеціаліст I категорії

Традиції дитячих рухливих ігор в житті мешканців міста Енергодар

Етнографи вивчаючи еволюцію дитячих ігор пов'язують в першу чергу з розвитком духовної культури етносів. З огляду на процеси глобалізації та засилля інших етносів виникає занепокоєння сучасним станом речей: як і у всьому світі, в нашій державі спостерігається віддалення від народної культури, що впливає на скорочення ігрового репертуару. Виникає загроза поступового повного зникнення традиційних ігор з життя сучасної дитини.

Тому, до існуючої проблеми нами було сформульовано мету: розкрити специфіку зберігання й побутування дитячих рухливих ігор у дозвіллі дітей м. Енергодара.

Розв'язання поставленої мети вимагає вирішення низки завдань: вивчити і узагальнити теоретичні засади дослідження дитячих ігор; провести опитування старшого покоління мешканців м. Енергодара щодо рухливих ігор в їхньому дитинстві та опитати молодших мешканців м. Енергодара щодо рухливих ігор, в які вони грають і порівняти ці дані опитувань, зробивши висновок щодо збереженості традицій дитячих рухливих ігор в житті дітей м. Енергодара.

Рухливі ігри є об'єктом дослідження етнографів, зокрема значні відомості про рухливі ігри містить збірка В.Ястребова. У розділі «Суевєрия и обряды» збирач фрагментарно описує дитячий побут, значну частину матеріалів становить опис дитячих ігор.

Відомий білоруський етнограф Павло Шейн вбачав своє завдання не лише у зібранні та описанні ігор, забав, розваг, танців тощо, але й у оцінці їх ролі і впливу на розвиток дитини¹²⁷.

Рухливі ігри як діяльність відбуваються за певним сюжетом, перебіг регламентовано правилами, умовою успіху в грі є незаперечне дотримання правил. Найбільш суттєвою

¹²⁶ Удовік І.М., Кукса М.Ф. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. Куп'янськ, 1998. 220 с.

¹²⁷ Билєєва Л. Г., Григор'єв В. М. Ігри народів СРСР. К.: «Фізкультура і спорт», 1985. 87 с. С. 35.

особливістю рухливих ігор є відображення таких важливих взаємовідносин людей, як змагальність та співробітництво¹²⁸.

Для простеження рівня збереженості рухливих ігор на початку XXI ст. у м. Енергодарі нами був розроблена анкета, за яким передбачалося встановити назви та сутність рухливих ігор, в які грали в дитинстві представники старшого покоління мешканців міста. Було отримано і проаналізовано відповіді 58 респондентів віком від 30 до 80 років, також було опитано 84 учням 6-7 та 11 класів. Дані цих опитувань можна звести до таблиці.

Аналіз рівня збереженості ігор між поколіннями

<i>50-70-ті рр. XX ст.</i>	<i>70-90-ті рр. XX ст.</i>	<i>2000-х рр. XXI ст.</i>
Гилка, Салки «Войнушки» (білі і гвардійці)	Лапта (Квач) «Войнушки» (червоні і фашисти) Хованки Штандер «Гори-гори дуба» Цурки	Лов, Догонялки «Войнушка» Козаки-розбійники Вибивала Гаряча картошка Цар гори, знамено

Аналіз ігор, загаданих респондентами старшого віку, показав досить чіткі часові межі побутування тих чи інших ігор, тому логічно представити їх за певними періодами, які наведені на слайду, зокрема це періоди 1950-70, 1970-90, 2000-х роки. Хочеться звернути увагу на деякі особливості побутування дитячих ігор у місті і які мали традиції між поколіннями.

У 50 – 70 рр. XX ст. і пізніше широкоживаною в сільській місцевості була командна гра «Гилка», старовинна українська народна гра високої рухливості.

Про цю гру розповіла колишня жителька села Дніпровка Минка Ніна Алімовна, її дитинство проходило у 1970-х рр. *«Гилка це стара рухлива гра назва якої походить від обладнання – гилки (так називали палку якою били м'яч), звідси і походить сучасно слово гилити, тобто бити».*

Ще до недавнього часу вона мала популярність, порівняну з сучасним футболом, і була поширена по всій Україні. Росіянам, які у 70 – 80 рр. XX ст. приїздили до Енергодара на будівництво ТЕС та АЕС, гра відома під назвою «Лапта».

Місцеположення багатьох сіл на березі Каховського водосховища давало можливість грати «в лова» у воді, іноді з м'ячем¹²⁹.

У 70 – 90 рр. XX ст. та покоління 2000-х років популярною командною грою дітей-городян була «Козаки-розбійники». Оскільки, гра мала масовий характер, у місті Енергодар, яке на той час розбудовувалося і було невеликим, дітям було зручно грати, бо гра розповсюджувалася на 2-3 квартали міста.

Досить цікавою є гра, про яку розповіла у своїй розповіді житель міста Рашкевич Ірина Анатоліївна, дитинство якої проходило у 80-х рр. *«Дванадцять паличок – це досить цікава гра нашого покоління, це була некомандна гра, щось схожа на гру «Хованки», але з цікавим початком і неординарним закінченням...».*

Однією з найпопулярніших хлопчачих ігор, в які інколи «приймали» дівчат, була «Войнушка». Як Ярмоленко Олена Олександрівна, якої дитинство проходило у 1990-х роках говорила, *«...грала в цю гру, бо виросла серед братів, вони активно залучали мене, не жалкуючи, що я дівчина...».* Люди похилого віку, зокрема Углянцев Володимир Васильович, дитинство якого проходило у кінець 1940-50-х рр пам'ятає, як грали у «червоних та білих», що було відгомонам громадянської війни 1917-1921 рр. XX ст., та «білих» і «чапаївців». Згодом, після Другої світової війни, грали у «червоних і фашистів». Черненко Андрій

¹²⁸ Виготський Л. С. Гра і її роль в психічному розвитку дитини. Шкільне життя і дозвілля. 2003. № 4. С. 23–28. С. 24.

¹²⁹ Джексон Д. Виховання за допомогою ігор та забав. Вільне виховання. 1991. № 12. С. 50–68.

Андрійович, житель міста, дитинство якого проходило також у 1990-х рр., зазначав що «*гра у войнушки була цікавою тим, що ми виготовляли різного роду зброю - берданки на шпонках або венгерка, які робили з дерев'яних рейок, але їх було важко робити через спусковий механізм...*». Зокрема рухлива командна гра, яка має сюжетну основу, є відображенням соціально-історичних процесів в суспільстві.

Окремо необхідно ігри, які мали регіональні особливості. Про такі розповідали респонденти, чиє дитинство проходило в м. Енергодарі, в якому в 70 – 80 рр. ХХ ст. велося інтенсивне будівництво. Зокрема, Каба Тетяна Іванівна згадувала, як на будівельних майданчиках діти грали в «Панелі». Гра полягала у вправному перестрибуванні або схованках в бетонних конструкціях. Побутувала модифікація гри «в лова», яка називалася «В сифа». Ведучий мав поцілити в суперників «сифачкою» – шматком резинки, що використовувалася в будівництві як ущільнювач.

Для дослідження збереженості ігрових традицій в сучасному дитячому середовищі міста 84-ом учням 6-7 та 11 класів було запропоновано питання щодо використання в дозвіллі ігор та джерела знань про певні ігри.

З огляду, на вище сказане можна зробити висновки, що по-перше молоде покоління 2000-х років мало, обмежений ігровий репертуар, який полягає в скороченні активного колективного дозвілля школярів середнього віку. По-друге, правила гри спростилися – завдання ведучого полягає лише в тому, щоб знайти або наздогнати та доторкнутися до гравців. По-третє, в рухливі ігри діти грають не дуже часто, тому не досягають високого рівня майстерності у виконанні ігрових рухів і дій.

Опитування мешканців Енергодара старшого віку щодо побутування рухливих ігор в їхньому дитинстві показало, що ігровий репертуар в період 30-90 рр. ХХ ст. був багатим, деякі народні ігри зберігалися впродовж багатьох поколінь, в різні періоди історії змінювався перелік ігор.

На добір та варіативність ігор впливали місцеві особливості, а також соціально-історичні процеси.

Матеріали здійсненого опитування та результати порівняння відповідей дозволили виявити тенденцію до майже катастрофічного скорочення ігрового репертуару в дозвіллі сучасних дітей молодшого і старшого шкільного віку, що стосується саме рухливих ігор. Зв'язок між поколіннями дітей різного віку виявлено, тому що з 8 названих молодшими респондентами ігор, 6 – перейшли до них у спадок від старших товаришів, родичів, педагогів. Але говорити про збереження традицій дитячих рухливих ігор у житті молодших мешканців міста важко, тому що ігри, що передаються, нечисленні, в них помітно спрощенні правила та ігрові дії. Значною проблемою сьогодення є також скорочення часу, який приділяють діти активному дозвіллу.

Чеботок Валерія Романівна, учениця 11-Б класу, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Енергодарської гімназії № 1 Енергодарської міської ради Василівського району Запорізької області . Науковий керівник: Черненко Аліна Ігорівна, вчитель історії та правознавства ЕГ № 1, спеціаліст I категорії.

Інфекційні хвороби ХІХ ст. на території села Мала Знам'янка Катеринославської губернії (за даними дослідженої метричної книги Таврійської духовної консисторії с. Мала Знам'янка Мелітопольського повіту 1866 р.)

Сучасний етап розвитку історичної науки характеризується підвищенням уваги до історії окремих історичних регіонів та населених пунктів. Історія Південної України є складовою історії України, яка дозволяє вирішити конкретні питання соціально-економічної

та демографічної історії регіону, досягнути процеси, що відбувалися в країні. Тому сьогодні активно залучаються до наукового обігу нові джерела, у тому числі й матеріали церковної реєстрації актів стану, що мають значний, ще не розкритий у повному обсязі, інформаційний потенціал¹³⁰.

Запроваджена на початку XVIII ст. обов'язкова реєстрація народжених та померлих, яка була покладена на священиків церков, по суті, стала прообразом метричних книг. Еволюція метричної книги в бік розширення обов'язкових відомостей і зробила її джерелом цінної інформації.

Для історії розвитку медицини велике значення мають записи про причини смерті, яку мали вказувати священики: така інформація ілюструвала стан охорони здоров'я, розповсюдження певних захворювань, виникнення епідемій¹³¹.

Формуляр частини «Про померлих» метрики православного населення був наступним: «Счет умерших (разделение по полу – мужской или женский; месяц и день (смерти и погребения); звание, имя, отчество и фамилия умершего; лета умершего (мужской или женский); от чего умер; кто исповедовал и приобщал; кто совершил погребение и где погребен».

Метричні книги містять інформацію щодо всіх померлих, незалежно від обставин та причин смерті.

Перший запис у досліджуваній метриці такий: «№ 1 женского пола; умерла 1 января, погребена 3 января 1866 г.; Таврического государственного крестьянина Якова Елисеевича Ялинька, дочь Фекла ... лет; от горячки; священник Василий Равинский ; на местном кладбище».

Графа метричної книги «От чего умер» містить інформацію надзвичайно важливу в аспекті дослідження епідеміологічного стану, охорони здоров'я, історії медицини. До графи вносилися відомості щодо хвороби, що спричинила смерть померлого або іншої причини смерті, якщо вони були відомі. Якщо хвороба не була встановлена, священик робив такий запис: «от болезни».

В книзі зафіксовано 15 причин, від яких помирали селяни Малої Знам'янки. Найбільш поширеною серед дітей була смерть від «младенчества», яку дітям віком від 1 дня до 1,5 року. За цим формулюванням криється неконкретне захворювання або неможливість встановити правильний діагноз. Є цікавий запис щодо немовляти, яке прожило 1 день і мало діагноз «неврологія», що свідчить про медичний висновок. Сучасні лікарі, співвідносять такий діагноз із дитячим церебральним паралічем.

Найпоширенішими інфекційними хворобами серед малюків були: коклюш (3 місяці), кір (5 років), золотуха (6 тижнів), віспа (3 роки). Є записи «от простуды», рідко зустрічаються «опухоль» (3 роки), «респирения сердца» (2 роки), «аритмия» (1,5 роки).

В 1865 році та в червні 1866 року багато дітей віком від 1 до 5 років помирали від хвороби, яка записана як «ричь». В історії інфекційних хвороб в цей період зафіксовано поширення «рожі» – інфекційного захворювання, викликаного стрептококом, якій властиве було запалення шкіри та висока температура.

Дорослі помирали від дифтериту, проносу, віспи. Протягом осені, зими та весни спостерігається збільшення кількості померлих від сухоти (чахотка або туберкульоз). Загальна кількість померлих від цієї хвороби становить 25 випадків¹³².

Більша частина смертей зафіксована від невизначених хвороб, вказаних як «болезнь». Можна припустити, що часто смерть констатував не лікар, тому причину записували зі слів

¹³⁰ Гузенков С.Г. Метричні книги як джерело з історичної демографії Південної України другої половини XIX – початку XX ст.: автореф. дис... канд. іст. наук.: 07.00.06. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2005, 35 с.

¹³¹ Кригіна О.В. Інформаційний потенціал метричних книг як історичних джерел. Вчені записки ТНУ імені В.І.Вернадського. Серія: Історичні науки. 2018. № 1. С. 84-87. С. 85.

¹³² Шандра В., Карліна О. Епідемії та боротьба з ними в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.) Український історичний журнал. 2020. №5. С. 37-54. С. 40.

близьких померлого. Тому в книзі знаходимо записи «кашель», «пронос», «водяной», «опух», «паралич» та ін. Для померлих у похилому віці, без ознак певної хвороби у метриці зазначалося: «от старости».

Серед померлих за досліджуваний проміжок часу вік наймолодшого становив 2 тижні (дівчинка, від рожі). Знайдено два випадки смерті у віці 90 і 95 років, чоловіка та жінки, які померли природною смертю – «старость». Найчастіше за все помирали діти у віці від 0 до 5 років.

Аналіз третьої частини метричної книги показав, що серед мешканців села Мала Знам'янка існувала висока дитяча смертність віком від 0 до 5 років. Це можна було пояснити слабкістю тодішньої медицини, незнаннями в галузі дитячої педіатрії. За даними метричної книги дітей до 7 років священники не відспівували. За аналізом цього розділу можемо сказати, що в ХІХ ст. існувала велика кількість інфекційних хвороб від яких було важко вилікуватися та не знали фельдшери як лікувати – це віспа, кір, золотуха, коклюш, сухотка. Окрім цього існували досить нерозповсюджені хвороби – це опухоль, респерення серця, аритмія і хворіли малюки. В метричній книзі нами були знайдені випадки неприродної смерті – утопленик, людина яка згоріла під час пожежі їх також священники не відспівували.

Стешина Катерина Вікторівна, студентка групи КТ-21/9, Дніпрорудненського індустріального фахового коледжу. Науковий керівник: Курлянчик Ольга Володимирівна

Моя мала батьківщина – село Балки

Кожне місце по-своєму гарне, особливе та цікаве, а для мешканця свого села або міста – воно буде найкращим. Я, Лимар Дарія, родом з села Мала Білозерка, невелике село, яке мені найрідніше на Землі. Тут проживало та проживає не одне покоління мого роду, тому я знаю історію села від своїх предків та інших мешканців села.

Все почалось влітку 1783 року. Річка Білозерка прийняла перших жителів слободи Верхня Білозерка. Слобода Верхня Білозерка виникла в 1783 році на берегах однойменної річки Білозерки, або Аджі-Су, як називали її татаринагайці. Територія, на якій з'явилося нове поселення відносилась до Східного Ногаю. Ця велика країна знаходилась на північній стороні Чорного та Азовського морів. Село лежить у спетовій балці – пересохлому руслі колишньої річки Білозерка. В багатьох місцях тут створено штучні водоймища. На північно-східній околиці села знайдено багаті поклади високоякісної залізної руди.

Річка Білозерка вірою і правдою слугувала жителям -білозерчанам. Вона давала рибу і в достатній кількості воду як для людей, так і для численної худоби. Всі ці принади і спонукали перших жителів селитись по берегах річки. Засноване село на початку ХІХ ст. Першим поселенцями були 13 козацьких сімей із сіл Мохнівки, Кропивного та Сергіївки Стародубського повіту Чернігівської губернії, яким дозволили оселитися на вільних землях. Свої курені вони побудували у верхів'ї річки Білозерки і назвали слободу Верхньою Білозеркою.

У першій половині ХІХ ст. жителі слободи займались в основному скотарством. Проте, за давньою звичкою, вони обробляли й невеликі ділянки цілинної землі. Селяни вирощували пшеницю, жито, овес, гречку, картоплю, капусту, огірки. На ярмарках, які, починаючи з 1845 року, проводились у Верхній Білозерці двічі на рік, вони торгували хлібом, овочами, кінями, шкурою тощо.

1814 році відбулося розмежування земель між нещодавно заснованими слободами: Верхньою та Нижньою (Великою) Білозерками, Михайлівкою, Тимошівкою і Веселим. Але між Верхньою Білозеркою і с. Балками межа остаточно встановлена лише 1845 року. Спочатку селяни владіли землею за правом першого захоплення і споруджували оселі вздовж річки.

Слобода швидко зростала, і дехто із заможних селян почав засновувати хутори на відалі від села.

У березні 1923 року за новим адміністративним поділом Верхня Білозерка, яку було перейменовано на Малу Білозерку, увійшла до складу новоствореного Великобілозерського району. Вона поділялася на 2 частини, кожна з яких мала свою сільську Раду. Комсомольські осередки, створені 1921 року, допомогли комуністам організувати школи лікнепу для дорослих. Комсомольці створили самодіяльний народний театр, 2 бібліотеки. У 2 добре обладнаних сільбуддах працювало кілька гуртків, де селяни набували агрономічних знань, опановували політичну грамоту.

В селі діяли кілька кіноустановок, сільська і колгоспні бібліотеки, що мали понад 10 тис. книг. Молодь була залучена до спортивних та оборонних гуртків, брала участь у змаганнях з волейболу, футболу, гандболу, легкої атлетики тощо.

Захопили Малу Білозерку в ніч з 16 на 17 вересня 1941 року вдерлися фашисти. Після запеклих боїв 28 жовтня 1943 року частина 51-ї армії 4-го Українського флоту визволили Малу Білозерку від ворога.

У 1958 році відбулося друге укрупнення колективних господарств. З 6 створено 4 артіль: Дружба, ім. Калініна, ім. Чапаєва та Прапор. Пізніше 1964 колгосп Прапор перетворено в радгосп з тією назвою.

Чимало жителів Малої Білозерки брало участь у спорудженні шахт Запорізького залізорудного комбінату №1, що почалося 1960 року поблизу села. А з 1969 року частина колгоспників стала гірниками і видає нагору залізну руду високої якості.

Перша церква села була невелика, дерев'яна, вкрита очеретом, з невеликою дзвіницею. Збудували її жителі з того матеріалу, який був у місці їхнього проживання. Храм збудували на самому високому місці, на північ від р. Білозерка, обабіч шляху, який ішов до Великого Лугу. Церкву збудували за рік і в 1810 році освятили. Храм дістав назву Хрестовоздвиженська церква і був зареєстрований у Херсонській консисторії. Керівництво церквою здійснювалось благочинним із Дніпровського повіту, хоч слобода Верхня Білозерка, так називалась тоді Мала Білозерка, входила до складу Мелітопольського адміністративного повіту.

У 1884 році, 9 серпня, в слободі Верхня Білозерка була висвячена церква в честь Св. Пантелеймона. Божий храм збудували на великій площі, на землі, яка належала місцевому жителю Дяченку Григорію. Церква була однопрестольною, з високою дзвіницею. Будувався храм місцевими мулярами під керівництвом підрядчика Євтєєва. Проект церкви був складений ще у 1869 році. Як і Хрестовоздвиженський храм, Пантелеймонівську церкву будували з цегли, яку випалювали в селі. Спеціалісти, які виробляли цеглу в цегельні, мали своє клеймо, яке наносили на мокру ще цеглу. Це була сім'я Ісаєвих. Воду на будівництво возили з річки, але й поряд з храмом, на північ від центрального входу, викопали криницю, яка збереглась до наших днів. Криницю висвятили разом із храмом. За легендою, на дні криниці викладено кам'яного хреста. І до цього часу жителі вулиці п'ють воду древньої криниці. В народі криницю назвали «Казенний колодязь». Коли проходили в церкві Водохреща, люди брали воду з колодязя і несли святити до храму. Пантелеймонівська церква була оточена високим кам'яним парканом. На схід від храму висадили сад із кленів та інших дерев. Прочани відпочивали в затінку дерев, коли приходили чи приїздили на службу Божу. Поряд із церквою збудували сторожку. Храмова споруда стояла обабіч Кримського шляху. Поряд із храмом були крамниці євреїв, корчма «казенна», де продавали горілку, була також невелика ярмаркова площа, де працювали стихійні базари. На північ від храму проходила одна з перших вулиць, де селились вихідці з Росії, із Курської губернії. До наших днів дійшли такі прізвища, як Несторенко, Антоненко, Куц, які першими заселили вулицю після полтавчан. Вулиця називалась «Петля», зараз вулиця Кірова. На південь від храму збудували громадою першу школу. Першим вчителем у Пантелеймонівському церковно-приходському училищі був Гервасій Кирилович Слотвінський (земський народний учитель).

*Лимар Дарія Сергіївна, студентка групи КТ-20/9,
Дніпрорудненського індустріального фахового
коледжу. Науковий керівник: Курлянчик Ольга
Володимирівна*

Край мого серця

Кожне місто має свою історію, зазнало чимало підйомів і падінь, і Запоріжжя також має свою багатовікову, напружену історію. Будь-яка річ, збережена на території Запоріжжя, може нагадувати бурхливі події XVI-XVIII ст. І можливо, саме завдяки історичним музеям цього міста, можна наче побувати у цей період. Одним з таких пам'ятних місць є Січ – де побудовано перший укріплений центр козаків замок, збудований Дмитром Вишневецьким на о. Малій Хортиці. Запорозька Січ відіграє важливу роль в історії українського народу, насамперед, у його національно-визвольній боротьбі, в розвитку збройних сил України та військового мистецтва, в освоєнні й заселенні степових просторів Центральної та Південної України.

Острів Хортиця – козацька столиця України. Місце унікальне, овіяне легендами, міфами і переказами різних епох. Дуже важливою та значущою є історична спадщина цього краю. Саме тут, за однією з версій, навесні 972 р. загинув Київський князь Святослав Ігоревич – одна з найяскравіших постатей давньої історії України. Вважається, що з Хортиці вирушали у козацькі походи проти поляків оспівані українським народом Северин Наливайко, Криштоф Косинський, Іван Сулима. Бував тут і гетьман Петро Сагайдачний зі своїм військом. Саме на Хортиці Богдан Хмельницький отримав підтримку реєстрових козаків у часи Визвольної війни у 1648–1654 рр. Тут піднімаються на земну поверхню граніти, вік яких перевищує 2,5 мільярда років, саме тут знаходяться кургани – ровесники єгипетських пірамід і стародавні храми – кромлехи.

Хортиця – це місце сили, куди тисячі людей приходять підзарядитися життєвою енергією, а «Запорозька Січ» - символ епохи козацької вольниці, військової доблесті і самобутності українського народу, де працює Музей історії запорозького козацтва, Козацький Круг, єдиний в Україні кінний театр «Запорозькі козаки» і піднята з дна Дніпра знаменита козацька чайка. Сюди 14 жовтня з усієї України з'їжджаються люди на свято Покрови Пресвятої Богородиці та День українського козацтва, дата яких з 2014 року і стала датою самого патріотичного державного свята - Дня захисника України.

У Музеї історії запорозького козацтва, відкритому на території заповідника у 1983 р., зібрано понад 30 тис. експонатів, які охоплюють історичний період від палеоліту до XIX ст. н. е. Експозицію доповнюють чотири діорами. Переважна більшість експонатів знайдена саме на Хортиці. Це – кам'яні знаряддя праці, кераміка, зброя, якорі, фрагменти старовинних човнів, стовбур дуба, який був зрубаний кілька тисячоліть тому і стільки ж пролежав на Дніпровському дні.

Театр регулярно виступає зі сценою козацького бою, а між виступами можна послухати розповіді про військові традиції запорізьких козаків. Глядачам демонструють бої на шаблях, елементи рукопашного бою, а в кінці вистави пригощають традиційною козацькою стравою – кулішом з салом. Такі вистави проходять три рази на день та збирають чималу кількість глядачів.

На Хортиці можна відвідати музеї та детальніше ознайомитися з історією острова, Пропонують також оглянути важливі знахідки, як ось виявлений 2011 року меч каролінгського типу (X ст.). Можна взяти участь в козацьких забавах, наприклад, їзді на конях, реконструкції бою тощо. Є можливість взяти напрокат велосипед, здійснити сплав Дніпром навколо острова. Також можна відвідати якусь цікаву екскурсію, купити сувеніри.

Улітку 1843 р. 29-річний Тарас Шевченко, подорожуючи Україною, побував і на Хортиці. У травні 2005 р. з допомогою краєзнавців визначено маршрут, яким ходив по Хортиці поет, та оздоблено його сімома гранітними брилами. На брилах висічені рядки із творів

Великого Кобзаря, де згадується Хортиця і «Великий луг запорозький». Таким чином виник меморіально-туристичний маршрут «Гарасова стежка», який поллюбився запорожцям та гостям Хортиці.

Глядачам демонструють бої на шаблях, елементи рукопашного бою, а в кінці вистави пригощають традиційною козацькою стравою – кулішом з салом. Такі вистави проходять три рази на день та збирають чималу кількість глядачів.

Фролова Марія Михайлівна, учениця 10 класу, Троїцького ліцею Троїцької селищної ради Троїцького району Луганської області. Науковий керівник: Луценко Оксана Василівна.

Історія мого селища - історія мого народу (селище Лимар)

Розпочнемо свою розповідь про рідну місцину цими красивими, проникливими словами, які передають всі почуття, пов'язані з нашим рідним селищем Троїцьке. Чи задумувалися Ви коли-небудь, яку історію має ваше місто чи селище? Хто проживав на території вашого рідного містечка, які визначні події відбувалися на тій землі, де зараз розплелися квітучі вулиці і величні садиби, парки відпочинку й красиві алеї?

Ми так гадаємо, що не одна людина задається цим питанням, але, нажаль, не кожен має можливість знайти ті крихти історії містечка, з яких в подальшому можна створити цікаву розповідь. Насправді, наше мселище міського типу має багату і досить цікаву історію. На території, яку займає сьогодні Троїцький район, в далекому минулому жили славетні й хоробрі кимерійці. Їх змогли з плином часу витіснити не менш войовничі скіфи, на зміну яким прийшли сармати. Тут бували готи, залишили свій слід анти, хазяювали гуни, авари. У VIII – IX столітті на нашій землі осідають землеробно-кочові племена салтівської культури.

У X столітті дружина князя Святослава розгромили Хазарський каганат. Після цього велика частина території в басейні річки Сіверський Донець увійшла до складу Давньоросійської держави. Наприкінці XI – на початку XII століть половецька загроза змусила російських князів об'єднатися. Спільні військові підступи змогли витиснути половців за Дон і Волгу.

У період татарського ярма на території Троїцького району майже 300 років осідали монголо-татари. Після падіння Золотої Орди степ, який простягався від Криму до Орла, від Путивля до Дону, називався Диким полем.

Коли у XVI столітті українські землі потрапили до влади польської шляхти, селяни Придніпров'я родинами і цілими селищами тікали на схід і там осідали. Переселенці засновували слободи. Так виникла назва краю – Слобідська Україна, до якого входили частково і територія Троїцького району. Слобідська Україна і, зокрема, наші міста були пов'язані з великими селянськими повстаннями та антиурядовими виступами.

За указом Петра Великого у 1708 році Російська держава була поділена на 8 губерній. Територія району відносилась до Азовської губернії Бахмутської провінції (Бахмут нині Артемівськ Донецької області). У 1782 році були введені, як адміністративна одиниця, повіти. На той час територія району (слобода) відносилась до Воронізької губернії Валуйського повіту.

Про Троїцьке, колишню Кальнівку, написано вже чимало. Понад 250 років нашому селищу. Невідомий автор, який друкувався в 1870 році на сторінках «Спархіяльних відомостей», посилаючись на свідчення сторічного жителя слободи Кальнівка Андрія Козацького, визначає вік Кальнівки в 120 років (тобто слобода була заснована в 1750-му). Як оповідають усні перекази, спочатку наше селище називалося хутором Нікітіним, тому що першим поселенцем був селянин Нікіта. Але, будучи, окрім землероба, ще й палким мисливцем і рибалкою та не знайшовши в маленькій річечці Уразовій задоволення своїм риболовецьким і мисливським заняттям, він швидко залишив наші місця і переселився на

Оскол у слободу Уразову. Якийсь час опісля на місце Нікити переселилися п'ять сімей на чолі зі сторічним дідусем Калиною. Мабуть, всі вони мали одне коріння, бо носили одне прізвище Кальні. В 1820 році в слободі Кальнівка була побудова церква на честь «Святої Трійці» - з моменту її освячення селище Кальнівка отримало нову назву - селище Троїцьке. З цього моменту свято «Святої Трійці» є традиційним для селища й вшановується кожного року. Що ж собою являє зараз селище Троїцьке Луганської області? – ми спробуємо надати відповідь на це запитання.

Символи селища затверджені Рішенням Троїцької селищної Ради №17/1 від 27 грудня 2011 року «О символике территориальной общины пгт.Троицкое». Символіка прапора: Композиція прапора являє собою полотно зі співвідношенням 1:1,5. Ліва ¼ частина прапора – червоний колір - в геральдиці й вексилології характеризує мужність, життєву силу й красу. Центральна частина прапора зі співвідношенням 2/4 має жовтий колір, який є символом безмежної надії на багатий врожай, як запорука добробуту. На частині правпрапора. Яка відмічена жовтим кольором, зі співвідношенням 1:1,5, знаходиться зображення герба селища. Права ¼ частина прапора має зелений колір, який є символом природньої чистоти й надії»;

Троїцьке – селище міського типу, нещодавно смт було центром Троїцького району, нині – складова частина Сватівського району Луганської області. Розташоване Троїцьке у мальовничому віддаленому куточку Луганської області, точніше – у північній її частині, на річці Уразовій – притоці Осколу, на відстані в 211 км від Луганська. Від найближчої залізничної станції Лантратівка – 2 км. Населення – 6,4 тис. осіб. Як адміністративна одиниця селище було утворене 1926 року. На півночі Троїцьке межує з Вейделівським і Валуйським районами Белгородської області, на півдні і сході – з Білокуракінським районом Луганської області. На заході – з Дворічанським і Куп'янським районами Харківської області.

Територія – 1,6 тис. км². Населення Троїцького району – 24 тис. осіб, у тому числі сільського населення – 17,3 тис. осіб, з них зайнятих у сільськогосподарському виробництві – 4 тис. чоловік. В демографічному плані 55,1% населення – чоловіки і 44,9% – жінки. Територію району перетинають автошляхи регіонального значення Троїцьке – Луганськ (через Сватове) та Троїцьке – Луганськ (через Білокуракине), є автомобільний зв'язок з Вейделівським районом Белгородської області.

У сучасних межах Троїцьке утворилося в 1961 році внаслідок злиття його з селом Циганівкою. Троїцьке і Циганівка виникли десь у 40-50 роках XVIII століття. Із слободи Уразової Валуйського повіту Воронежської губернії в ці місця переселилось 5 сімей на чолі з столітнім селянином Калиною, прозваним Кальним. Тому й поселення стало називатися Кальнівкою, або Калинівкою. Поблизу Кальнівки, за 2 версти біля річки Уразової, оселився якийсь циган, що торгував кінями і шукав вільних земель для пасовищ. Тут і виник хутір, який дістав назву Циганівський, або Циганівка.

Землі, на яких оселилися жителі Кальнівки і Циганівки, належали князю М. М. Голіцину. У другій половині XVIII століття селяни цих поселень були покріпачені.

Основним заняттям жителів було скотарство. Вони розводили овець, велику рогату худобу, коней. Хліб сіяли переважно для своїх потреб. Поширене було бджільництво. Крім того, кальнівці вирощували ще цибулю на продаж, тут пролягав чумацький шлях. У 1808 році князь О. М. Голіцин запропонував кальнівцям викуп за волю. Але вони були неспроможні внести за один раз величезну викупну плату. Тоді князь заклав свої землі до державного банку, а селян зобов'язав протягом 40 років вносити до банку взятую ним суму грошей з визначеними процентами. Так жителі Кальнівки і сусідніх поселень, колишні кріпаки князів Голіциних, офіційно почали називатися банківськими селянами.

Вони повинні були сплачувати в банк по 35 крб. на рік з кожної душі чоловічої статі. Від цих непосильних платежів селяни через 10 років зовсім розорилися, перетворившись на жебраків.

У 1815 році в Кальнівці було вже близько 400 осіб, а з ближніми хуторами, в т. ч. і Циганівкою, 1500 душ чоловічої статі. Тут споруджується церква святої Трійці. З цього часу і

до 70-х років XIX століття Кальнівка офіційно називалася слободою Новотроїцькою. Власне господарство не давало новотроїцьким селянам достатнього заробітку, щоб можливо було сплачувати податки і платежі у банк. Тому більшість з них пішли на заробітки на Дон, до північних берегів Азовського і Чорного морів, усі зароблені гроші надсилали до банку.

У 1831-1833 рр. Новотроїцька слобода зазнала великого лиха – сильної посухи. На полях вигорів хліб, почався голод, спалахнула епідемія холери. Близько третини жителів селища загинуло. Гніт ще більше посилювався, бо майже на кожну душу припадав ще й платіж за померлого. Внаслідок цього зростала недоїмка.

Посуха вразила посіви і в 1846-1847 рр. Селяни настільки збідніли, що відмовились платити оброчні платежі в банк і послали своїх праламентарів до Петербурга з проханням звільнити їх від платежу. Там з'ясувалось, що протягом 39 років вони вже внесли всю належну суму. За розпорядженням палати державного майна від 2 вересня 1848 року жителі слободи були віднесені до категорії державних селян.

У 1859 році в Новотроїцькій слободі вже було 378 дворів і 2520 жителів, а в Циганівці - 211 дворів і 1471 житель. Щороку в слободі відбувалося 5 великих ярмарків, на яких збувалася велика кількість сільськогосподарських продуктів, худоби, промислових товарів, кустарних виробів. Під час проведення аграрної реформи 1861 року селяни слободи Новотроїцької і Циганівки одержали по 4,6 десятини землі на ревізійну душу. Царська адміністрація виділила їм землю дуже далеко, аж за слободою Уразовою, за 40-45 км від селища. Через велику віддаленість вони не могли обробляти ці землі. Тому фактично земельний наділ, яким селяни користувалися і раніше поблизу слободи, становив не більше 2,5 десятини на ревізійну душу.

Після реформи значно посилювався розвиток капіталістичних відносин. З'являються місцеві торговці і підприємці. Заможні селяни, брати Коваленки, вели торгівлю худобою, скуповували поміщицьку землю і наділи селян, які розорилися. В їх руках зосередилося до 500 десятин землі. В 1863 році один купець з Валуйок оселився в слободі Новотроїцькій і відкрив тут першу лавку з продажу горілки і вина. Його справи ішли дуже вдало. Дивлячись на нього, інші купці і місцеві багатії теж почали торгувати. В 1870 році в слободі вже налічувалось 7 крамниць. Процес класового розшарування селян після реформи швидко зростав. У 1891 році 19% селянських господарств не мали робочої худоби, у 5% не було ніякої худоби. Понад 20% селян використовували найманих робітників.

Обробіток землі провадився примітивними знаряддями – ралами, дерев'яними плугами і бородами. За даними 1891 року, понад 17% селян не мали ніяких землеробських знарядь праці. Сіяли і косили ручним способом. Основними зерновими культурами були пшениця і ячмінь, що займали понад 70% ярного посіву. В найкращі роки з десятини збирали в середньому 30-40 пудів. У більшості сімей хліба вистачало тільки до нового року. Щоб сплатити подушні податки і якимось вижити, багато бідняків, головним чином чоловіки, з ранньої весни змушені були йти на заробітки. Одні наймитували в маєтку поміщиці Паніної, власниці великих земельних угідь у Валуйському повіті, або у багатих донських і кубанських козаків, а інші шукали щастя на донецьких вугільних шахтах і заводах.

Під час першої російської революції 1905-1907 рр. троїцькі селяни вимагали від багатія Мірошніченка знизити орендну плату за землю. Ще в 1900 році цей місцевий лихвар на 10 років зорендував землі уразовців по 3 крб. за десятину на рік, а троїцьким селянам він здавав ці ділянки по значно вищій ціні – від 16 до 25 крб. за десятину. В умовах революційного руху, під натиском селян Мірошніченко змушений був піти їм на поступки, наполовину знизивши орендну плату за землю.

Керував виступом селян учасник російсько-японської війни житель Циганівки П.І.Пишний. Сподіваючись на кращу долю, в 1910 році 29 сімей (205 чоловік) малоземельних троїцьких селян кинули рідні місця і відправились в Акмолінські степи. Переселення проходило в тяжких умовах. Четверта частина людей загинула в дорозі від хвороб і на новому місці поселення. Лише в 1920-х роках, після закінчення громадянської війни, деякі переселенці

повернулися в рідні місця. На початку ХХ століття слобода Троїцька і Циганівка перетворилися на великі населені пункти і майже злилися між собою.

В 1905 році тут разом налічувалося 893 двори і 6355 жителів. До 1912 року ні в слободі Троїцькій, ні в Циганівці не було ніякого лікувального закладу. Населення страждало від туберкульозу, очних хвороб, холери, цинги. Смертність була висока. Так, за три роки (1889-1891) від різних хвороб померло 768 чоловік. Населення змушене було звертатися до місцевих знахарів і шептух. Старожили пам'ятають, як лікували такі знахарки. Якщо, наприклад, болів живіт, хворого садовили на поріг, насипали йому на руки сіль, і він повинен за три прийоми зібрати її ротом, виплюнути і прикласти до пупа. Потім хворий лягав животом на поріг і чекав, доки затихне біль. Подібними методами «лікували» очні та інші хвороби. Ще гірше становище було в Циганівці. Тут перша земська школа з'явилася в 1901 році, а до цього небагатьох дітей вчив у себе вдома церковний староста, людина зла і жорстока.

Перша вчителька Циганівської земської школи О. П. Шматова належала до прогресивних людей свого часу. Селянських дітей вона вчила з великою любов'ю, ставилась до них по-материнськи, влаштовувала для них новорічні ялинки, вечори, поширювала серед селян заборонену літературу. Шкільні приміщення були тісними і непристосованими, в них могло навчатися не більше 150 учнів. Тому більша частина дітей лишалася поза школою.

За даними перепису населення Росії 1897 року, в Троїцькій слободі було всього письмених 24,3 % чоловіків і 4,4 % жінок.

Перша світова війна принесла розорення і нові страждання жителям слободи. Понад 200 чоловіків мобілізували в армію і відправили на фронт. Селянські господарства залишилися без чоловічих робочих рук. Тим часом зростали повинності і податки, різко піднімалися ціни на товари першої потреби.

У березні 1917 року в Троїцьку прийшла звістка про революційні події в Петрограді, про повалення ненависного царського самодержавства. Під керівництвом Валуйської повітової організації більшовиків у слободі створюється бойова група з селян-бідняків і солдатів-фронтовиків, яка очолила боротьбу за свободу. Керував цією групою бідняк С. І. Кравченко (1885-1947 рр.), який пройшов сувору школу на фронтах імперіалістичної війни і вступив у партію більшовиків у 1917 році. Він був першим комуністом серед жителів Троїцької слободи. Згодом зі зброєю в руках він відстоював завоювання Великого Жовтня, брав активну участь у соціалістичному будівництві.

Члени революційної групи захищали інтереси найбідніших селян, викривали антинародну суть політики буржуазного Тимчасового уряду, роз'яснювали землякам, що тільки партія більшовиків бореться за права трудящих. Перемога Жовтневої революції в Петрограді, Москві і Воронежі забезпечила перехід влади до Рад робітничих і селянських депутатів по всіх повітах Воронежської губернії. Перший Воронежський губернський селянський з'їзд, який відбувся 28-31 грудня 1917 року, гаряче вітав соціалістичну революцію. Повітові і волосні з'їзди Рад, що відбулися у січні 1918 року, закріпили встановлення Радянської влади в поселеннях Воронежської губернії.

Під керівництвом Валуйської повітової організації більшовиків у Троїцькій слободі на початку 1918 року було створено волосний ревком, до складу якого ввійшли С. І. Кравченко (голова), М. П. Слісаренко, А. С. Кирносенко та інші. Ревком здійснював ленінський декрет про націоналізацію землі. Близько 2,5 тис. десятин землі, що належали куркулям і церкві, було розподілено між селянами. Навесні 1918 року ревком націоналізував олійний завод і млини Мірошниченка.

Але у квітні 1918 року Троїцьку слободу захопили німецькі окупанти. Для боротьби з ворогом був організований червоногвардійський загін. Ним керували члени ревкому. Троїцькі червоногвардійці разом з загonom, що прибув із станції Уразово, вступили в бій з німецькими військами. Але під тиском переважаючих сил ворога червоногвардійці змушені були відступити до Валуйок. За вчинений опір окупанти спалили в слободі понад 10 дворів.

Наприкінці листопада 1918 року, коли в Німеччині відбулася революція і почалося вигнання німецьких окупантів, в Троїцькій слободі знову розпочав свою діяльність ревком. 8 грудня відбулося перше засідання виконкому Троїцької волосної Ради. Головою виконкому був обраний О. К. Грибенко. 18 грудня 1918 року за участю представників Воронежського губернського комітету РКП(б) відбулися організаційні збори комуністів Троїцької волості. На цих зборах було оформлено створення волосного осередку РКП(б) у складі 10 осіб. У лютому 1919 року в ньому вже налічувалося 15 членів партії і 50 співчуваючих.

Більшовицький осередок піднімав бідняцько-середняцькі маси на захист Радянської республіки, під його керівництвом заготовлявся хліб для держави, провадилась культурно-освітня робота серед населення. 9 травня 1926 Троїцька волость Валуйського повіту Воронізької губернії Російської Федерації, була населена більше українським населенням, увійшла до складу Куп'янського округу Української РСР. З цього часу слобода стала називатися селищем Троїцьким і набула статусу адміністративного центру Троїцького району.

У 1927 році п'ятнадцять селянських господарств об'єдналися в товариство по спільному обробітку землі (ТОЗ) «Бідняцька сила», яким було виділено 120 десятин землі, молотарки, трактор, за кермо якого сів місцевий селянин В.І. Попов. Члени ТОЗу вчасно збирали хороший урожай зернових.

Маслоробний завод в селищі Троїцьке почав свою роботу в 1928 році. В кінці 1929 р. почався масовий вступ селян в колгоспи. Троїцька машинно-тракторна станція була створена в листопаді 1930 р. 22 серпня 1931 р. вийшов перший номер Троїцької районної газети.

Визначну роль у цьому відіграла допомога таких міст, як Харків та Куп'янськ. В село прибули 25 - тисячники. З 8 липня 1942 по 18 січня 1943 р. Троїцький район було окуповано фашистською Німеччиною. За цей час окупантами було розстріляно 25 мирних жителів, 139 юнаків і дівчат відправлено на каторжні роботи. У вересні 1958 р. село Троїцьке стало районним центром, а в 1961 р. отримало статус селища міського типу.

У 1940 р. було відкрито станцію «Лантратівка» для вантажної і пасажирської роботи. Мирну працю трудящих порушив напад на Радянський Союз військ гітлерівської Німеччини. 22 червня 1941 р. почалася нацистсько-радянська війна. В Троїцькому і Покровському райкомах партії розкрито спеціальні пакети, котрі зберігалися у сейфах перших секретарів: там були інструкції на випадок початку війни. 8 липня 1942 року Троїцький і Покровський райони були окуповані німецько-фашистськими військами.

Коли німецько-фашистські війська підходили до селища, комсомолец-інженер С.І.Барабаш займався демонтажем маслоробного заводу. Вивезти обладнання не вдалося – в Троїцьке увірвались гітлерівські загарбники. Робочі заводу заховали важливі частини обладнання. Коли окупанти вирішили запустити завод, вони викликали С.І. Барабаша. Але ніякі загрози не змусили комсомольця узятися за відновлення підприємства. Гестаповці вчинили над патріотом жорстоке катування, а 16 січня 1943 року розстріляли. 18 січня 1943 року Троїцьке і Циганівку звільнили частини Радянської Армії. У вересні 1948 році було прийнято рішення про проведення першої районної спартакіади сільської молоді в Покровському районі. На початку 1950 року Покровському і Троїцькому районах було створено 51 колгосп.

11 травня 1954 року і в Троїцькому, і в Покровському районах пройшли ювілейні урочисті сесії районних Рад депутатів трудящих, присвячених 300-річчю возз'єднання України з Росією. Після об'єднання у 1958 році Троїцького і Покровського районів в один - Троїцький, село Троїцьке стає Центром укріпленого району.

У 1961 році відбулося злиття сел Троїцьке і Циганівка в один населений пункт, який отримав статус селища міського типу.

У 1963 році в райцентрі було відкрито дитячу музичну школу, в 1966 році почалося будівництво будівлі районної лікарні на 120 койок з пологовим, терапевтичним, хірургічним відділеннями, операційною, у 1967 райцентр був пов'язаний повітряним транспортом з Луганськом. В Троїцькому був збудований аеропорт. В цьому ж році в селищі було відкрито,

напередодні першотравневих свят, кінотеатр «Ювілейний» на 300 місць. В 1971 році були зроблені в районі перші кроки для забезпечення троїчан помірним прийомом телебачення. Виккомітет райради прийняв рішення про виділення землі для будування в райцентрі телетранслятора.

9 травня 1980 року було відкрито Меморіал загиблим воїнам у роки ВВВ. У ювілейний 1982 рік на честь 60-річчя СРСР та в знак непорушної братської дружби Троїцького та Вейделевського районів вулиці Південній селища Троїцьке присвоєно ім'я «Вейделевська». В жовтні 1985 року було урочисто відкрито стадіон «Урожай», а в листопаді 1987 року – Парк культури та відпочинку.

13 вересня 1987 року вперше в райцентрі проведено День селища, яке надалі стало традиційним. 25 травня 1991 року в районі створений Центр зайнятості населення. В 1992 році в районі був лише один безробітний. 17 грудня 1993 року Троїцька середня школа №1, колишня Троїцька гімназія, нині – «Троїцький лицей Троїцької селищної ради Луганської області», відзначила 150-річний ювілей.

Особливим місцем смт Троїцьке є Троїцький історико-краєзнавчий музей «Витоки» Луганської області, який було створено у 2016 році. Музей пишається етнографічною залогою та залогою «Природа рідного краю». Музей «Витоки» є живою пам'яттю для жителів селища та Троїцького району. Тут зібрано безліч старожитностей, які зберігають історію нашого селища.

*Санчук Марина Дмитрівна, учениця 11 класу
Багатопрофільного ліцею для обдарованих дітей.
Науковий керівник: Хрестик Інна Вікторівна, вчитель історії*

Особливості історико-етнографічного районування села Чорнівка його традиції, побут, цікавинки

Актуальність теми. Етнографічна практика займає важливе місце в системі професійної підготовки майбутнього історика. Знання і навички набуті під час етнографічної практики органічно доповнюють навчальні курси з історії України та етнології України, народознавства тощо.

Мета розвідки – описати етнографічні цікавинки с. Чорнівка, але й популяризувати та донести цікаві історичні та етнографічні елементи на широкі маси.

Виклад основних результатів. Головними методами наукового дослідження були метод історико-порівняльний метод, історико-системний метод та метод періодизації дослідження, пошукова робота.

Письмова згадка про село Чорнівка -перша згадка про с.Чорнівку була зроблена у грамоті молдовського господаря Олександра Доброго у м.Сучава

5 квітня 1412 року в якій говориться, що правитель Молдови за праведну і вірну дружбу дарує село Чорнівку своєму слuzі Юркові Драготеску воєвода молдавський .

На північ Чернівців на відстані 15 км знаходиться село Чорнівка. Селяни тут осідали на протязі століть на боярські землі , як робоча сила для збирання врожаїв для володаря села . На перший погляд , здається що це селище нічим не відрізняється від інших, але справа в тому що на протязі багатьох років Чорнівка була у володінні родини Гурмузакі, яка зіграла велику роль у політичному та культурному житті Буковини. Тут півстоліття проживав старий господар Доксакі Гурмузакі. Його замок в Чорнівці довгий час був гостинним кутком для багатьох видатних людей.

Традиційне Чорнівське весілля. Загалом традиції Чорнівського весілля майже не відрізнялися ,але все ж таки мали свою характерну особливість. Яскравим прикладом цього є: одягання молодої в вишиту сорочку, яку покривали турпаном, який традиційно в нашому житті , називається туралька.

У селі у 1942 р. була створена підпільна організація «за вільну Україну», яка існувала до 22 травня 1943. Вона налічувала більше десятки осіб. Під прикриттям розмов про господарство велися розмови про, те хто між собою розподіляє обов'язки: хто відповідає за транспорт, хто стояв на сторожі, тому що з 22 год вводився комендантський час згодом, організація проіснувала лише рік через те що почалася масова арешту активістів руху.

Висновки. Отже, село Чорнівка Чернівецької області є куточком увиразненої української культури та історії, які майже не змінилось у плині часу. Разом із тим, воно має багато цікавинок та атракцій, а тому може слугувати туристичним об'єктом.

*Антонова Олена,
учениця 8 класу Устинівської філії
Устинівського ліцею Устинівської селищної
ради, Кіровоградської області
Науковий керівник: Присяжнюк Інна
Ігорівна, вчитель історії та правознавства,
керівник гуртка «Історичне краєзнавство»*

Створення історико-краєзнавчого музею Устинівського району

Актуальність теми. У сучасній Україні значно розширилася тематика краєзнавчих досліджень, розгорнулися раніше недоступні до вивчення сторінки історії того чи іншого краю. Це відкрило нові напрями історико-краєзнавчих студій: як соціальна історія, специфіка та розмаїття буденних проблем населення, дослідження ментальних відмінностей, звичаїв, соціонормативної культури, поглиблене вивчення демографічних процесів в окремих регіонах. На довгий час забутими залишалися такі впливові чинники життя суспільства та окремої громади, як Церква, екологічна культура. Переосмислення потребують можливості краєзнавчого туризму, музеє- та пам'ятокознавства, генеалогічних студій. Тому на часі створення регіональних музеїв, збереження історичних артефактів, документів та колекцій.

Мета розвідки – охарактеризувати діяльність Устинівського краєзнавчого музею та на основі вивчення його експозиції і додаткових джерел розробити текст екскурсії музеєм.

Виклад основних результатів. Комунальний заклад «Устинівський історико-краєзнавчий музей» був заснований 27 травня 2021 р. Мета його діяльності за статутом установи полягає у залученні громадян до вивчення та збереження історико-культурної спадщини свого народу, пізнання природи, процесів економічного, політичного і культурного розвитку регіону з давнини і до теперішнього часу. Музей сприяє відродженню і популяризації традиційної народної творчості, промислів і ремесел, естетичному і духовному вихованню населення району.

Основний зміст і форми роботи музею:

- організовує всебічне вивчення архівних, краєзнавчих, літературних, історичних та інших джерел історичних фактів;
- збирає, вивчає, зберігає зібрані історичні пам'ятки матеріальної і духовної культури;
- створює експозиції та виставки на основі зібраного матеріалу;
- проводить масову просвітницьку роботу, як в самому музеї, так і за його межами за допомогою організації екскурсій, пересувних виставок, лекцій, вечорів зустрічей;
- вивчає фонди музею, які є одним з перших джерел знань про наш край;
- здійснює комплектування фондів музею;
- у плановому порядку приймає участь у краєзнавчих експедиціях;
- виявляє і вивчає матеріали, які зберігаються в державних архівних установах, бібліотеках, фондах інших музеїв, тощо;
- організовує збір матеріалів серед населення району, установлює зв'язок з учасниками історичних подій, ветеранами праці, новаторами виробництва;

- документує зібрані у відповідності з існуючими інструкціями та методичними посібниками.

3. В сфері експозиційної роботи здійснює забезпечення музейних експозицій завданнями просвітницької і виховної роботи, які повинні бути актуальними, ідейно цілеспрямованими, доступними та задовольняти естетичні вимоги відвідувачів.

Експозиції музею складаються з наступних відділів:

- Наш край у далекому минулому
- Наш край у боротьбі за незалежність початку ХХ ст.
- Голодомор 1932 – 1933 роки
- Рідний край у роки Другої світової війни
- етнографічна експозиція «Українська світлиця».

На основі вивчення краєзнавчої літератури, експозиції музею нами розроблена програма екскурсії музеєм. Вона розрахована на 45 хв. і містить п'ять тематичних зупинок. У подальшому викладі представлена орієнтовна промова екскурсовода на кожній із них.

Зупинка 1. Наш край у далекому минулому. Першими поселенцями, як на це вказують деякі джерела, по річці Березівці були переселенці з Полтавської та Київської губерній. Вони заснували с. Устинівку в 1730-40 р. Але існує народна легенда про заснування села: нібито зимівник Устим із своїми синами біля обриву на території сучасної 9-ої сотні посіяв хліб і посадив картоплю (сам жив по р. Інгул). Переконавшись в родючості ґрунту цієї місцевості, він переселився сюди, а за ним частина й інших зимівників. Є й літературні відомості про те, що першими поселенцями краю в XVII–XVIII ст. були запорозькі козаки.

На території краю виникають поодинокі козацькі зимівники і хутори. Але активізується заселення цієї частини сучасної кіровоградської області з 40-х років середини XVIII ст. Так виникли села Седнівка, Степанівка, Березівка. А на початку XIX ст. села Криничуватка, Інгулець.

В 1815-1820 рр. тут налічувалось майже 176 дворів з населенням, яке займалось хліборобством. Під час розвідки на землях, що відводились під завтурівську зрошувальну систему, було виявлено понад 30 курганів доби бронзи – раннього залізного віку, а також ряд поселень біля с. Костянтинівка – срібної і черняхівської культури, біля сіл Ганно-Требинівка й Завтурове – Черняхівської культури, біля с. Березівки проведені розкопки кургану доби бронзи. Біля с. Седнівка, було розкопано скіфський курган. В 1817 р. цар Олександр I наказав вільних козаків повернути у військових поселенців. Сюди перевели державних селян та кріпосних Полтавської, Київської, Подільської та інших губерній.

Устинівка стала одним із військових поселень. Як спогад про це, і досі зберігся поділ селища на 9 сотень. Військові поселення повставали, що й змусило уряд в 1857 р. видати указ про скасування військових поселень, проте саме їх розформування затягнулось аж до 1965 р. колишні військові поселенці одержали ділянки землі без викупу і стали самостійно господарювати.

За даними Всеросійського перепису в 1883 р. 1885 р. в Устинівці нараховувалось 4012 чоловік. Жителі села займались хліборобством, лише 10 родин ремеслом та 13 – торгівлею. Про економічний стан села та його жителів свідчать такі дані: тут було 5 кузень 41 вітриний млин, олійниця, 6 крамничок, 47 кустарних промислових підприємств, 1 школа, 1 церква. На одного статистичного жителя в середньому припадало до 3-4 десятин землі. Землю обробляли ралами, плугами та бородами, косили хліб серпами та косами, бо в Устинівці не було жодної жатки або косарки, молотили ціпами або ручними молотарками.

Біля с. Седнівка було розкопано скіфський курган IV ст. до н. е., що репрезентував наступну після доби бронзи епоху — епоху раннього залізного віку. Кочові культури доби середньовіччя на території району репрезентувала випадково знайдена ще в 30-х роках ХХ ст. половецька антропоморфна стела, що досить довго знаходилася на території тракторної бригади в с. Ганно-Требинівка. Тюрські племена хозарів, печенігів, кипчаків, монголо-татар, татар панували в степовій частині України до XV ст.

З XV ст. у степах України, в тому числі і на території сучасного Устинівського району, з'являються козаки, які поступово витісняють татар на південь. На території краю виникають поодинокі козацькі зимівники і хутори.

З ліквідацією Запорозької Січі (1775) землі сучасного Устинівського району увійшли до Новоросійської губернії, а з утворенням Катеринославського намісництва (1784), до складу Єлисаветградського повіту цього намісництва (1784 р.). У 1796-1805 рр. вони перейшли до Єлисаветградського повіту поновленої Новоросійської губернії, яка невдовзі була перейменована на Миколаївську, а згодом на Херсонську.

Свої домівки перші устинівчани будували із глини з товстими стінами, вкопаними в землю. Звідси і пішла назва таких будівель – землянка. Стелі засипали товстим шаром попелу, а дах укривали снопами соломи або очерету. Ще люди будували собі курені, які також вкопували в землю. Така архітектура давала змогу мешканцям цих будинків легше переносити спеку та зимові холоди, адже зими у той період були надзвичайно холодними та сніжними.

З кухонного начиння у людей були в основному керамічні, глиняні та дерев'яні вироби: миски, ложки, макітри, глечики та ін. Для приготування їжі та опалення житла використовувалась суха трава та висушений на сонці гній від великої рогатої худоби, який заготовляли влітку.

Культура землеробства на той час була примітивною. Землю обробляли дерев'яним ралом при допомозі волів або коней, також були ще дерев'яні борони. Картопля, помідори, баклажани, перець, кавуни, соняшник, кукурудза ще не були у вжитку наших переселенців. Лише наприкінці 18 століття було впроваджено нові культури, такі як, кукурудза, картопля, перець та інші. Основними зерновими культурами на той час були жито, пшениця, ячмінь, просо. У перших поселенців ще не було водяного млина, тому обробіток зерна проводили при допомозі кам'яних жорен та дерев'яної ступи.

Зупинка 2. «Наш край у боротьбі за незалежність початку ХХ ст». В лютому 1917 року після повалення самодержавного режиму в Устинівці створено волосний громадський комітет, який захищав інтереси багатіїв. Не дочекавшись бажаної землі від нової влади, бідняки 15 липня 1917 року почали захоплювати у великих землевласників хліба та сінокоси. Їхній приклад наслідували селяни всієї волості. Особливо посилилась ця боротьба після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції. Про проголошення Радянської влади на Україні устинівчани дізналися наприкінці грудня 1917 р. від депутата повітової Ради від Устинівської волості бідняка з с. Когушівки більшовика О.П.Бутузова, що прибув з Єлисаветграда.

Встановлення Радянської влади в районі проходило в запеклій боротьбі між біднішим селянством, що підтримувало більшовиків, і багатіями, які обстоювали програми інших партій. 2 січня 1918 р. сход селян з участю солдат фронтників обрав волосний ревком. Першим його головою став О.П. Бутузов, а заступником лівого есера Будяка Макара Пилиповича. Ревком створив охорону для підтримання громадського порядку в селі, яку очолював М.П. Прутян. Всю казенну та поміщицькі землі, зерно, с/г реманент почали розділяти між бідняками та середняками.

В березні 1918 р. волосний ревком організував загін для боротьби з австро-німецькими військами, який дістав назву Перший Устинівський. Командиром його став М.П. Будак. 16-17 квітня тисячний загін вирушив на станцію Долинська де одержав зброю та обмундирування. Перейменований на Перший Херсонський Червоної гвардії, загін направився до станції Знамянка. В районі ст. Куцівка, стримуючи шалений натиск ворога, загін зазнав невдачі. Невдовзі німецькі війська захопили Устинівку.

Після відступу німецько-австрійських військ, в середині лютого 1919 р. було відновлено радянську владу. Селяни бідняки створили в колишніх поміщицьких маєтках комуністичні артілі. Революційні перетворення знову були перервані. 5 серпня 1919 року Устинівку захопили денікінці. У січні 1920 р. частини Червоної армії вступили в Устинівку.

25 березня обрано Устинівський виконавчий комітет, при цьому створено відділи: земельний, військовий та народної освіти.

Велику допомогу в зміцненні Радянська влади на селі подавав КНС, заснований у травні 1920 року, першим його головою був Ф. З. Гайдук. Роботі радянських і партійних органів по налагодженню мирного життя заважали напади куркульсько-націоналістичних банд. Їх підтримували місцеві куркулі. У зв'язу з небезпечним становищем 18 жовтня 1920 року волосний виконком перетворений на ревком, головою його обрано Грозного. Волревком вживав термінових заходів для ліквідації куркульського бандитизму. В грудні 1920 року до Устинівки прибув 63-й кавалерійський полк Червоної Армії, який разом з комнезамівцями громив контрреволюційні банди. З серпня 1921 р. по лютий 1922р. село було районним центром. Після ліквідації повітів у 1923р. воно знову стає центром району.

Зупинка 3. «Голодомор 1932 – 1933 роки». Одним із найстрашніших злочинів сталінізму проти українського народу був організований ним голод 1932-1933рр. до цього голоду більшовицька держава штовхала село від початку колективізації. Голодомор став національною катастрофою. За різними даними, голодною смертю померло від 3,5 до 9млн. чоловік – точні цифри вже навряд чи будуть з'ясовані.

До середини 1930-х років ціною неймовірних зусиль народу було досягнуто успіхів у розвитку народного господарства. Форсування темпів колективізації вело до насильницького залучення селян до колгоспів під загрозою розкуркулювання. Наслідком суцільної примусової колективізації сільського господарства став голодомор 1932-1933рр.

Голодомор був спровокований радянським керівництвом з метою масового вступу селян до колгоспів. Поставлені перед селянами плани хлібозаготівлі були завищеними та економічно не обґрунтованими. План здачі хліба державі опинився під загрозою зриву.

Про жахіття тих подій говорять очевидці. Серед них жителька Устинівки Ганна Кирилівна Лещенко, якій під час голодомору було 11 років, але вона добре пам'ятає як від голоду померли її батько та найменший брат Кузьма, як разом із своїми двома братами збирали колоски, потім сушили, м'яли у ступі і їли. У їжу також вживали цвіт акації, лободу, гірчак. З жалем згадує, як по оселях ходили бригади людей, які збирали все, що можна було з'їсти. Із нашого погребя витягли навіть дерев'яну діжку з квашеними буряками, яку відразу вилили додолу та й пішли собі геть. А мама позбирала їх і потім варила юшку. Зі сльозами на очах згадує свідок тих подій, як закопували у погребях померлих сусідських дітей.

Серед очевидців тих подій і Нагірний Дмитро Маркович, який згадує, що голодувала їхня сім'я ще з 1929 року разом із першим періодом колективізації.

Свідкам тих жахливих подій була і родина Криштопів, які на той час проживали на п'ятій сотні з дворічною донькою Катєю. Вони розповідали, що так звані активісти з гармошкою, з червоною пов'язкою на рукаві, червонощокі, із запахом самогону, з веселим гомоном, навіть не звертаючи увагу на виснажених голодом дітей та дорослих, які з жахом дивилися на них запалими від схуднення очима, проводили обшуки в хатах не один раз, а не менше одного разу на тиждень. Навіть нічого не знайшовши, приходили знову і знову. Бувало, що приходили зовсім чужі люди, це так звані буксирні бригади із сусідніх районів, які забирали те, чого не забрали попередні. На останок витрушували горщики, макітри із двома-трьома десятками квасолин, перевертали на подвір'ї витягнуті із погребя діжки з солінням. Головним над цими активістами був тодішній голова сільської ради Яків Мельник.

Дуже багато людей померло від голоду на п'ятій сотні. Згадує свідок тих подій Хорошилова Тетяна Яківна, 1926 року народження, жителька п'ятої сотні. Вона сама добре пам'ятає жахіття тих подій також із розповіді своєї матері Векли Іванівни. Говорить, що у 1933 році було сім років, але пам'ятає, як приходили так звані активісти та забирали з оселі усе, що можна було вживати в їжу. Коли вже не було що забирати, забрали годувальницю корову. Ходили по хатах та відбирали їжу у людей свої люди, які безсоромно й нахабно відбирали в людей усе до останньої зернини. Це такі як, Сірик Наум, Донець Григорій та інші. А наставником у них був голова сільської ради Яків Мельник. Далі згадує Тетяна Яківна, що на

п'ятій сотні під час голодомору вимерли усі люди на верхній вулиці. 1933 рік видався дощовим і тому всі двори та вулиці села були зарослі бур'янами, тому тяжко було відшукати померлих похоронній бригаді. Померлі люди валялись повсюди попід дворами, на вулиці, біля річки та в інших місцях, тому часто на вулиці стояв сморід від людських тіл, що розкладалися.

Злочинний сталінський режим всіляко приховував свої злочини. Так спустошені голодом села заселялись переселенцями з Росії та Білорусії. В нашому районі також були такі села. Це Тельманове, Мальчевське.

Зупинка 4. «Рідний край у роки Другої світової війни». На світанку 22 червня 1941р. фашистська Німеччина віроломно напала на Радянський Союз. Німецько-фашистські війська вдерлись на територію Союзу від Балтійського до Чорного моря. Німецькі військові сили налічували 5,5 млн. чоловік, біля 4300 танків і штурмових гармат, 47,2 тис. гармат і мінометів, 4980 бойових літаків і більше 190 бойових кораблів. Ця маса військ була розділена на три могутні військові угруповування – «Північ», «Центр», «Південь».

Напад німецько-фашистських загарбників на країну Рад зірвав мирне будівництво, припинив дальший розвиток нашого життя, він призвів до повного розорення країни. Страшні роки пережили устинівчани з 6 серпня 1941 р. по 15 березня 1944р.

Фашисти захопили Устинівку 6 серпня 1941 р. Окупанти опустошили село, розстріляли комуністів і активістів, серед них голову колгоспу «Степовик» комуніста Г.Г.Бірзула, Р.Дзубенко, яка врятувала життя червоноармійцеві. Під час окупації в Устинівському районі вбито й закатовано 1400 чоловік, 2761 насильно вивезено на каторжні роботи в Німеччині. Та народ не схилив голову перед окупантами. Під час окупації в Устинівському районі було вбито і замучено до 1400 чоловік. На каторжні роботи до Німеччини вигнано 2761 чоловік.

Устинівку визволяли війська 228-ї стрілецької дивізії 37-ї армії та 58-ї гвардійської стрілецької дивізії 57-ї армії 3-го Українського фронту. 13 березня 1944 р. після артилерійського обстрілу дивізій, почався бій за визволення району, який тривав дві доби. 58-а, 92-а гвардійські і 228-а стрілецькі дивізії звільнили районний центр Устинівку, села Криничуватка, Криничне, Інгулець, 73-я гвардійська, 223-я і 52 –а стрілецькі дивізії. Звільнили села Жовтневе, Дмитрове, Брусівку, Степанівку, Седнівку. Силами 110-ї стрілецької дивізії були звільнені села Березівка, Докучаєво. Понад 100 вбитих солдатів і офіцерів лишилися на полі бою. Гітлерівці втратили 2 танки, 2 бронемашини, 2 бронетранспортери, 16 автомобілів. Дивізія 15-16 березня заволоділа південною і центральною частиною Устинівки. А північну і західну частину с. Устинівки визволяли 58 с.д. де брав участь у визволенні свого села земляк, командир гвардійського батальйону, гвардії майор А.А. Кажан. Устинівка була визволена 15 березня 1944 р.

Зупинка 5. «Вони повернулися з Перемогою». Хоробро билися з ненависним фашизмом на фронтах війни устинівчани. З слізьми радості устинівчани зустрічали радянських воїнів, своїх визволителів. Вони піклувалися і допомагали воїнам, розповідаючи про жахливе життя в дні тимчасової окупації. Майже 150 жителів села – учасників нацистсько-радянської війни – відзначені орденами й медалями. Вихованцем Устинівської середньої школи був двічі Герой Радянського Союзу, морський пілот, генерал майор О.Ю. Мазуренко. Його бронзовий бюст встановлено в центрі села.

9 травня 1965 р. вся Україна відмічала 20-річчя Перемоги. Біля 150 Устинівчан – учасників нацистсько-радянської війни нагороджені орденами і медалями. М.Г.Слободянюк – зв'язківець (вона пройшла тернистий шлях від Сталінграду до Берліна), Х.К. Корольчук – капітан кавалер ордена О.Невського, П.Т. Волков – кавалер ордена бойового Червоного прапора, В. І. Костянецький – кавалер ордена Слави II ступення. Тут народився і вчився також Герой Радянського Союзу В.І. Кияшко.

Зупинка 6 «Навічно в пам'яті народній». У складі 58-ї стрілецької дивізії воювали наші земляки А.А. Кажан та І.О. Ліжник. Визволяючи райцентр, полягли смертю хоробрих жителі цього села І.М. Будяк, гвардії лейтенант М.С. Алтанов, ст. сержант С.С. Труханович.

Солдати І.І.Анулеєв, В. Тараканов, Н.А. Сидоренко, та 4 невідомих солдати. Всі вони поховані в парку, де споруджено пам'ятник «Слави». При звільненні району загинуло біля 200 хоробрих воїни і серед них герої Радянського Союзу Михайло Осипов і Юхим Стерін, які поховані в с. Криничуватка. Устинівчани не забувають тих, хто віддав своє життя за визволення нашої Батьківщини.

		
<p>Кияшко Віктор Іванович. Сержант, заступник навідника 1248-го армійського Запорізького винищувально-протитанкового артилерійського полку 6-ї армії</p>	<p>Вишневецький Костянтин Григорович. Старший лейтенант, командир ескадрильї 298 винищувального авіаційного полку 4-ї повітряної армії.</p>	<p>Мазуренко Олексій Юхимович. Гвардії підполковник, командир 7-го гвардійського штурмового авіаційного полку ВПС Червонопрапорного Балтійського флоту.</p>

Зупинка 7 «Герої не вмирають». Наш народ пишався тим що у буремні 1990-ті, Україні вдалося зберегти мир. Але війна не обійшла нашу державу в 2014 р. Саме з 2014 року, ми поособливному звертаємо увагу на слова «Слава Україні – Героям слава». Наразі вже точно зрозуміло, кому ці слова адресовані, і ні в кого немає сумнівів, що ці герої – хлопці що зі зброєю в руках захищають крихкий східний кордон України, лікарі які в мирний час повертають поранених в АТО з того світу, волонтери на плечах яких тримається наша армія.

Слова «Слава Україні – Героям слава» перестали бути просто вітанням це вже віддання шани найкращим, котрі у найважливіший момент нашої держави не злякалися і пожертвували собою заради своєї Батьківщини, а також є засвідченням справжнього патріотичного подвигу. В результаті бойових дій в Україні з 2014 р загинули 2905 людей (і це лише офіційні данні про тих кого вдалося ідентифікувати та захоронити), в тому числі 28 дітей. Поранення отримали 7640 людей. Солдати добровольчих загонів та регулярної армії віддали життя за кожного з нас! Не обійшла біда і Устинівщину.

Загинув **Віталій Федитник**, мешканець с. Докучаєво. Поховано хлопця на кладовищі м. Кіровограда.

Правосудько Ігор Миколайович, мешканець с. Докучаєво. Похований 06 серпня 2015 р. в с. Докучаєво Устинівського району.

Важка це праця захищати мир! І на сьогоднішній день багато наших земляків знаходяться у лавах збройних сил України. Вони залишили свої домівки, щоб захищати Україну, її волю, її незалежність. Багато із наших мужчин пішли на війну добровольцями. Їм болить те, що розривають на шматки нашу землю, і ми віримо, що вони відстоять цілісність нашої держави, її волю, її пісню, золоті устинівські жита і мир. Нам є що захищати, нам є що берегти! І цей святий обов'язок виконують воїни незалежної України.

Зупинка 8. Українська хата. У давнину наші предки називали Берегинею своє житло, бо воно оберігало не лише від холоду, від зла, але й берегло чистоту людської душі. Кожна частина житла мала своє символічне значення.

Піч – з найдавніших часів була центральним елементом українського житла. Піч символізує собою родинне вогнище і була священна, як мати. Вона обігрівала, годувала всіх. Так піч в українців служила не тільки для опалення та приготування їжі. З нею пов'язано багато повір'їв, звичаїв. Піч тримали завжди у чистоті, білили й шанували, розмальовували квітами і ніколи не лишали на ніч порожньою, а обов'язково закладали дрова і ставили в посудині воду. Це було своєрідним проявом жертвування для печі, яка, за народним повір'ям, несла в хату тепло і добробут.

Найсвятішим місцем у хаті була **покуть**. Там висіли ікони, прикрашені рушниками і пахучими травами. На покуті садили почесних гостей, молодих під час весілля, там же ставили дідуха на Різдво. Прикрасою житла служили **вишиті рушники**. Їх вішали над дверима, над вікнами, стелили на столі, але найкрасивішими обов'язково накривали ікони. Прикрашали хату і настінними малюнками, які служили і прикрасою, й оберегами. У нашому музеї представлені різні рушники, які вишиті різними яскравими кольорами: чорним, червоним, синім, зеленим. Вони вишиті хрестиком та гладдю.

Малюнками розписували піч, припічки, вкладаючи свій щедрий талент у колоритні орнаменти. Під іконами стояв великий стіл, розрахований на численну родину: біля нього всі збиралися і коли їли, і коли вирішували важливі питання. На ньому завжди мала лежати прикрита рушником паляниця. Біля стола попід стіною стояла довга дерев'яна лава, а збоку його — велика скриня, куди складався одяг, рушники тощо.

На стіні висів **мисник**. Мисник – це дерев'яна полиця для зберігання посуду. Іноді він має форму шафи. Були також кутові мисники, які розміщувались у кутку кімнати. У побут українців дуже рано увійшли різні меблі: стільці, ослони, комоди, шафи, ліжка. Багато назв меблів та побутових пристроїв для ткання, теслярства тощо в українську мову прийшли із Західної Європи.

Гончарство – одне з найдавніших народних ремесел. Гончарі займалися обробкою глини та виготовленням керамічних виробів. У XIV-XV ст. в Україні почали застосовувати досконаліший та продуктивніший ножний круг. Найцікавіші експонати, що відображають традиційний український побут, представлені на світлинах нижче:

Висновки. Отже, на сучасному етапі надзвичайно важливу роль у збереженні і популяризації історичної спадщини відіграють краєзнавчі музеї. Завданням ж активної громадськості та молоді є дієва підтримка їх функціонування, популяризація історичних знань у суспільстві, поповнення колекцій новими артефактами та документами.

*Микола Биков, Олена Лебідь,
представники Сумського будівельного коледжу*

Майбутнє міста над Пслom: зручно, естетично, екологічно, інноваційно

Суми – моє рідне місто, і мене, як майбутнього архітектора, не може не цікавити його майбутнє. Архітектура міста потребує змін. Найчастіше їх ініціює Управління містобудування та архітектури Сумської обласної державної адміністрації. Вірю, що через 50 років ініціативу в цій важливій справі перехоплять різні приватні організації, наприклад, міські художні об'єднання, клуби, асоціації зі створення парків, природоохоронні комітети й товариства з благоустрою міських районів. Майбутнє міста за спільними проєктами, створеними й обговореними професіоналами та аматорами містобудування.

У цій важливій співпраці спеціалістів та активістів бачимо такі основні засади:

- Свобода – сміливість мріяти, займати позицію та бути відстоювати власні рішення. Ми цінуємо ідентичність кожного та кожної і створюємо умови для розвитку уяви.
- Відповідальність – усвідомлення наслідків проєктів, що ухвалюються до виконання, належне їх забезпечення як законодавче, так і фінансове. Як архітектори та архітекторки ми несемо відповідальність перед довірцями та суспільством.
- Відкритість – постійний діалог між спеціалістами та громадою задля налагодження обізнаності в питаннях міської забудови кожного зацікавленого активного містянина. Дотримання принципів прозорості та взаємоповаги. Гласність, висвітлення обговорень та ухвалених рішень у джерелах масової інформації, у чатах соціальних мереж.

Якою б багатогою не була історія Сум, найбільший інтерес там не те, що вже існує, а те, що ще може бути створене. Не думаю, що Суми повинні привертати увагу всієї держави хмарочосами рекордної висоти або критими гірськолижними спусками. Архітектура міста має відповісти на запитання його мешканця: чи хотів би я обрати Суми для постійного проживання у сучасному світі? А головне питання до архітекторів: «Як забезпечити такий імідж міста та кого комфорт, щоб людям хотілося сюди приїжджати та залишатися?»

Академія мистецтв. Щоб продукувати оригінальні споруди та вироби, потрібні фахівці та практики. Суми – не місто-мільйонер, до нас не сходяться потоки активної й креативної молоді з усієї країни на навчання й подальшу роботу, тому ми повинні організувати підготовку власних спеціалістів у галузі прикладного мистецтва та дизайну. На наш погляд, місто вкрай потребує заснування академії або школи мистецтв, де у підготовці молодих

спеціалістів поєднуються теорія й практика. Серед спеціальностей, необхідних для удосконалення споруд міста, хочеться бачити спеціалістів з виготовлення та вжитку художнього скла. Це потребує спеціально обладнаних навчально-виробничих майстерень та гутної печі. Це передбачає значні капіталовкладення, але вони окуплять себе. Пісок як основа виготовлення скла в достатній кількості є в нашому регіоні, його видобувають кілька десятків підприємств, які експлуатують переважно дрібні, часто не розвідані поклади. Також у цьому процесі можна задіяти вторинне скло, тим самим сприяти переробці та повторному використанню певного сегменту відходів і недопущення забруднення ними ґрунтів на довгі десятиліття вперед. Содова промисловість — галузь хімічної промисловості, яка виробляє кальциновану соду (Na_2CO_3) для виготовлення скла. Для цього є ресурси та виробничі потужності на Донбасі, звідки її можна транспортувати після звільнення цих українських територій та відновлення їхньої інфраструктури. Спеціалісти-склярі будуть спрямовувати свою діяльність на термічне формування скла: спікання, вигинання, формування скульптур. Це дасть змогу використати продукти їхньої праці в будівлях, які стануть неповторними у своєму роді шедеврами й стануть окрасою нашого міста.

Вітраж і розпис – ще один напрям роботи скляра, вишуканий вид монументально-декоративного мистецтва. Відомий здавна, адаптований на підґрунті української культури, сьогодні вітраж має розвиватися й мати якісні техніко-технологічні здобутки. Вітраж може бути використаним у будь-якому інтер'єрі: храмовому, адміністративному, жиллому. Ажурні вікна із орнаментальними рапортними наповненнями - окраса церковної та палацової архітектури, надають будь-якому приміщенню нереальної містики та унікального художньо-декоративного оздоблення.

Також у такому навчально-мистецькому закладі потрібна кафедра художнього металу. Найближчий до Сум металургійний завод знаходиться на Полтавщині біля селища Горішні Плавні, проте він наразі недобудований. Це близько 300 км транспортування. На нашу думку, для вирішення питання необхідно розробити державну програму модернізації та розвитку металургійної галузі, від якої залежать невеликі приватні кузні та майстерні. Художній метал архітектурного середовища пов'язаний з певним архітектурним об'єктом чи з ландшафтом: брами, огорожі, віконні ґратки, балконні перила, флюгери, рекламні вивіски. Ми робимо наголос на образотворчих можливостях металу як матеріалу, збереженні та примноженні національних традицій металообробки з одночасним пошуком новітніх шляхів розвитку цієї галузі мистецтва. Спеціалісти-ковалі реалізують творчі пошуки в кузні, така спеціальність необхідна для популяризації мистецтва металу, виробу з якого роблять об'єкти міста Суми оригінальними.

Також варто відкрити в академії мистецтв кафедру художньої обробки дерева. Сировини для цього в регіоні достатньо. Випускники виготовляли б оригінальні проекти, прораховували їхню вартість та визначали призначення, творчо мислили й розвивати власні ідеї, поповнюючи архітектуру Сум дерев'яними індивідуальними витворами. Розробка та заводи будматеріалів

Промислові будівлі та видобувні підприємства. Сумська область належить до регіонів з великими покладами корисних копалин. Це стосується насамперед сировини для будівельних підприємств – цегельних, керамічних, а також піску, крейди тощо. Усе це – основа для виробництва різних видів цегли, клінкеру, плитки, будівельних розчинів, бетону, вапна. У зв'язку з воєнними подіями та руйнуваннями інфраструктури, ними спричиненими, можна оцінити перспективи попиту на будівельні матеріали на найближчі десять років відбудови держави. Попит після перемоги зросте щонайменше удвічі-втричі, що значно перевищує нинішні річні обсяги видобутку. Запобігти дефіциту можна і потрібно за рахунок нарощування потужності підприємств, експлуатації нових розвіданих родовищ, зміцненню сировинної бази завдяки розширенню перспективних ділянок. За даними Державного геологічного фонду України, мінерально-сировинна база області на 50,4% складається з паливно-енергетичної сировини (нафта, газ, конденсат, торф), 44,4 – сировини для будівельних матеріалів, майже 4

– прісні підземні води, 1,2% – інші види корисних копалин. Отже, це прекрасне підґрунтя для побудови на приміських територіях нових заводів будівельних матеріалів та розширення існуючих нині. Особливо популярна високоякісна клінкерна цегла Сумського ТОВ «Керамейя» – лідера сучасного ринку будівельних матеріалів. Усе це завдяки сучасним технологіям виробництва. Через 50 років хотілося б бачити розширення потужностей підприємства, збільшення асортименту для потреб ринку будівельної галузі, більш широкий вихід на європейські ринки.

Поклади торфу на Сумщині достатні для вироблення продукції з нього. Її експорт економічно не вигідний, але для місцевого населення торфобрикети для опалення були б виходом зі скрутного становища, пов'язаного з цінами на газ для опалення будівель. ДП «Сумиторф» з 2012 року не здійснює виробничу діяльність через втрату спецдозволу. Обладнання кількох заводів цього підприємства сучасними лініями виробництва та законодавче улагодження статусу підприємства дадуть змогу створити додаткові робочі місця, що веде за собою усі види відрахувань до міського бюджету та його наповнення в цей скрутний для економіки країни час.

Кремній – один із основних елементів у металургії, електротехніці, радіоелектроніці та напівпровідниках. Він – основа для сонячних батарей. На околиці села Баничі у Глухівському районі на Сумщині розташований кар'єр – це Баницьке родовище кварцитів. Саме там видобувають високочистий кварцит – речовину, подібну до піску, тільки із значно вищим вмістом кремнію. Це найбільше подібне родовище в Європі. На Сумщині необхідно знайти інвесторів для побудови заводу з виготовлення кремнію та кварциту, які стануть сировиною для автомобільної, медичної, авіаційної, військової та космічної промисловостей.

Енергодар, Одеса, Вінниця, Київ – міста, де розташовані заводи з виготовлення сонячних панелей. Закордонна компанія Kness Group у 2019 р. відкрила такий завод у Вінниці. Панелі можна продавати як промисловим, так і побутовим користувачам. Це екологічно чисте джерело енергії вже встановили близько 7,5 тисяч українських родин. Попит на них стабільно високий. Хотілося б ініціювати створення подібного заводу на Сумщині, адже регіон має унікальне родовище кварцитів, які використовуються в процесі виготовлення сонячних панелей. Економити на рахунках за електроенергію, забезпечити себе альтернативним джерелом живлення і бути виробником технологій майбутнього – гідний імідж одного з майбутніх підприємств Сумщини.

Розуміння ролі та значення мінерально-сировинного комплексу потребує залучення інвесторів та спорудження технологічно нових підприємств та цехів існуючих. Завдяки активнішому пошуку й використанню місцевих корисних копалин насамперед для будівельної індустрії Сумщина може істотно зміцнити регіональну економіку.

Реконструкція. Суми як типове пострадянське місто також має проблему із застарілим житловим фондом. Що до проблем у житловому комплексі, на наш погляд, найбільш актуальним через 50 років буде питання долі так званих хрущовок - будинків, збудованих у 1960-х за типовими проектами, завдяки яким у тисяч сумчан з'явився приватний простір. Це збірне житло, швидке та відносно дешеве в побудові, було вимогою часу, коли місто росло, налагоджувався промисловий сектор, люди масово переїжджали з сіл і потребували житла. Це не були витвори архітектурної думки, а швидкий вихід з проблемної ситуації, що склалася. Їх будували не поодинокі, а районами – такі маємо в Сумах в районі Хіммістечка, Прокоф'єва, Кондратьєва, Курському мікрорайоні. Незручність такого житла спричинена була його швидкою будовою та заощадливістю, назвати його людиноцентричним не можна. Балкони та підвали - це зайві витрати, тому в серії «К-7» їх прибрали. Відмова від ліфтів дозволяла заощадити 8% бюджету, тому часто маломобільні категорії населення є заручниками власних квартир без змоги навіть дістатися вулиці. Вони стануть аварійними за 10–20 років. Таке аварійне житло буде постійно загрожувати виникненням надзвичайних ситуацій, обвалів, руйнації, аварій комунікацій, що може стати причиною значних фінансових втрат, шкоди

здоров'ю та навіть життю людей. За роки незалежності жодних суттєвих кроків щодо виходу із цієї ситуації держава не зробила.

Один із очевидних шляхів вирішення проблеми – знос цього виду застарілого житла, але чи є це реальним і чи вирішить ситуацію, надто сумнівно. Для того, щоб переселити мешканців у нові будинки, необхідно підготувати майданчики для будівництва. Це у Сумах можливо лише на територіях навколо міста. Перша проблема, з якою стикається цей проект, – підведення комунікацій, адже міський водогін та каналізація не розраховані на значне збільшення потужностей. Це потребує великих фінансових витрат, які навряд чи колись будуть виділені міським бюджетом. Крім того, інфраструктура нових районів потребує створення з нуля, що також коштує непідйомних для міста фінансів. Тому вважаємо знос хрущовок нереальним проектом майбутнього. Залишається єдино можливим проектом їхня реконструкція. Переглянувши досвід наших європейських сусідів, варто відзначити, що в Німеччині на реконструкції подібного житла були виділені значні кошти, воно змінилося по суті, надбало новітнього вигляду та змісту. Реальнішим для умов Сум є досвід країн Балтії, де на подібні проекти були виділені значно менші кошти, за рахунок яких будинки утеплювали, замінили внутрішні комунікації, ремонтували дах та фарбували фасад. Та чи знайдуться навіть такі кошти в повоєнній Україні на ці потреби, невідомо.

На нашу думку, вдалим компромісом могли б стати проекти співфінансування, в яких частину коштів вносили самі мешканці будинків, а частина – місцевий бюджет. Такий порядок дозволив би з одного боку залучити до справи ініціативу самих співвласників, з іншого – полегшити їм фінансовий тягар. Міська влада у свою чергу може забезпечити необхідну для реалізації проектів співфінансування законодавчу базу та проектну документацію, і навіть дотації та кредити місцевим ОСББ з їхньої реалізацією. Ця співпраця є вкрай необхідною й призведе до очікувано гарних результатів, адже сам бюджет ніколи цих витрат не покриє. Також така реконструкція дозволить знизити енергоспоживання, а також радикально покращити зовнішній вигляд міста, зробивши його комфортнішими та привабливішими як для місцевих мешканців, так і для туристів.

Артцентри і урбан-спейси. Мрію про створення щонайбільшої кількості муніципальних, приватних артцентрів і урбан-спейсів. Там молоді люди приходять робити свої справи, працювати, навчатися. Їм немає потреби сидіти вдома, оскільки всі зручності є в цих центрах. Плюс починається спілкування та зароджується тусовка, як результат – обмін ідеями, співпраця, створення стартапів, виставок, тусовки однодумців, гарно й цікаво проведений час, нові стосунки. Вони будуть проносити нові ідеї в маси, людям буде цікаво, що це таке, чому тут всі круті, і молодь почне тягтися туди, а не в сумнівні компанії у дворах багатоповерхівок. Залучення до таких здорових спільнот однозначно краще зловживання чимось небезпечним і забороненим. Але для цього потрібні приміщення. Новобудови – однозначно дорого. У місті є кілька недобудов, одна з них – у мальовничому куточку між вулицею Кондратьєва та річкою Псел, це центр нашого міста. Інша – недобудований у самому серці Сум, на вулиці Іллінській, готель «Турист». Такі споруди зводилися ще за часів Радянської влади, потім за часів незалежності без фінансування так і залишилися неживими «коробками». Роботи з приведення до ладу таких споруд, сучасні інтер'єри внутрішнього оздоблення, забезпечення зв'язком та Інтернетом, співпраця з відділом культури – і такі арт-хауси однозначно приваблять і захоплять молодь.

Оглядовий майданчик. Є мрія з побудови в центрі міста оглядового майданчика. Надихає на це оглядова споруда в місті Київ у пам'ятнику Батьківщина-мати. Наше місто прекрасне, хотілося б оглядати його красу зверху. Центр міста історично побудований на пагорбах, пропонуємо звести цю споруду якраз там. Її висота, спосіб підняття нагору, ціна квитка, наявність або відсутність при цьому екскурсовода за додаткову оплату, наявність місць для відпочинку та маленького кафе – усі ці питання можна обговорити й узгодити спеціалістам суміжних з архітектурою галузей.

Укриття та бомбосховища. Воєнні події сьогодення підказують крайню потребу в будівництві такого виду будівель, як захисні споруди. Сусідів по кордону поміняти не вдасться через географічне розташування Сумщини, з ворожо налаштованим сусідом можливі зіткнення й навіть після його поразки та відведення військ з України. Укриття потрібні і наземні, і підземні, що спроектовані або пристосовані для використання за основним функціональним призначенням, зокрема для захисту населення, та в яких створені умови для тимчасового перебування людей. Захисні споруди та навіть найпростіші укриття відсутні в 9-12 мікрорайонах Сум, у районі вулиці Прокоф'єва, Автовокзалу, а це місця з великою щільністю населення, яке наразі не має куди ховатися при оголошенні повітряної тривоги і є в небезпеці. Доцільним є введення вимоги до будівництва нових будівель – обов'язкова наявність укриття. В Ізраїлі є інфраструктура допомоги та підтримки у надзвичайних ситуаціях. Є служба постійних оповіщень, інфраструктура бомбосховищ: кожна сім'я приписана до бомбосховища. Мріємо, що колись кожен сумчанин знатиме, де сховатися від раптового нападу хижого сусіда. Це потребує значних грошових витрат, але на кону здоров'я та життя містян.

Очищення річок. Хочу порушити питання стану річок Сум. Місто розташоване на берегах річок Псел, Сумка та Стрілка та негативно впливає на їхній стан діяльністю промислових підприємств, організацій та установ, які безпосередньо здійснюють скид забруднених або недостатньо очищених зворотних вод. Не меншим є негативний вплив на стан річок відведення зливних вод з території міської забудови (дороги, тротуари, автостоянки тощо). Зливні води майже зі всієї території м. Суми без очистки скидаються в річки, забруднюючи їх, несучи сміття, нафтопродукти від транспортних засобів. Потрібні програми з їх очищення. Крім екологічного значення, вода в місті притягує відвідувачів та туристів, і не кожне місто взагалі має водойми. Після приведення їх у нормальний стан прилегла територія теж ставатиме дуже привабливою, оскільки люди йтимуть дивитися на воду, вони гулятимуть і відпочиватимуть поряд. По максимуму очистити й облаштувати річки - це привести до ладу їхні екосистеми, а це турбота про природу. Розчистити, видалити всю цю рослинність, знищити наноси, що утворилися, не можна одноразово і назавжди, це потрібно робити хоча б раз в 2-3 роки, тобто за цим треба регулярний догляд.

Реклама. Що до зовнішнього вигляду нашого міста, вкрай неестетично виглядає реклама. На розміщення її на вулиці, на фасадах будівель дозволу самих городян ніхто не питає. Рекламні банери, білборди, плакати буквально заповнили наше місто. Це порушення права на інформаційний простір громадян, адже цей нерегульований шквал контенту оточує нас з усіх боків, хочемо ми того чи ні. Значна кількість реклами відволікає водіїв на дорозі та створює небезпечні ситуації. На наш погляд, необхідно скласти концепцію зовнішньої реклами в м. Суми й суворо її дотримуватися, щоб несанкціонована нелегальна реклама не брала нас у полон. Перевагу варто надати невеликим цікавим дизайнерським винаходам, а не великим яскравим банерам, що спотворюють наші вулиці. Пропонуємо заборонити великі рекламні форми в історичному центрі міста та рекреаційних зонах.

У нашому місті не врегульовано питання вивісок, тоді як у Європі все визначено чітко. Потрібно розробити правила оформлення вітрин, вивісок та реклами у контексті збереження архітектурного обличчя міста. Ще краще – згенерувати один патерн, якому вивіски повинні відповідати за стилем, створити спеціальну службу з дизайнерів та виробників, яка займатиметься прийняттям замовлень, розробкою та виготовленням стандартизованих вивісок. Це надасть міському простору привабливості й організованості.

Місто має розвиватися, змінюватися найкраще, відбудовуватися. Існує досвід влаштування урбаністичного простору інших країн. Ми вважаємо за краще імпортувати тільки те, що, на нашу думку, зміцнюватиме і посилюватиме функціональність, екологічність та естетику міста Суми. Ідеї нашого часу – це ідеї віку урбанізації, і вона через 50 років набере обертів і в нашому невеликому обласному центрі. Збережеться центр міста, прикраситься

новими спорудами. Будуть однозначно використовуватися ідеї Френка Ллойда Райта, який розробив концепцію «міста широких горизонтів», що заснована на розвитку передмість.

Ми виступаємо за енергію міста, яку справедливо вважаємо «барометром» здоров'я міського життя, вона втілиться в збереженні набутих та в новій комерційній та житловій забудові. Маємо тільки оптимістичні прогнози: місто буде молодшати, ставати сучаснішим, більш зручним та екологічним.

Карина Капоріна, Олена Лебідь,

представники Сумського будівельного коледжу

Оновлені Суми: моя стратегія забудови міста

Російсько-українська війна значно скорегувала уявлення про майбутній вигляд наших населених пунктів. Багато міст України потерпають від наслідків вторгнення. Попереду нас чекають роки відновлення як фізичного, так і емоційного. Масштаби руйнувань всюди різні, але це не відкидає того факту, що українці мають дуже багато роботи з відновлення територій, на десяток років, а може й більше, і головним завданням виступає не лише повернення міст у довоєнний стан, а й удосконалення їхніх просторів, поліпшення існуючих та створення кардинально нових комфортних умов. Крім того, Україна незабаром стане членом Європейського Союзу, і зовнішній вигляд та функціональність її міст повинні наблизитися до європейських стандартів, разом з тим зберігаючи етнічну своєрідність і враховуючи національні колорит та історію. Сучасні події показали нам недоліки у плануванні наших міст, нестачі інфраструктури та громадських просторів, перевантаженості доріг тощо.

Деякі міста зруйновані вщент, і їх відбудувати доведеться фактично з нуля. І в цьому випадку ми маємо відтворювати не лише сучасність, а й історичність, як це було після Другої Світової війни, 70 років тому. Відновлення зруйнованих вщент будівель – це повернення історичного ядра міста та створення нових пам'яток, пов'язаних з теперішнім життям та відновленням минулих. Суцільне осучаснення міста неможливе і злочинне: зберегти історію в спорудах минулого сьогодні вкрай важливо. Це стратегічне завдання, адже українські міста з'явилися не сьогодні, кожне з них має славетну історію, відбиту також і в спорудах. Історична забудова завжди буде нагадуванням про це для майбутніх поколінь.

Головне значення у відновленні міста мають роботи з реконструкції. Місто Суми має давню історію – йому понад 365 років. Історичний центр міста забудовувався протягом останніх трьох століть та містить багато унікальних споруд, частина яких наразі мають тільки культурне, музейне значення, інші ж продовжують функціонально використовуватися, а ще частина потребують негайної відбудови задля збереження та відновлення первинного вигляду. Серед них Сумський обласний художній музей ім. Н. Онацького, Садиба Лінтварьових на Луці, де зараз Меморіальний будинок-музей А.П. Чехова, будівлі Української академії банківської справи (наразі факультети СумДУ), Пророко-Іллінська церква, Свято-Воскресенський кафедральний собор, Свято-Троїцький собор, Спасо-Преображенський собор. Ми маємо максимально зберегти історичну основу, це є спадщиною міста та складовою його культурного надбання.

Пам'ятники на території Центрального кладовища Сум на родинному похованні Харитоненків виготовлені з мармуру відомим французьким скульптором Аристидом Круазі в другій половині XIX століття. Скульптури на могилах Харитоненків вражають реалістичним зображенням високих почуттів, є абсолютно унікальними у своєму роді. Час нещадно руйнує величну красу. Споруди потребують відновлення.

У центрі міста знаходиться пам'ятка архітектури кінця XIX – початку XX століття, де з 1920 року працює Сумський обласний художній музей ім. Н. Онацького. Це безцінна скарбниця українського та зарубіжного образотворчого і декоративного мистецтва на основі колекції відомого київського промисловця і мецената Оскара Гансена. Останній косметичний ремонт у цьому приміщенні був у 2000 році. Через невеликі розміри та незадовільний стан

будівлі музею із близько 17 тисяч творів мистецтва експонується лише 6%. У приміщенні найбільшою проблемою є відсутність каналізації та водовідведення. Це не дає змоги підтримувати належний температурний режим та вологість, що може спровокувати руйнацію мистецького фонду музею, адже деякі ділянки приміщення вражені грибокком. Дах приміщення протікає, що спричиняє руйнацію ліпнини. Музей потребує термінової реновації, через 50 років її робити буде вже запізно.

Втратити споруди XVIII-XIX століття найближчим часом – отримати фальшивий мегаполіс, повністю позбавлений культури. Адже саме історія не дає нам забути хто ми є, не дає забути наше минуле. Тому зруйновані часом будівлі доцільно якомога більше зберігати та відновлювати у первинному вигляді незалежно від їхньої історичної цінності. Навіть під час реконструкції варто за можливості максимально зберігати оригінальний вигляд будівель. Це створить у містах зону історії нашої нації.

Найбільше у Сумах приваблює те, що вони змогли багато в чому зберегти свій історичний архітектурний вигляд для прийдешніх поколінь завдяки реконструкціям. Так, зараз відбувається реконструкція міського онкодиспансеру на вулиці Троїцькій. Роботи тривають в рамках програми президента Володимира Зеленського «Велике будівництво». Хотілося б, щоб через 50 років подібні проекти були впорядковані, сплановані та обраховані витрати на них, які профінансовані з міського, державного або обласного бюджету в обсягах потреб, а не мінімально. Подібні роботи мають бути комплексними і якісними. На найкращі проекти реконструкції потрібно проводити конкурси, залучаючи до цієї справи креативних молодих спеціалістів, а на реконструкційні роботи влаштовувати тендери, тоді відбудова буде якісна та оптимальна за вартістю.

Відбудова міст має бути за новими стандартами й сконцентрована на комфорті й доступності для людини. Для того, щоб спланувати відновлення житлового фонду, цивільних, промислових і сільськогосподарських будівель Сум, по-перше, треба провести моніторинг наявних будинків і споруд міста, проаналізувати їхній стан та умови експлуатації, виявити потреби містян та виготовити новий генплан.

По-друге, розробити концепт абсолютно нових забудов, щоб полегшити у майбутньому проектування будівель і споруд. Можливо, навіть провести тренінги та конкурси серед архітекторів, важливо залучити навіть студентів, щоб наше місто було запроектоване не лише на досвідченості та консерваторських засадах, а й на нових ідеях. Це надасть нашому місту нового подиху.

З березня ворог завдав критичних ударів по Кадетському корпусу, розташованому в центрі міста на вулиці Герасима Кондратьєва. Будівлі корпусу є свідками епохи й зберігають історичну пам'ять сумчан: в їхніх стінах виховані покоління кадетів, яких захищали батьківщину, були репресовані та заслани як свідомі інтелігенція за часів радянської влади.

У цих корпусах навчалися майбутні захисники України як у війнах проти більшовиків чи Другій світовій, так й у сьогоdnішній. Частина будівель корпусу також є офіційними пам'ятками історії та архітектури. Вони повинні бути відновлені до первинного вигляду. Кадетський корпус неодмінно треба відновлювати та повертати до нього життя, адже студенти, які здобували освіту в ньому, змушені зараз навчатись в іншому закладі на Заході України. Після реконструкції Кадетського корпусу студенти повернуться до навчання у Сумах, тому треба якомога швидше почати роботи, щоб поновити навчання одразу після перемоги.

Також руйнувань зазнали приватні будинки місцевих мешканців, реконструкція яких буде простіше, адже історичної вартості вони не мають, тому їх відновлювати треба вже зараз, щоб містяни мали куди повернутись.

Нині ми маємо купу незручностей пов'язаних з бар'єрністю та браком інклюзивності, дискомфортними середовищами та занедбаною інфраструктурою. Для цього вже зараз ми повинні створювати плани забудови міста з урахуванням його розвитку в майбутньому та мінливістю часу.

Місто майбутнього – людиноцентричне. За півстоліття ми маємо вивести свої міста на передову будівельних технологій, не обмежуватись старими нормами, а переходити на кардинально новий й унікальний стиль. Зокрема, людиноцентричну концепцію треба запроваджувати в міському плануванні. Люди хочуть відпочивати в місті. Воно повинно бути привабливим, викликати естетичну насолоду. Варто налагодити роботу зеленого господарства з метою обладнання красивих, продуманих флористами тематичних клумб. Колись Суми були містом троянд, відомим в усій Україні. Прагнімо відродити квіткову красу міста.

Дерево за рік не виростити. Проблема озеленення міського простору завжди на часі. Міський парк відпочинку імені Кожедуба налічує сотні старих дерев, які є небезпечними для перебуваючих у ньому відвідувачів. Їх утилізація та насадження нових естетично привабливих дерев є однією з цілей, поставлених часом щодо екологічності територій відпочинку.

Проблема парковок є надзвичайно актуальною. Кількість авто останнім часом зростає в рази, а місць для паркування обмежена кількістю. Машини часто залишають у дворах на газонах та майданчиках, призначених для відпочинку. Такі території мають рекреаційне призначення. На наш погляд, за залишення авто на подібних не призначених для цього місцях слід ввести штрафи. Досвід Європи з побудови кількоповерхових гаражів та парковок як наземних, так і підземних, варто запозичити.

Спеціальні місця для вихулу собак у місті відсутні. Тому маємо малоприйнятне систематичне забруднення прибудинкових територій собачими екскрементами. Вважаємо, що на законодавчому рівні необхідно змусити власників хатніх тварин прибирати екскременти за їхніми улюбленцями в біоутилізовані пакети. Цей екопроект стане рятувальним для рослинності приміських територій.

Окремо треба зазначити, що місту Суми катастрофічно не вистачає переходів-зебр. Останні погано освітлені в темний час доби. Люди перетинають автошляхи в не призначених для цього місцях, тому що світлофор або зебра на великій відстані від мети їх руху. Це спричиняє ДТП і, на наш погляд, є безвідповідальним ставленням до збереження життя і здоров'я громадян.

Відпочивальників приваблює центр міста. Сумчани з дітьми прагнуть провести час у красиво облаштованих місцях. Особливу увагу при реконструкції необхідно звернути на парк «Казка». Нині його стан доволі занедбаний, і капітальний ремонт ще не відбувався жодного разу з 1985 року. Парк – унікальний, і наше завдання не тільки зберегти його таким, але осучаснити, модернізувати.

На території парку знаходиться кілька замків у романському стилі, їх вкрай важливо реконструювати саме в такому стилі, зберігаючи усі деталі.

Окрім того, у проєкті реконструкції необхідно передбачити облаштування всесезонного розважального комплексу, майданчик для дітей з обмеженими можливостями, місце для проведення культурних заходів, – в центральній частині дитячого парку можна організувати невеликий амфітеатр та малу сцену, де можна буде послухати музику чи переглянути виставу. Слід передбачити проєктом і місця для активного та екстремального відпочинку велосипедистів, ролерів та скейтбордистів, майданчики для занять різними видами спорту. Цікавою, на наш погляд, є ідея побудови ігрового простору для дітей, де батьки можуть їх залишити під доглядом вихователів, самі в цей час відпочити поруч у затишному кафе.

Окремо хочеться помріяти про таку побудову громадського призначення, як вбиральні. Це справжня проблема сьогодення. Вони є тільки у великих торговельних центрах. Можна пройти центральною вулицею міста Харківською й не зустріти жодної вбиральні, окрім у закладах громадського харчування, куди доступ мають тільки їх відвідувачі. Це спричиняє антисанітарію під'їздів, територій відпочинку, псування зелених насаджень.

Рух транспорту в центрі нашого міста швидкий і насичений. Цікаво було б переспрямувати транспортні потоки на паралельні до центральної розв'язки шляхи. На Театральній площі виконано оновлення, вона стала улюбленим куточком містян. Але вона

така одна, навколо неупорядковані простори. Залишити центр пішим для відпочинку населення, влаштувати там більше лавок для відпочинку, поставити достатню кількість смітників, виконати вишукане освітлення – створити здорове міське рекреативне середовище й дати можливість людям відчувати задоволення від його відвідин.

Для того, щоб люди почували себе комфортно в місті, необхідно піклуватись про свободу руху, зручне і швидке пересування. Пріоритетними мають стати пішохідні простори, вело та громадський транспорт. Не є зрозумілим, як по дорогах, призначених для громадського транспорту та приватних авто, можуть безпечно пересуватися люди на самокатах та велосипедах. Велотранспорт став доступним варіантом пересування для українців під час складнощів з паливом. До того ж він набагато екологічніший за звичайні автомобілі. Але, на превеликий жаль, наші дороги поки що не розраховані на велосипедні доріжки. Тенденцію збільшення кількості велосипедистів на дорогах потрібно зберегти, але не ціною недоступності пального, а через покращення умов для користування цим транспортом. Місце для руху цих все більше популярних видів транспорту не визначено. Це питання безпеки, адже найціннішим активом майбутнього є насамперед люди, потрібно орієнтуватись на них.

Хотілося б хоч часткове запровадження концепту 15-хвилинних міст, де все знаходиться у пішій доступності для людей. Вночі в місті розраховувати на терміновий приїзд швидкої немає сенсу. Наша пропозиція полягає у створенні цілодобових фельдшерських пунктів у кожному з районів міста для надання невідкладної долікарської допомоги, розташованих у межах пішої прогулянки.

Безбар'єрність – філософія суспільства без обмежень, у якому забезпечуються рівні права та можливості для всіх людей у самореалізації, зайнятості, пересуванні, сервісах, здобутті освіти, спілкуванні, дозвіллі, розвитку. Ми маємо розуміти, що створення доступного фізичного простору – це важлива частина побудови середовища, зручного для всіх. Але вона є лише складником багатьох інших процесів, що слугують реалізації концепції безбар'єрності.

Це важливий фактор для розвитку наших міст. Мова зараз йде про людей з обмеженою мобільністю. Це не лише люди з інвалідністю, а й з тимчасовою втратою мобільності внаслідок травм, люди похилого віку, батьки дітей з інвалідністю, діти, вагітні жінки, молоді батьки з дітьми на руках чи у візочках, люди з важким багажем тощо. А також наші герої-захисники, які отримали травми різної складності, дехто став маломобільним. Ці суспільні категорії щодня стикаються з бар'єрами. Для маломобільних людей є багато перешкод різної складності, які потрібно долати щодня, і ми можемо їм у цьому допомогти.

Рівноправне використання – рішення, які будуть зручними для користувачів простору попри їх рухові, сенсорні, когнітивні чи інші порушення. Пониження бордюрного каменю на пішохідних шляхах – гарний приклад рівноправного користування простору для мандрівників з багажем на колесах, людей, які пересуваються на колісному кріслі, та людей літнього віку.

Гнучкість у користуванні надає альтернативи у користуванні простором чи предметом, які необхідні різним людям залежно від віку, зросту чи фізичних можливостей. Як приклад, обов'язкове дублювання сходів пандусом і навпаки. Просте та зручне використання полягає в тому, що користування продуктом має бути зрозумілим різним людям незалежно від їхнього знання мови, віку, досвіду тощо. Простим прикладом є кнопки виклику ліфта, з яких чітко зрозуміло, що можна потрапити на верхній або на нижній поверх відносно поточного. Також це місця для підзарядки мобільних телефонів у громадському транспорті та обладнання його Wi-Fi.

Низький рівень фізичних зусиль повинен заступити значні витрати, щоб ефективно та комфортно скористатися конструкцією, треба докласти мінімум зусиль. До прикладу сенсорний кран не потребує жодних зусиль і працює поки це потрібно користувачу або користувачці. Доступність передбачає чіткі норми, затверджені органом державної влади, які регулюють проєктування середовища, предметів чи послуг так, щоб ними могли користуватися як окремі маломобільні групи населення, так і населення в цілому чи окремі служби. Ці норми містять у собі конкретні параметри довжини, висоти, ширини та інших

характеристик, які можна виміряти, та певні розрахунки. Так, ширина дверей ліфтів не завжди дозволяє занести всередину дитячий або інвалідний візок.

Усі люди мають властиве бажання пересуватись швидко й комфортно містом. Це стосується не лише автомобілістів, а й користувачів громадським та велотранспортом. Дорожнє покриття зазнало значних руйнувань через повномасштабне вторгнення, і, звичайно, його необхідно ремонтувати вже зараз. Тому важливо вже зараз проектувати за новими стандартами. Особливо увагу треба звернути на екологічний транспорт – електроавтомобілі. Сміливо можна сказати, що за ними майбутнє, тому вже зараз слід проектувати з розрахунком на розвиток цього виду транспорту. Звичайно, треба враховувати й утримання електроавтомобілів, створення окремих станцій для їхньої підзарядки. Сьогодні треба діяти на випередження й підтримувати інноваційний розвиток, щоб завтра не бігти за лідерами, яких ми вже наздогнати не зможемо.

Наступними кроками в зеленій відбудові мобільності є відбудовувати дороги безпечними для всіх учасників руху, а в першу чергу для пішоходів, покращити можливості для пересування людей з інвалідністю та маломобільних людей у громадському транспорті – підвищені платформи зупинок, низькопідлогові автобуси й тролейбуси, інформування людей з вадами зору, інформування різними мовами для іноземців.

Що може полегшити життя користувачам громадського транспорту? Це запровадження мультимодальності. Тобто оплата проїзду телефоном за час користування транспортом, а не за одну конкретну поїздку одним видом транспорту. Платити потрібно буде всього один раз і визначену заздалегідь суму лише за час дороги або кілометраж.

Плануємо розмістити на зупинках оновлювані розклади руху громадського транспорту та табло з інформацією про можливі пересадки та затримки. Так пасажиром буде легше зорієнтуватися у своєму маршруті. Варто зробити зручною пересадку між популярними маршрутами, що ведуть у віддалені кінці міста, скласти розклад таким чином, щоб людині було зручне пересідати з одного транспорту на інший та не витратити час на очікування під час пересадки.

У сучасній Україні формується локальна екологічна культура на перетині урбаністичного, індивідуалістичного, екофеміністичного і капіталістичного. Тобто великою мірою розуміння екології у широких колах спирається на усвідомлення певних екологічно безпечних акцій у межах загального топосу міста. Що до екологічного перепланування й організації фізичного та ментального простору при збереженні урбаністичного стилю життя, тут, передусім, треба говорити про принципи інклюзивних публічних просторів, дружніх до жінок із дитячими візками, маломобільних груп, людей з інвалідністю та інші подібні практики.

Підвищення енергоефективності будівель і впровадження інноваційних підходів в інженерну інфраструктуру сприяє збереженню ресурсів, екологічності та економічній стабільності. Ідея сонячних станцій та інших альтернативних джерел енергії актуальна, як ніколи. Сучасне звернення до екологічності буде актуальне й через пів століття. Адже це піклування про наше життя, добробут і здоров'я.

Ми всі маємо зробити багато роботи задля відновлення нашої батьківщини. Це буде непросто, але іншого вибору у нас немає. Адже прямо зараз ми боремось за нас, за наше існування, за нашу країну. Так само ми маємо вибороти право українців на якісні та комфортні для проживання міста. І чи стане наше місто тим самим – комфортним місцем, залежить лише від нас і від нашого прагнення створити таке середовище навколо себе.

Спільними зусиллями й працею ми зробимо нашу країну країною майбутнього. І про нас ще говоритиме весь світ, але вже не в такому контексті, як зараз, а про нову Україну, з кардинально новим світом, з іншими поглядами, і з іншою мораллю та оновленою сучасною інфраструктурою. Лише разом ми виведемо Україну на новий рівень, не бачений раніше в нашій історії.

РОЗДІЛ III. КОЗАЦТВО В УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРІЇ ТА МИСТЕЦТВІ

*Олена Лебідь,
Викладач Сумського
будівельного коледжу*

Образ Божий у легендарнім українськiм козаку Мамай: самопожертва, свобода, безсмертя (за романом О. Ільченка «Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і чужа молодиця»)

У «хімерному» романі О. Ільченка «Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа молодиця» читач потрапляє в напівказкову, міфічну атмосферу, де немає чіткої межі між реальним та фантастичним, а також зустрічається з незвичними героями, як-то: Господь Бог, святий Петро, безсмертний козак Мамай, Чужа молодиця (тобто Смерть), та їхніми фантастичними пригодами. Оповідь наскрізь символічна та метафоризована, цим наближається до стилю Біблії¹³³.

Походження головного героя роману козака Мамає сягає корінням XVIII ст., коли існувало ціла історична формація в Гайдамаччині, а саме в 1750 р. гайдамаки виступали під іменем мамаїв. «На 1750 рік припало гайдамакування двох ватажків – козаків Щербинівського куреня Марка Мамає (Огира) та Поповичівського куреня Івана Мамає»¹³⁴. Тобто герой роману не має конкретного прототипу, а швидше є історично-культурним узагальненням рис певного колективу, відтворенням первісної суті козацтва як історичного явища.

Картини з зображенням козака Мамає були досить поширені в Україні з середини XVIII ст. Кожна деталь картини, як і вся композиція в цілому, та персонаж на першому плані – загадка для істориків і мистецтвознавців. Яка туга крає його серце? Якими рисами наділена особа напівісторична, напівміфологічна? На наш погляд, як в фольклорі, так і в малярстві та літературі це символічна постать з типовим сприйняттям та тлумаченням світу, що було поширене в гайдамацькій спільноті, та своєрідний її соціокультурний феномен, архетип.

Світогляд запорізького козацтва виявлявся в традиціях православного християнства. Відомо, що «вже в 1596 р. під час повстання на чолі із Северином Наливайком запорожці громили маєтки прихильників унії, проголосивши гасло захисту православ'я»¹³⁵, а це дорівнювалося до захисту тих прав і свобод, на які вела наступ польська шляхта. Віра в Христа рухала заступниками, визначала цінності та моральні засади їхнього життя. Тому козак Мамай – архетип козака – має християнські чесноти, як Син Божий, разом з тим типові риси суто козацького характеру.

Ісус та Мамай – особи, що цінують понад усе правду та справедливість, у цьому вони є носіями Духу Божого. Мамай дихав проти панства, проти кривди, не відчував страху перед ними, що свідчить про його щирість та волелюбність.

Ісус – світоч добра у боротьбі з гріхом, не мав відпочинку та вихідних на шляху служіння людям. Мамай гострив шаблю день і ніч і завжди готовий до оборони інших. Їх єднає дух волелюбності й любові до людей, що межує з самопожертвою. Патріотизм, як вияв любові, керував Мамаєм, коли «він воював проти горя людського й в найскрутніші для простого

¹³³ Українська «хімерна проза». URL: <https://ukrclassic.com.ua/katalog/teoriya-literaturi/2525-ukrajinska-khimerna-proza>. (дата звернення – 29.11.22 р.)

¹³⁴ Пасічник О. М. Гайдамацьке “Разглашение” 1750 року. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2016. Вип. 45. Том 1 С.44-50. С.44.

¹³⁵ Мясіщева Д. Традиції православ'я: чому запорізькі козаки трималися православної віри? URL: <https://religions.unian.ua/orthodoxy/731768-traditsiji-pravoslavyya-chomu-zaporizki-kozaki-trimalisya-pravoslavnojiviri.html>. (дата звернення – 29.11.22 р.)

українського люду хвилини завжди з'являвся саме там, де були потрібні його любов чи ненависть, дотепність або мудрість, відвага чи його доброта»¹³⁶. Панство у творі – уособлення гріхів, Мамай автор називає «недобрий проти панства чародійник».

Невипадково про появу козака Мамай у творі людям свідчила поява двох соколів. Біблія порівнює до орлів людей, які покладаються на Єгови. В Ісаї 40:31 сказано: «Ті, хто покладається на Єгови, можуть розраховувати на те, що він дасть їм «силу, яка перевершує людську» (2 Коринфян 4:7, 8). Тому Мамай наділений здібністю творити дива: оживляти намальованих ним істот, з'являтися нізвідки, оминати смерть¹³⁷.

Ісус та Мамай добре розуміють сутність людей та викривають їхні гріхи. Голос Бога у Біблії чуємо через мову Ісуса, а у романі О. Ільченка Господь викриває гріхи та підступні плани людей через Мамай. Так, Мамай виводить на чисту воду плани Купи, що хоче обманом здобути владу, а в душі є боягузом.

Біблія показує нам, що носій духу Божого є понад часом. У творі дізнаємося, що веселий образ Козака Мамай живе в народі вже не одну сотню літ, аж з початку заснування Січі. Над ним не владні час і смерть. Це звияжний образ, викликаний до життя в надрах минулих віків силою народної фантазії.

Мамай, носій українського характеру, сукупний образ волелюбності, стійкості та невмирущості народу, має визначні риси того, хто дає йому Духа Божого – Ісуса, при цьому не будучи ідеально безгрішним. Любов до ближнього – основний закон Біблії, Мамай є його виконавцем, а це прощає людську його любов до випивки, гострого слівця, жінки. Ісус – мудрість від Бога, Мамай – своєрідний її адепт, філософ-українець, його умовиводи мають підґрунтям християнську віру, де дбати про душу – мета життя. «Душа людини, — слушно зауважив Мамай, — завше просить того, що зась! ... Старайся не накласти головою, а й смерті, хлопче, не страшись, бо ж важить зовсім не те, скільки прожив, а те — чи добре ти прожив!»¹³⁸. Обидва герої – Мамай і Ісус - є перемогою життя над смертю, духом віри й чеснот, що перемагає завжди, за будь-яких, навіть несприятливих обставин.

Сусідко Богдан,

*учень 9 класу Устинівської філії Устинівського
лицею Устинівської селищної ради,
Кіровоградської області*

Науковий керівник: *Присяжнюк Інна Ігорівна,
вчитель історії та правознавства,
керівник гуртка «Історичне краєзнавство».*

Історія козацтва на території Кіровоградщини

«Тої слави козацької повік не забудем»

Т. Шевченко

Сьогодні в Україні, намагаються відродити козацтво, ретельно вивчають життя козаків, їх звичаї, традиції, створюють сучасні козацькі загони. Справді, часи козацтва – частина героїчного минулого українського народу.

Історії козацтва присвячено чимало наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників. Так склалося, що славна Січ, значною мірою, сьогодні асоціюється в українців із Запоріжжям, гетьман Богдан Хмельницький – із Черкащиною, а Гетьманщина – із Лівобережжям. А між тим і територія нинішньої Кіровоградської області, розташовуючись поміж цими регіонами, слугували не лише для їх сполучення, а й була помітним осередком формування і розвитку українського козацтва, тереном їх славних перемог, місцем розселення найдавніших козацьких зимівників, бурдеїв козаків-самітників, перших козацьких слобід

¹³⁶ Ільченко О. Козацькому роду нема переводу, або козак Мамай і чужа молодиця. Х: Фоліо, 2009. 423 с. С. 44

¹³⁷ Біблія. В перекладі І.Огієнка. Лондон, 1962. URL: <https://www.wordproject.org/bibles/uk/index.htm>. (дата звернення – 17.11.22 р.)

¹³⁸ Ільченко О. Козацькому роду нема переводу, або козак Мамай і чужа молодиця. Х: Фоліо, 2009. 423 с. С. 346.

поміж Гетьманщиною і Диким полем. Про це свідчать пам'ятки археології, усні, топономічні і етнографічні джерела, архівні документи, праці українських і зарубіжних істориків, розвідки місцевих краєзнавців.

Територія Кіровоградщини входила до трьох правобережних одиниць. Бугогардівська паланка, за описом Д.Яворницького, знаходилась між річками Південним Бугом, Інгульцем та Дніпром. Її центром був Гард (тепер – територія Миколаївської області).

У 1752 році царським урядом створюється Нова Сербія, яка охопила територію на 200 верст уздовж і близько 30 верст вшир між рр. Кагарлик, Тур, Кам'янка, Березівка, Омельник, Дніпро. Ці землі Д. Яворницький вважав кращими із території майбутньої Херсонської губернії.

Заселення «Дикого поля». Малозаселені простори земель сучасної Кіровоградщини у XIII-XV століттях були формально підлеглими і безпосередньо межували із землями, захопленими литовськими й польськими (з півночі і заходу) та турецькими і татарськими (з півдня) феодалами. По цих землях розливалась спустошлива хвиля нападів іноземних поневолювачів.

Це призводило до того, що, по-перше, землі і надалі продовжували залишатись вкрай малозаселеними (що пізніше і дало одну з підстав називати їх «Диким полем»), а по-друге, саме через малозаселеність сюди не досягали польсько-шляхетська й будь-яка інша адміністрації. Недарма на ці терени спрямовувала свій могутній рух хвиля утікачів із сусідніх країв, особливо з земель Речі Посполитої.

Наші степи перетворюються у так зване Дике поле, на якому лише гасали кочівники та випасали табуни своїх коней. Здичавіли колись оброблювані ділянки, покритись дерном, а пізніше – ковилою. «Дике поле» – історична назва українських і російських степів Причорномор'я і Приазов'я (межиріччя Дністра і Дона¹³⁹).

Посилення феодального й національного гніту зрештою призвело до загострення протистояння населення феодалам та адміністрації. Однією з форм цього протистояння була втеча людей «в козаки». У ті далекі часи існував навіть особливий термін — «покозачення».

Через те, що землі сучасної Кіровоградщини та областей, котрі розташовані південніше, були своєрідним покордонням із Річчю Посполитою, вони і стали ядром тих теренів, де на зламі XV-XVI століть зародилось запорозьке козацтво. Пізніше Богдан Хмельницький сказав, що козацтво з «людей, що холопства не витримали й пішли в козаки». Не дарма слово «козак» тюркських мовах означає «вільна людина».

Ось як відображено цей період в художній літературі:

1. «... тоді увесь південь, увесь той простір, що становить теперішню Новоросію, до самого Чорного моря був зеленою незайманою пустелею. Ніколи плуг не проходив по незмірних хвилях диких рослин. Самі тільки коні, ховаючись у них, як у лісі, толочили їх. Нічого в природі не могло бути кращого за них. Вся поверхня землі являла собою зелено-золотий океан, по якому бризнули мільйони різних квітів... Хай вам чорт, степи, які ви хороші!» – так змальовував Дике поле Микола Васильович Гоголь.

2. «О, звичайно, на самих кордонах українських там, де починається Дике поле, – безмежний, безлюдний степ, – ті сміливі люди, що зважились там оселитися ні на хвилину не забувають про татар. Та й як їх забути? Хай поховалися їх слободи й хутори у гушавині терну й бур'яну, по глибоких балках – та хіба не знайде їх гостре око ногайця? Як вовки повсякчас гасають хижакі по степах, придивляються, де б пограбувати безборонний хутір, одігнати табун коней або черідку скоту, забрати в полон неозброєну людину, щоб продати її в Криму в тяжку неволю.»¹⁴⁰

А там, де плещуться води

Під подувом хвиляста смуга

¹³⁹ Матвієнко Л. В. Ми – з колишнього Дикого поля... (Наш край в легендах, переказах, художніх творах).

URL: http://librarychl.kr.ua/pro_bib/nah_vud_referat_duke_pole.php (дата звернення - 20.12.2023 р.)

¹⁴⁰ Єфименко О. Татарські напади. Древо пам'яті. Кн. історичного оповідання. К.: Веселка, 1990. 233 с. С. 67.

Списи монгольської орди
 Виблискують потойбіч Буга.
 Ті, що лишилися там живі,
 Схиляють плечі над плугами,
 І сіють просо татарві,
 Із островерхими шапками.
 Там виє зголоднілим псом
 Блукаючи простором, вітер,
 Там напувають кумисом
 І кажуть смак його хвалити.
 Звідтіль лиш часом, уночі
 Проб'ється хтось уплав крізь води
 І довго, з жаху тремтячи,
 Сказати слова він не годен¹⁴¹. С.Гординський.

Тут відчувається подих сивої давнини. У пам'яті місцевих жителів історичні події переплелися з легендами і міфами. Ось як писав про український козацький степ наш земляк, уродженець Устинівського району, поет Євмен Доломан:

Тебе я знаю кілька тисяч років.
 Ти простилався в буйній ковилі
 На всі чотири сторони землі –
 Незайманий, рівнинний і широкий...
 Зникали ріки, гасли зорі в небі
 А ти –живий, і я побіля тебе –
 В неспокої, в тривозі, в боротьбі.
 На Січ пробравшись з панської неволі,
 Прапращур мій колись козакував,
 Одгонив турка і мечі кував,
 І шкварив „козачка” в козацькім колі...
 ...Ішов на смерть за землю за свою.
 Хоч власної було, що під ногами.
 Посічений у битві ворогами
 Спочив у придніпровському краю.
 За що ж поліг? Чого він домагався?
 А ми, про нас, нащадків, турбувався?¹⁴².

Адміністративний устрій. З початку існування Запоріжжя курені були свого роду земляцтвами. Тобто об'єднували вихідців з тієї або іншої місцевості і носили відповідну назву. Попервах майже виключно вихідців земель сучасної Кіровоградщини об'єднували Крилівський та Калниболотський курені.

Щороку на Різдво збиралась велика козацька рада, під час якої насамперед відбувалось жеребкування всіх земель козацьких між куренями.

Дослідники козаччини так описують цей момент. «По закінченню служби, яку правив настоятель січового храму, кошовий атаман наголошував товариству мету зібрання:

– Пани моодці! Тепер у нас Новий рік, і належить нам за древнім нашим звичаєм, провести перерозподіл між товаришами всіх річок, озер, урочищ, звіринних та рибних ловель.

– Так, варто, варто! Будемо ділити, як споконвіку у нас заведено, по жеребу. Після цих слів виступав наперед військовий писар, що завчасно розписував усі угіддя на маленьких папірцях (ярликах), клав їх усі до шапки, перемішував і пропонував курінним отаманам підходити до шапки і розбирати ярлики. Потому писар складав документа, в якому

¹⁴¹ Гординський С. Поезія. К.:1990. 285 с. С.120

¹⁴² Доломан Є. Квітуче літо. Лірика, гумор, поеми. К.: Дніпро, 1970. 268 с. С. 268.

вказувалось, що якому куріню дісталось, тим той курінь і володів протягом року до нового розподілу. Суперечок не виникало. Отамани дякували товариству і займали свої місця»¹⁴³.

Так ділилася вся земля запорізьких козаків. Від витоків річки Самара до верхів'я річки Конки. І від порогів Дніпра до витоків річки Бога (Південного Бугу), у тому числі, звісно, і терени сучасної Кіровоградщини. Як би там не було, а землі, контрольовані січовим товариством, згодом дістали назву Вольностей Війська Запорозького, до яких як невід'ємна складова частина увійшла, зокрема, і сучасна територія Кіровоградської області.

Рис. Паланковий устрій Запорозьких вольностей

Заняття та звичаї козаків. Здебільшого на теренах сучасної Кіровоградщини козаки займалися господарською діяльністю. А.Рігельман (один з дослідників козаччини) відзначив: «Вони (козаки) у зібранні або всі у Січі бути не могли, тому що більша з них частина була по низов'ям своїм і мешкала там роки по два, і більше, не приходячи до дому (до Січі) і здійснюючи промисли, наприклад: ловили рибу... і т.ін.». Академік XVIII століття Василь Зуев також справедливо писав, що «не всі із запорожців займались кривавими (військовими) справами, а було у них почасти і землеробство, і скотарство, і рибальство, дивлячись по тому, які кому вигоди місця помешкання давали».

У ході постійних стосунків січових козаків з козаками-зимівчанами виробилися особливі звичаї й обряди. Виробився навіть своєрідний ритуал.

Січові козаки, що приїхали на зимівник, повинні були, не злізаючи з коней, тричі прокричати «Пугу!» Господар, почувши цей крик, двічі пугував у відповідь. На це приїжджі знову кричали: «Козак з лугу!» Господар питав: «А з якого лугу — чи з Великого, чи з Малого? Як з Великого, йди до кругу!» Після цього, придивившись до вершників і переконавшись, що це дійсно січові козаки, господар зимівника кричав: «В'яжіть коней до ясел та просимо до господи». Тоді з хати вибігали господареві хлопці й заводили козацьких коней у стайню, а самих гостей запрошували до хати. Гості заходили в сіни, клали на «тяжах» свої ратища (списи), далі входили в хату, молилися на образи, вклонялися господареві й казали: «Отамане,

¹⁴³ Кизименко П. Пам'ять степів. Історичні нариси з минулого Кіровоградщини. Кіровоград: Поліграфічно-видавничий центр «Мавік», 2003. 246 с. С. 121.

товариство, ваші голови!» Господар, відповідаючи поклоном на уклін казав: «Ваші голови, ваші голови!»¹⁴⁴.

С. Васильківський. Пугу! Пугу! Козак з Лугу!

Ще простішим було життя козаків у бурдюгах, чимало яких було розкидано і по степах та яругах земель сучасної Кіровоградщини. Саме слово «бурдюг» – татарського походження. Воно означає вивернуту цілком шкуру тварини, просмолену і вживану як посудину для води. У запорізьких козаків так називали самотні, без жодних додаткових будівель, землянки, де-не-де розкидані по степах запорізьких вольностей.

У XVI – першій половині XVII століть на землях Вольностей козацьких здебільшого було розвинуте скотарство. Адже:

Там сіна по коліна,

Свіжого пойла по стойло...

Проте вже у ці часи козаки займалися і обробкою земель.

Козацькі зимівники краю овіяні легендами. У межах сучасного Кіровограда запорізькі зимівники почали виникати вже з другої половини XVI століття. Багато що приваблювало запорожців у цій місцевості. Плідородні землі – здебільшого масний чорнозем; близькість води – річки Інгул та багато його приток, зрештою – гарні краєвиди.

Існує народна легенда про заснування мого рідного селища Устинівка: нібито зимівник Устим із своїми синами біля обриву на території сучасної 9-ої сотні (в Устинівці дозі зберігся поділ місцевості на сотні) посіяв хліб і посадив картоплю (сам жив по р. Інгул). Переконавшись в родючості ґрунту цієї місцевості, він переселився сюди, а за ним частина й других зимівників. Саме від зимівника Степана Лелеки веде свій родовід одне з сучасних кіровоградських передмість – Лелеківка. Існує вельми ймовірна гіпотеза, що саме від козацьких зимівників виникли також поселення Ковалівка та Балка, які також пізніше були втягнуті містом до орбіти його розвитку. Про Кушівку мова йшла вище.

¹⁴⁴ Кизименко П. Пам'ять степів. Історичні нариси з минулого Кіровоградщини. Кіровоград: Поліграфічно-видавничий центр «Мавік», 2003. 246 с. С. 124.

Майже одночасно із запорізькими зимівниками що виникли на терені сучасного обласного центру, на місці зимівника козака Онуфрієнка був заснований населений пункт (слобода) – сучасне селище Онуфріївка. Неподалік від нього козацький отаман Бут поклав початок поселенню, що довгий час так і називалось Бутівкою. Зараз воно відоме як Павлиш. У цих населених пунктах жителі, на відміну від «кіровоградських» здебільшого займалися тваринництвом, посівні ж культури йшли лише на власне споживання. Щоосені в Онуфріївці і Бутівці відбувалися ярмарки, на які приїжджали кийівські, а пізніше кременчуцькі купці.

Також на теренах сучасної Кіровоградщини з першої половини XVII століття відомі такі населені пункти, як Кам'янече Новоархангельського району, Бірки і Стара Осота Олександрівського, Олександрівка, Андрусівка (сучасна Велика Андрусівка) Світловодського району, де свого часу існував багатий зимівник запорожця Андруся, Качучинка (зараз відоме як Хашувате Гайворонського району), що виникла ще у XVI столітті та Лебединка Голованівського району, перша писемна згадка, про яку датується 1672 роком.

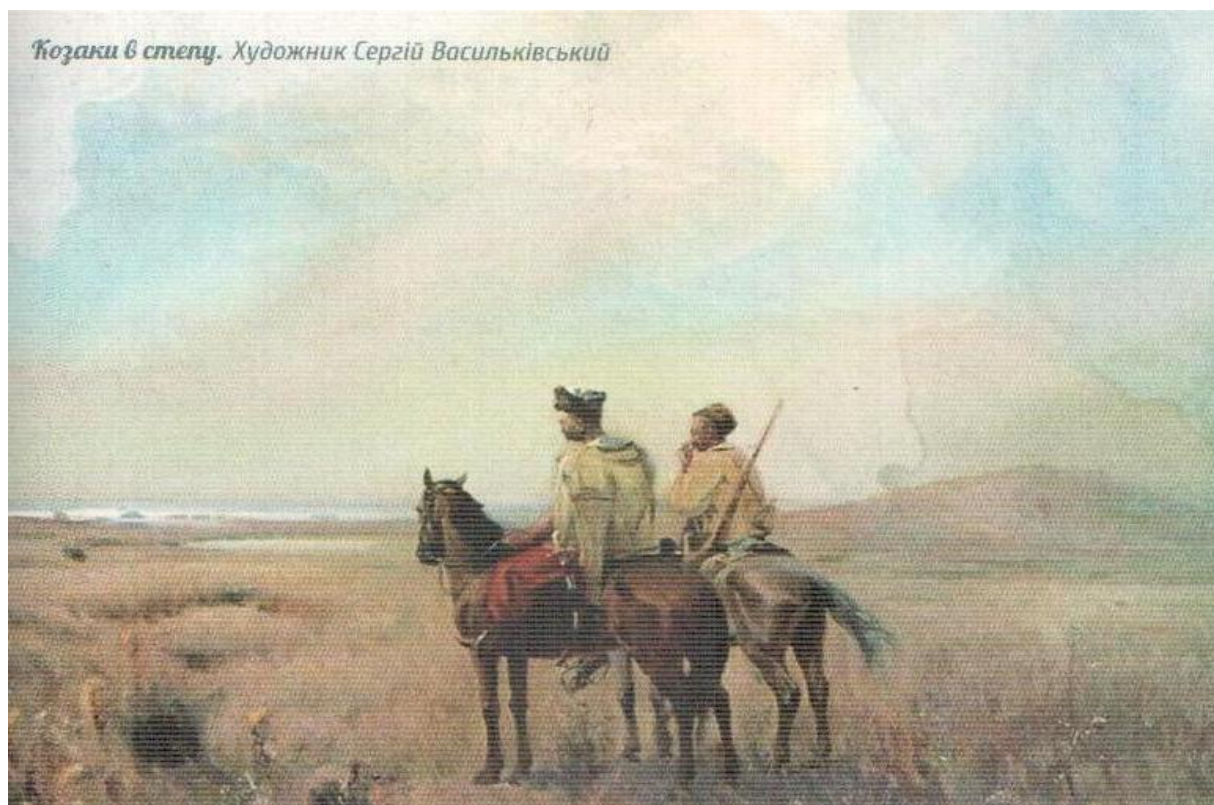
Краєзнавці доводять, що вже з XVII століття існували Зозулівський зимівник та Совиний хутір (в районі селища Молодіжного Долинського району), а також зимівник на місці сучасної Олексіївки Бобринецького. Нарешті, відомий український письменник із Канади Яр Славучич згадує, що, за розповідями, поруч з його рідною Гуріївкою Долинського району існував прадавній запорізький зимівник (початок XVII століття)¹⁴⁵. Крім того, поруч із цими населеними пунктами існували Крилів, відомий ще з кінця XII століття, та славнозвісна Торговиця (сучасного Новоархангельського району), відома з першої половини XIV ст.

Поляки захопили західні і північно-східні землі краю. Але загарбники центрально - українських земель були невзмі захистити нові кордони з півдня. Лише козацькі застави протистояли загрозі з причорноморських степів, димово-вогненна естафета сигналізувала про необхідність готуватися до оборони козакам і ховатися мирним мешканцям.

Один із таких сигнальних постів розташовувався на – козацькій могилі, яку назвали Великою, неподалік теперішнього с. Горошанки Устинівського району. Літературознавець Леонід Куценко записав тут легенду, вперше коротко оприлюднивши зміст кількох з них у підготовленому у співавторстві навчальному посібнику «До джерел історії краю. З найдавніших часів до кінця XVIII ст.» (1994 р.), у якій розповідається про перемогу, яку здобув на березі Інгулу козацький загін над ординським військом. Переможці змусили полонених кримчаків наносити шапками велику могилу, що стала згодом сторожею серед поля. Сторожовим козаком тут був Горох.

Ще одна легенда про заснування села Устинівка розповідає про те, що на високих кручах над плесом збудував хату і поселився в ній запорізький козак Устин зі своєю чарівною дочкою Устиною. Дівчинку виховував батько. Мати померла молодою. Тож виховував батько Устину по-козацькому. Вона з дитинства добре їздила верхи, гарно стріляла з лука, вміла вполювати дичину, ловити рибу. Припав до вподоби край ловильних степів, не стріляного звіра, неполоханої риби хороброму запорожцю і його доньці. Сюди на вільні землі втікали кріпаки від жорстоких панів-кріпосників. Серед тих втікачів був юнак Іван-гарний, як сонце, стрункий як тополя, мав лагідне серце. Але бідний. Полюбила Устина Івана. Та кучим було їхнє щастя. Одного вечора прийшли в хату свати, але не від Івана, а від багатія Панаса. Устина призналася батькові, що кохає іншого. Але батько й слухати не схотів: «Будеш дружиною Панаса!». Та недарма Устинка була козацького виховання. «Якщо не з коханим, то ні з ким», - подумала. Діждавшись темної ночі, тихо вийшла дівчина з хати і пішла до глибокого плеса. «Господи, прийми мою душу», – мовила і стрибнула у воду. Вранці кинувся батько шукати доньку, та не знайшов її. Гірко заплакав, та пізно. А село Іванко назвав іменем коханої Устинівкою.

¹⁴⁵ Кизименко П. Пам'ять степів. Історичні нариси з минулого Кіровоградщини. Кіровоград: Поліграфічно-видавничий центр «Мавік», 2003. 246 с. С.126.

Козаки в степу. Художник Сергій Васильківський

Легенди і перекази про козацькі могили, сторожі та скарби записав кіровоградець Л.Куценко. Біля с. Тріскунова Устинівського району на правому березі Інгулу розташована Велика могила, з якої в хорошу погоду видно степ на кількадесят кілометрів. За переказами, її наносили полонені ординці, яких тут перемогли в нерівному бою козаки. Сторожовим козаком тут був Горох, який на протилежному березі заснував зимівник, котрий переріс у с. Горошанку.

Козацький хрест в Петрівському районі

Шляхи І. Мазепи нашим краєм. Громили запорожці татарські орди на Інгулі, Ташлику. Після поразки шведів під Полтавою у супроводі кошового отамана Костя Гордієнка, Іван Мазепа, генеральний писар Пилип Орлик (майбутній гетьман України в екзилі) та Карл XII

переправилися через Дніпро і пройшли територією нашого краю. Вони минули річку Омельник, верхів'я Інгульця, Інгул і направилися до Бугу.

Зазначимо, що І.Мазепа йшов нашим Устинівським краєм дещо південніше того шляху, який він мав знати. Адже десь на межі XVII-XVIII ст. у процесі підготовки Росії до війни з Туреччиною за дорученням гетьмана козаки полтавського полку детально розповіли у військовій канцелярії про шляхи на південь. За їх інформацією було складено опис, який містить відомості про географію Центральної України:

«...П'ятий відпочинок на річці..., котра з правої руки йде від Чорного лісу, а котить в Інгул, на якій лози і терня є, і води плесами, треба йти понад нею, не переходячи Інгула.

Шостий відпочинок на річці Інгул, де теж буде досить дров, на ній знайдуться два шляхові броди, якими здавна ходять по рибу. У цими бродами можна йти табором ц три і в чотири лави, коли вода мала, а опріч тих бродів, на інших місцях переправу робити трудно через численні плеса й круті береги».

Висновки. Для сучасних українців козаки, козацькі походи, права і вольності запорожців – не тільки символи національної гідності, а й усвідомлення того, що вони є нащадками унікального явища в європейській історії. І в цьому немає жодного перебільшення: феномен українського козацтва завжди дивував, захоплював та надихав

Унікальність нашої історії і нашого народу полягає в тому, що у козацтві виявився творчий і волелюбний дух наших предків. Кожен в Україні чув про козаків. Козак в нашій уяві — це звитязний воїн, що не розлучається з шаблею. Захисник Вітчизни, оборонець прав і віри, звичаїв та гідності кожного, хто живе під небом України.

Слава про волелюбних, українських предків, несхитної волі славних козаків, живе і донині. Багато хто з нас і сьогодні носять козацькі прізвища та не знають про це. Через козацтво ми всі творили нашу історію, і кожен з нас не тільки причетний, а й відповідальний за неї. І сьогодні, коли наш народ ціною власних життів виборює свою історію, свою незалежність, як ніколи актуально звучать рядки нашого гімну:

*Душу й тіло ми положим за нашу свободу
І покажем, що ми, браття, козацького роду!*

*Никончук Юлія,
учениця 9 класу.*

Розвідка як основний елемент козацького військового мистецтва. Козацька тактика та стратегія

Загальновідомо, що успіх будь-якої військової кампанії чи окремої тактичної операції багато в чому залежить від точних і вчасно зібраних розвідданих про потенційного супротивника. З історії могутніх держав видно, що як тоді, так і зараз розвідка завжди передувала набігам і походам. Вона слугувала своєрідною передмовою війни й супроводжувала її. А тому цьому виду оперативного військового мистецтва в усі часи й у всіх народів приділялось чимало уваги. Не були виключенням й українські козаки, у військовій системі яких розвідка відіграла неабияку роль.

Багато дослідників вивчали військове мистецтво козаків, зокрема і організацію розвідувальної діяльності. Власну систему розвідки козаки утворили в XVI ст., аби попереджати напади татар. Для цього розробили цілу тактику, щоб знати про дії татарських загонів ще до їхньої появи на кордонах Запорозжя¹⁴⁶.

¹⁴⁶ «Козацтво — традицій через роки!». *Збірник тез доповідей VII регіональної конференції науково-творчих робіт здобувачів освіти*. Кривий ріг: КРФК НАУ, 2021. 70 с. С. 11. URL: <http://kk.nau.edu.ua/article/2128> (дата звернення - 11.11.22 р.)

У Запорозькому війську були справжні спецоргани, які відповідали за організацію й виконання розвідувальних завдань. Хоча козаки могли доручати розвідку й козацьким поселенням, що на прикордонні Запорожжя.

Керувала розвідкою Старшинська рада, яка збиралася окремо від загальної Військової ради. На старшинській були присутні лише вищий керівний склад війська й окремі запорожці. Там приймалися рішення щодо необхідних дій у разі виникнення загрози. Зокрема, військовий осавул організував і керував розвідувальною діяльністю козацьких загонів на кордоні. Разом із військовим довбишем він повідомляв керівництво Січі про діяльність іноземців на території Запорожжя – інформацію збирали звідусіль й організували приховане спостереження за ними.

Військовий писар також збирав розвідувальні дані. Знаючи декілька мов, він перекладав інформацію, яка надходила від іноземних держав чи посадовців, опрацьовував її, аналізував та доповідав кошовому. Спеціально для розвідки на Запорожжі в XVII ст. з'явилися товмачі (перекладачі). Вони переглядали майже всі іноземні документи, які надходили до Січі, та виконувати спецзавдання в інших державах. Щоб попередити несподівані напади ворога з суші чи моря, на Січі створили справжню мережу інформаційного забезпечення. Її члени збирали відомості про діяльність ворожої армії та виявлення зовнішніх загроз.

У мирний час діяла козацька агентурна розвідка й сили бойового чергування (кажучи сучасною мовою, прикордонники), у воєнний – агентурна розвідка, прикордонники та спеціальні органи зі складу штатних підрозділів.

Козацька тактика та стратегія. Окремої уваги заслуговує козацьке мистецтво будувати укріплення. Пересувний козацький табір-фортецю описує А. В. Поух у своїй статті «Козацька зброя і військова тактика та її зв'язок з військовою справою попередників»: «Вони розташувались з західної сторони мадярського табору на іншому березі ріки. Миттєво, подібно кротам розривши землю, вони взяли величезний табір у кільце. Виставили навкруги. На кургані, зверненому до табору Ракоці, вони вирили лінії рівчака і закріпили його сорока п'ятьдесятьма гарматами. Потім вони зв'язали ланцюгами свої сім тисяч возів і опоясали ними свій табір. Впроміжках між возами було поставлено багато рушниць. Такий табір був базою для розгортання подальших бойових дій»¹⁴⁷,

Розміри табору безпосередньо залежали від кількості війська, яке його обороняло. Рухомий табір будувався у вигляді прямокутника, великі сторони якого складали вози, що рухались один за одним, в один або декілька рядів. Між рядами возів рухалась піхота. В першому або другому зовнішньому ряду були встановлені гармати малого калібру, біля возів йшли козаки з вогнепальною ручною зброєю, готовою до бою. Посередині табору вели коней. Передня і задня сторони прямокутника були незамкнені, їх прикривала кіннота. Для замкнення цих сторін прямокутник мав «крила», тобто один або декілька рядів були довші за інші на величину ширини табору. Захисні функції такого табору були настільки високі, що навіть при однорядності його возів кількісна та тактична перевага ворога зводилась нанівець. Неприступність табору досягалась завдяки потужному мушкетно-артилерійському вогню та багаторядності возів. Козацький віз орієнтовно мав довжину в межах 2,5 – 3 м і був базою для підрозділу з 10 козаків¹⁴⁸.

На уроках історії України ми вивчали «добу героїчних походів» – морські походи козаків під проводом П. Сагайдачного¹⁴⁹. Отже, це ще одне з цікавих і важливих питань: формування у козаків морських навичок та створення ними військового флоту. В основному, це питання в більшій чи меншій мірі розглядається в загальних працях з історії козацтва: Д. Яворницького «Історія запорізьких козаків», В. Сергійчука «Морські походи запорожців», О. Апанович «Збройні сили України першої половини XVIII ст.», Гійом де Боплан «Опис

¹⁴⁷ Поух А. В. Козацька зброя і військова тактика та її зв'язок з військовою справою попередників. URL: <http://journals.uran.ua/index.php/wissn003/article/view/4936/6078> (дата звернення - 14.10.22 р.)

¹⁴⁸ Там само.

¹⁴⁹ Дудар О.В. Історія України: підручник. К.: Видавничий дім «Освіта», 2021. 224 с. С. 67.

України» тощо, де засвідчується, що українське козацтво з початку свого існування мало боездатний військовий флот.

На Січі взагалі вважалося, що справжній козак лише той, хто бував в морських походах, випробував себе в морських боях. Зрозуміло те, що морські навички козаки не могли успадкувати від жодного кочового народу Північного Причорномор'я. Тому А. В. Поух вважає, що морське уміння могли залишити козакам руси, можливо, кубанські черкаси та бродники, які утримували перевози та броди на ріках¹⁵⁰.

Про особливості озброєння козаків розмірковує Олег Савчук: «Озброєння запорожця двома рушницями (мушкетом і гвинтівкою), часом доповнених пістолями, значно збільшував вогняну силу такого бійця. Припускаємо, водночас, що подібна насиченість вогнепальною зброєю була притаманна лише розвідницько-диверсійним частинам запорозьких козаків-пластунів та десантним частинам під час морських походів запорожців, внаслідок того, що дані частини завжди виконували завдання спеціального призначення і були, по суті, козацьким «спецназом»¹⁵¹.

Висновки. Таким чином, піонерами в озброєнні українського війська нарізною зброєю – гвинтівками слід вважати збройні сили славетної Січової республіки, яка першою, наприкінці XVI – першій половині XVII століття, запровадила подібну технічну новачку в ручній вогнепальній зброї, що почала серйозно впливати на перебіг подій у битвах і воєнних кампаніях.

*Мосієнко О.В., к.і.н.
Викладач історії,
ВСП «Житомирський
торговельно-економічний
коледж ДТЕУ»*

Козацтво і Кримське ханство: історія взаємин

Дослідження специфіки козацько-татарських відносин, зокрема турецько-татарського вектору зовнішньої політики українських гетьманів продовжує залишатися актуальним на сучасному етапі розвитку України. З 2014 р. кримські татари опинилися на передовому рубежі спротиву російській агресії. Переважна більшість кримських татар зайняли активну громадянську позицію, відстоюючи український Крим.

У цих умовах варто неупереджено простежити українсько-татарські відносини, виокремити загальні тенденції та прослідкувати за трансформацією цих відносин – від конфлікту до союзів. Через актуальність теми та паралелі між сучасністю та ситуацією XVII-XVIII ст., ці міжетнічні відносини привертають увагу дослідників. Варто виокремити роботи, присвячені або зовнішній політиці Гетьманщини, Війська Запорізького та Кримського ханства, (наприклад, роботи Б. Сушинського) або конкретним прикладам військово-політичної співпраці українців і татар (В. Брехуненко, Ю. Мицик).

У статті наведено приклади стосунків козацтва та кримських татар протягом XVII-XVIII ст. Ці приклади дозволяють стверджувати, що відносини між цими державами не можна трактувати виключно односторонньо, як конфлікт чи міцний мир. У цих взаєминах мали місце успіхи, невдачі, конфлікти, спільні успіхи та поразки.

При розгляді теми українсько-татарських відносин пересічний громадянин відразу пригадає турецько-татарський напрямок зовнішньої політики гетьмана Богдана Хмельницького напередодні та під час національно-визвольної війни 1648–1657 рр.

¹⁵⁰ Поух А. В. Козацька зброя і військова тактика та її зв'язок з військовою справою попередників. URL: <http://journals.uran.ua/index.php/wissn003/article/view/4936/6078> (дата звернення - 25.12.23 р.)

¹⁵¹ Савчук О. Аспекти використання ручної вогнепальної зброї запорозькими козаками. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/116405/15-Savchuk.pdf?sequence=1> (дата звернення – 25.10.23 р.)

Проте українсько-татарські стосунки не почалися та не завершилися добою Хмельниччини. Україна у зазначений період (XVII-XVIII ст.) виступала як зона взаємодії трьох політичних сил: Речі Посполитої, Московії/Російської імперії та Османської імперії. Зрозуміло, що козацтво протистояло та взаємодіяло з Кримським ханством задовго до Хмельницького. Щорічні татарські набіги у XVI - XVII ст. мали за мету перш за все захоплення невільників – «ясиру».

Козаки та татари належали до різних цивілізаційних таборів. Та попри це маємо відомості про спільні козацько-татарські походи на Сіверщину 1515 р. та Москву 1521 р. під проводом козацького ватажка О. Дашковича¹⁵².

Козацько-кримськотатарський договір про ненапад 1624 р. значно вплинув на події 1648 р., коли Хмельницький поглибив союзницькі відносини з Кримським ханством¹⁵³. Військовий союз козаків і татар 1648-1653 рр. поєднав військово мистецтво козаків і татар та дозволив одержати перші перемоги. Зміна стосунків між козаками і татарами відбулася після Жванецької кампанії 1653 р. Кримські татари виступили на боці Польщі¹⁵⁴.

Наступник Хмельницького І. Виговський знову уклав союз з татарами. За часів гетьманування Івана Виговського і царювання хана Мехмеда IV Герєя була підписана угода. Кримські татари брали участь у внутрішньому конфлікті Гетьманщини, а саме придушували полтавське повстання 1658 р. Також татари допомогли українським козакам перемогти багатотисячну московську армію під Конотопом¹⁵⁵.

У XVIII ст. відбулася зміна моделей поведінки на фронті. Воєнні походи поступають місцем економічним стосункам козаків і татар. Початок XVIII ст. знаменується зближенням інтересів Криму та України. Причина – територіальні претензії Російської імперії. Ліквідація Запорізької Січі та включення Кримського ханства до складу Росії викликали кардинальні адміністративні та соціальні зміни в Криму та Причорномор'ї.

Отож, протягом зазначеного періоду, особливо на зламі XVI-XVII ст. взаємовідносини між українськими козаками і кримськими татарами мали форму взаємодопомоги та укладання воєнних союзів. Періоди конфронтації змінювалися співпрацею. Окрім військової співпраці, між кримськими татарами і українськими козаками існували економічні зв'язки. Слід обережно ставитися до романтичного, ідеологізованого уявлення про ці союзи та співпрацю. Перш за все, обидві держави переслідували власні інтереси. Завдання історичних студій – не творити нові історичні міфи, а враховувати історичний досвід взаємовідносин українського народу з кримськими татарами.

*Кіріл Васильєв, Олена Лебідь,
Представники Сумського
будівельного коледжу*

Оригінальність образу українського лицаря у творах П. Куліша та М. Гоголя

*Про славу думає лицар, а не про те, щоб
ціла була голова на плечах... Слава ніколи
не вмере, не поляже, лицарство козацьке
всякому розкаже!*

Пантелеймон Куліш

¹⁵² Брехуненко В. Московська експансія і Переяславська Рада 1654 року. К.: Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2005. 368 с. С. 142.

¹⁵³ Брехуненко В., Грибовський В., Мицик Ю. Між конфронтацією та взаємодією: українсько-кримські та українсько-ногайські стосунки в XVII – першій половині XX ст. Київ: ІУАД, 2018. 344 с. С. 85.

¹⁵⁴ Там само. С. 117.

¹⁵⁵ Сушинський Б. І. Козацькі вожді України. Історія України в образах її вождів та полководців XV-XIX століть. У 2 т. Т. 1. Одеса: ВМВ, 2004. 591 с. С. 262.

Запорізькі козаки – особливе явище української історії й сьогодення, звитяжні лицарі, які весь час свого буття боролися за честь та існування України. За свою кількасотрічну історію ця унікальна суспільно-військова формація чинила опір найсильнішим імперіям, які нападали з різних боків, ласі до родючих українських земель та наживи. Не завжди перемога була боці наших вояків, але козацький дух – явище надматеріальне й незнищене у віках, про що яскраво свідчать і воєнні події сьогодення.

Наша література героїзувала власну цікаву військово-патріотичну спільноту. Феномен українського козацтва досліджувався й оспівувалися у багатьох літературних творах: ліричних, драматичних, прозових. Не раз перо народного Кобзаря Тараса Шевченка, Л. Костенко, І. Котляревського відтворювало волелюбність та сміливість українських козаків і народу в цілому.

На мою думку, одним з найяскравіших прикладів зображення самобутності українського козацтва в нашій літературі є перший історичний роман-хроніка Пантелеймона Куліша "Чорна рада". Національний рух кінця XIX ст. наголошував на оригінальності українців та підносив роль та значення національного в літературі. Роман П. Куліша — це досить історично правдива розповідь про минуле нашого народу, про важкі часи, які настали після смерті Богдана Хмельницького, – добу Руїни.

П. Куліш був представником пізнього українського романтизму в літературі, для якого було характерне «шукання історичної свідомості й посилене вивчення історичного минулого (історизм)»¹⁵⁶, а також створення ідеального героя, що вивищується своєю високою мораллю над загалом. Знавець історії, автор ретельно дослідив козацькі літописи Граб'янки та Самовидця, які надихнули на створення ідеального козацького ватажка, підказали центрального персонажа – постать полковника Шрама¹⁵⁷. Прототипом Шрама був командир Паволоцького полку полковник Шрамко, який для автора є патріотом, що хоче об'єднати країну.

Куліш був добре обізнаний з історією своєї батьківщини, тому вдало зміг відтворити події Руїни та особливості різних козацьких типів, коли за гетьманську булаву змагались Я. Сомко, І. Золотаренко та І. Брюховецький, останній обманом захопив владу на Чорній раді в червні 1663 р. Прості козаки – «чернь» – рідко мали власну думку, підпорядковувалися своїм полковникам, яких вдало підкупив Брюховецький, пообіцявши земельні наділи, посади та поліпшення матеріального становища. Продажні полковники умовили своїх людей обрати гетьманом Брюховецького. Усі полки проголосували за, окрім одного – Паволоцького, яким керував Шрам. У романі автор постійно порівнює типи козаків: слухняну, не спроможну робити висновки чернь, хижість гетьмана-злочинця, жадібність і продажність полковників – цих ворогів всередині держави, цьому протиставлено безкорисливість, відвагу та жертвність свідомих козаків. Після ганебного голосування нескорений Шрамів полк, за словом гетьмана, було наказано вбити: слабка влада прибирала сильних опонентів. Полковник Шрам, будучи людиною високих моральних якостей, своєрідним ідеалом людини-патріота, пожертвував життям задля збереження своїх людей¹⁵⁸.

Звеличував жертвність і відвагу українських козаків видатний український класик Микола Гоголь у своїй повісті «Тарас Бульба». Микола Васильович чітко й без прикрас показав, на які відчайдушні вчинки здатен наш патріот задля збереження своєї країни.

Тарас стає ініціатором заколоту проти кошового отамана, який підтримує мир з одвічними ворогами, змушує нового гетьмана йти походом на Польщу¹⁵⁹.

¹⁵⁶ Український романтизм в літературі, музиці та театрі. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/30399>. (дата звернення – 28.10.23 р.)

¹⁵⁷ Федорук О. Джерела антропонімів у романі П. Куліша «Чорна рада». *Слово і Час*. 2020. № 5. С. 53-60. С. 57.

¹⁵⁸ Куліш М. Чорна рада. Х: Vivat, Pelican, 2019. 213 с.

¹⁵⁹ Гоголь М.В. Тарас Бульба. К., 2022. 187 с.

Вмілий воїн, здібний командир, старий полковник, у якого відібрали дружину й дім, батько, який хоче, щоб його сини стали гідними козаками – усе це спільне для Тараса Бульби й Богдана Хмельницького.

Син Б. Хмельницького Тиміш загинув у бою, а молодший син Бульби Андрій не просто покинув своїх побратимів, а виступив зі зброєю в руках на боці польського загарбника. На полі бою Тарас Бульба, будучи люблячим батьком, мусив чинити як воєначальник, приклад для багатьох. Козак-зрадник – горе нації, її ганьба – був убитий батьком. Вчинки Бульби змушують нас відкривати власну національну ідентичність¹⁶⁰.

Отже, український лицар це не постать у сяючих обладунках, це людина яка може віддати все заради свободи свого народу, незалежності країни. Він не думає про те, як врятуватися, втекти з поля бою або нажитися на комусь, для нього головне – захистити, померти не безглуздою смертю, а за свій народ. Раз у раз справжній козак буде йти у бій, доки не загине останній ворог або доки ноги зможуть тримати його, а руки здатні підняти шаблю.

*Францева Поліна Євгенівна,
Студентка групи ОД-22-9
Дніпрорудненського індустріального
коледжу.
Науковий керівник: Курлянчик Ольга
Володимирівна.*

Одяг, житло, господарство, харчування козаків, характерництво

Буденний одяг рядових козаків виготовляли з грубих тканин, він складався зі сорочки, шаровар, каптана, жупана, шапки. Похідним одягом козаків були дві пари шароварів, сорочка, кафтан з грубого сукна, шапка та свита з кобеняком. Коли козак сидів на коні, то мав на тесьмі завішану за плечима яничарку та нагайку за пасом або в руках, завішана зліва бурка доповнювала повний стрій козака.

Старшинський одяг мав ті самі складові частини, але виготовлявся зі значно дорожчих тканин та з більшою кількістю прикрас. Жупани були з тонкого привозного сукна, замість шкіряного паса носили литі коштовні паси, шаровари носили дорогі з лампасами по боках, кунтуш з вільотами, по швах оздоблений золотом або сріблом, шапки носили дорогі з сивового каракулю зі звішеною виложкою. Поширеним зимовим одягом були хутрянні кожухи і шуби.

Дружини простих козаків тоді носили сорочки, спідниці (саяна), нагрудник (шнуровки), каптан, шубу, головний убір, прикраси, взуття. Згідно зі звичаєм, на Січ жінок не допускали, устрій був суто чоловічий.

Козаки жили на Запорозькій Січі. Першою спорудою на Січі була церква Покрови Пресвятої Богородиці. А потім вже починали будувати подібні для проживання будівлі і споруди – курені. Ставились вони один до одного причілкою, а в них були стовпи й сволюки. В середині було все просто: одні двері та одне віконце, – маленьке та таке, як тарілочка, кругле, – а то й зовсім без вікна. В де яких землянках було і вбранство: по стінах висіла зброя всяка, а на покуті стояли ікони, – усі розмальовані, під золотом. Попід стінами ставили лавки, ослончики, щоб було де сісти.

Однією з галузей господарства козаків були промисли. Найпоширенішим промислом було рибальство. Ловилися короп, лящ, щука, судак, сом, лин, карась, а на лиманах – осетр, білуга, камбала, севрюга. Рибу й ікру козаки вивозили самі або продавали через скупників. Ще поширеним був медовий промисел – бортництво і бджільництво. Скотарство теж фігурувало у господарстві козаків, вони випасали коней, овець, велику рогату худобу. Землеробство в

¹⁶⁰ Шевцова С. «Тарас Бульба»: український міф проти «руського мира» і польське питання посередині. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3219095-taras-bulba-ukrainskij-mif-proti-russkogo-mira-i-polske-pitanna-poseredini.html>. (дата звернення – 12.11.23 р.)

господарстві запорожців (XV - першої половини XVII ст.) відіграло другорядну роль. Через природні умови та загрозу татарських набігів воно було нерентабельним.

Однією з особливостей харчування козаків було незначне споживання печеного хліба, адже борошно не завжди було в достатній кількості. Майже у всіх стравах було задіяно різні зернові. В обід до столу подавалося тетерю – рідку пшоняну кашу, до якої під час кипіння додавалося кисле житнє тісто, у крутому вигляді тетеря вживалася з риб'ячою юшкою, жиром, молоком чи просто водою. Тетеря була улюбленою стравою козаків. На вечерю часто подавали гречані галушки з часником або юшку, зварену з риби. Риба була суттєвим додатком до раціону харчування козаків. За козацьким звичаєм, за столом необхідно було з'їсти все, що було наварено та спечено. Окрім того, заможні верстви частіше, бідні – рідше (переважно у великі свята) вживали м'ясні страви: тушкованого чи смаженого птаха, різними способами приготовлене м'ясо свійських тварин, впольованих звірів тощо. Їжу запивали різними напоями, місткістю від 3 до 5 наших чарок. Під час воєнних походів режим харчування був зовсім іншим, змінювався також і набір продуктів. В дорогу брали те, що не псувалось – сухарі, крупи, борошно, сало. Вживання спиртних напоїв під час походів суворо заборонялось.

Серед запорозького козацтва існувало таємниче, овіяне легендами явище – характерництво. Козак-характерник – назва віщуна, чаклуна на Запорозькій Січі. Займався не лише ясноваченням, але й лікуванням поранених козаків, їх психотерапією та психофізичною підготовкою. Своєрідний духовний наставник, якого козаки шанували і дещо побоювались, хранитель традицій і таємниць бойового мистецтва запорозького козацтва. Гарним прикладом характерників є славний кошовий отаман Війська Запорізького – Іван Сірко. Жоден український гетьман і отаман не здобув стільки перемог над кримсько-татарськими і турецькими ордами, як кошовий Іван Сірко. Перша легенда про Івана Сірка з'явилася ще при його народженні – немовля народилося з зубами. Побачивши Івана, батько сказав що син «буде зубами гризти ворогів». Люди побоювались малого Сірка, який з юних років міг робити надприродні речі і ці вміння з роками тільки вдосконалювались. Вважалося, що козаки-характерники володіють таємними знаннями: вміють зцілювати рани, і «мертвих на ноги ставити, ядра полами жупанів ловити на льоту, і миттєво переноситися з одного краю степу в інший». Характерник Іван Сірко перемагав своїх ворогів навіть після власної смерті. Він заповів відрізати йому праву руку після смерті та брати її в походи. Тому вороги боялися Івана Сірка навіть після його смерті.

Євгеній Чайка,

студент групи ЕР-31

Малинського фахового коледжу

Науковий керівник: Лісовський Б.

Одяг, житло, господарство, харчування козаків, характерництво

З появою козаків починається нова доба в історії українського війська. Перші козацькі загони склалися з людей різного походження, різних станів і навіть різних народів; їх разом об'єднувало бажання воювати, потреба переживань, хоча погуляти в степах, добути собі здобич і з'їсти її.

Уперше слово «козак» зустрічається у Початковій монгольській хроніці, датованій 1240 роком. У перекладі з тюркської мови це слово означає «одинокий», «схильний до завоювання». А у словнику половецької мови «Кодекс Куманікус» (1303 рік) та в додатку до грецького збірника житій святих «Синаксар» (1308 рік) слово «козак» означало «страж», «розбійник», «конвоїр». Первісне слово «козак» вживалося на означення вільних, відважних людей, юнаків, котрі населяли південноукраїнські степи.

Основна мета заснування козацтва й Запорізької Січі – військово-політичної організації – захист українських земель від частих і нищівних набігів турків і татарів. Козаки залучались і до оборони кордонів Речі Посполитої. Перша писемна згадка про українських козаків міститься у хроніці М. Белінського, датованій 1489 роком. А ще виникнення

запорозького козацтва було зумовлене колонізацією Середнього Придніпров'я феодалами Великого князівства Литовського, посиленням феодално-кріпосницького та національного гніту і пробудження самосвідомості українського народу.

Козацтво (XV-XVI століття) виникло як реакція на посилення соціально-економічних та національно-релігійних утисків населення України з боку української та польської шляхти, католицької церкви, хоча в перших згадках про українських козаків, що зустрічаються в історичних джерелах 80-90-их років XV століття, згадується про те, що козаки не лише воювали, а й ходили на різні промисли («в уходи») – полювання, рибальство, видобуток солі, селітри, або займалися охоронною службою на кордоні між князівством Литовським і Кримським ханством.

Але проблема появи й формування козацької верстви й до сьогодні залишається дискусійною. На Січі, в куренях, зимівниках та бурдеях, жили виключно нежонаті козаки, котрі називали себе, на відміну від жонатих, лицарями й товаришами.

Курені були покриті кінськими шкірами. Вони швидко будувалися у разі потреби, їх було неважко відбудувати після частих татарських нападів. Пізніше досить поширеними на Запоріжжі були мазанки, в яких жили козаки на хуторах і в зимівниках.

Бурдей – це благоденська хата; халупа; житло, викопане в землі; землянка, найпростіше житло самітнього козака на Запоріжжі. Як зазначав Д. І. Яворницький, бордюг (козацька землянка в степу) – це «поодинокі, без жодних додаткових будівель землянка, де проживали самотні козаки...»¹⁶¹.

«У викопаній у землі ямі ставили чотири стіни з плетеного хмизу, навколо стін нагортали землю, зверху робили дах, а все це разом обмащували зсередини глиною і кізком і обставляли кураєм, у стінах залишали отвори для круглих віконечок. Всередині бурдюга не було ні печі, ні димаря: піч заміняла «мечеть», на котрій пекли хліб, та кабиця, на котрій варили страви, обидві робили з дикого каменю... В деяких бурдюгах зустрічалося яєсь умеблювання: лави. Зброя, образи, килими, Бурдюги ніколи не замикались, тому були відкритими для всіх завжди»¹⁶².

Похідним одягом козаків були дві пари шароварів, сорочка, кафтан із грубого сукна, шапка та свита з кобеняком. У мирний час запорожці одягались доволі багато. Сорочка з шовковими застібками, червоні чоботи. Поверх сорочки одягали кафтан, що міг бути шовковим, парчевим або суконним. Кафтан підперезували шовковим пасом – широким шовковим поясом, перетканим на кожну четвертину золотими або срібними нитками. Поверх кафтана накидали свиту, завжди суконну з розрізаними рукавами, що, як правило, защіпались один на другий і закладались ззаду під кобеняк, який вдягали під час дощу або негоди. На голові запорожці носили брилі або гострокінечну хутряню шапку, або кобур – суконну червону шапку з бобровою опушкою. На кафтан через праве плече вішався на перев'язі самопал. А за поясом, на ланцюжках два пістолети і ніж замість кинджала. Шаблю в мирний час носили рідко, хіба тільки на раду. Тоді ж надівали поверх кафтана – сталеву сітку (сітку-кольчугу). Бороди та голову голили, залишаючи пасмо волосся в вигляді коси, яке закручували за ліве вухо три-чотири рази. Важкою образою було взяти запорожця за чуприну – вона була для нього священною¹⁶³.

Козаки вставали до схід сонця, відразу вмивалися холодною джерельною чи річковою водою, далі молилися Богу і вже потім сідали снідати.

Обід у кожному курені готував окремий кухар із помічниками, невеликими хлопцями, котрі приносили до куренів воду, мили казани та інший посуд. Страви готували зазвичай у великих мідних або чавунних казанах, що чіплялися за допомогою залізних гачків на кабиці в сінях кожного куреня, й варили тричі на день на всіх наявних у курені козаків, за що кухарю

¹⁶¹ Яворницький Д.І. Из української старовини. К.: «Веселка». 2001. 237 с. С.89.

¹⁶² Там само. С. 91.

¹⁶³ Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків у трьох томах. Т.1. Львів. Видавництво «Світ», 1990. 277 с. С.171-191.

платили по 2 крб. 5 коп. з кожного козака на рік, тобто 9 крб. 50 коп. при середній кількості 150 козаків у курені. На стіл (сирно) звичайно ставили соломаху, або саломат, тобто густо зварене на воді житнє борошно; тетерю – не дуже густо зварене на квасі житнє борошно чи пшоно; щербу – рідко зварене на риб'ячій юшці борошно. Якщо ж козаки хотіли окрім звичної їжі поласувати м'ясом, дичиною, рибою, варениками, сирниками, гречаними галушками з часником тощо, то були змушені складатись у артіль, збирали гроші й купували все для необхідне й передавали курінному кухареві. Також козаки їли рубці, свинину: «свинячу голову до хрину та локшину на переміну», мамалигу – тісто з проса чи кукурудзи, яку їли з бринзою, солоним овечим сиром, висушеною на сонці бараниною (пастромою), а також загреби – коржі, що готувались у напаленій печі. Їх загібали в попелі та гарячому вугіллі.

Рідкі страви козаки їли ложками, тверді та густі – руками. Рибу подавали на особливому залізному стяблі, так званих ваганках, пласких, з невеличкою шийкою для переїджування через неї юшки. Голову з риби постійно їв отаман. Печеного хліба на стіл не давали; його більше їли ті козаки, котрі проживали у передмістях Січі у власних хатах. Після обіду вставали, молилися, платили за приготування їжі і розходилися кожен у своїх справах¹⁶⁴.

Однією з галузей господарства козаків були промисли, що дозволяли їм триматися більш-менш на плаву. Найбільш поширеним було рибальство. Рибалили артільним способом, з чітким поділом праці. Ловили коропів, щук, судаків, сомів, линів, карасів, лящів, а на лиманах – осетрів, білуг, камбалу, севрюгу. Рибу та ікру козаки вивозили самі або продавали через скупників. Рибальство було одним із головних течій прибутку Запорізької Січі.

Також займалися козаки й бортництвом і бджільництвом, мисливством, випасом худоби. Активно вели козаки й торгівлю різними продуктами харчування та предметами побуту, виготовленими власноруч.

Козаки були дуже добродушними, безкорисливими, щедрими, схильними до щирої дружби; мали високу любов до особистої свободи, заради чого могли навіть і загинути, ніж потрапити у ганебне рабство; глибоко поважали старих і заслужених воїнів і всіх військових.

На війні козаки відзначалися розумом, хитрістю, умінням у неприятеля «виграти вигоди, раптово на нього напасти й несподівано заманити»¹⁶⁵, вражав ворога великою відвагою, дивовижним терпінням і здатністю терпіти найгірші нестатки й жах смерті. Відомий польський історик, геральдик, автор двох щоденників про селянсько-козацькі повстання 1637-1638 роки Симон Окольський так характеризував козаків: «Наш ворог вмів витримувати татарські атаки, звик зносити спрагу й голод, спеку й мороз, він невтомний у нападах. А на морі що робить? Посеред хвиль легкими чайками своїми нападає на судна, вправні у чужоземних обертах, і перемагає всі їх військові хитрощі»¹⁶⁶.

У побуті козаки відзначалися простотою, поміркованістю, винахідливістю у домашньому побуті, в скруті, урізних безвихідних ситуаціях чи фізичній недозі: «Здобуваючи вбогі харчі то полюванням, то рибальством, віддалені в стосунках з містянами, незнайомі чи дуже мало знайомі з домашнім господарством, чужі і надмірові й розкошам, вони нічим іншим не займалися, крім зброї, й були рідкісним прикладом поміркованості у всьому»¹⁶⁷. Від лихоманки, наприклад, вони пили горілку з попелом або рушничним порохом, кидаючи на чарку пінистого вина півзаряду пороху; від ран прикладали до вражених місць розтерту на руці зі слиною землю, а за відсутності металевого посуду ухилялися варити собі страву в дерев'яних корцях, підкидаючи безупинно, один за одним у корець розжарені на вогні камені, доки не закипала налита в посудину вода.

¹⁶⁴ Боплан Г. Описание Украины 201 с. С.82.

¹⁶⁵ Крюйс К. Разыскания о Доне. М., 1980. 325 с. С.61.

¹⁶⁶ Окольский С. Польско-козацкая война. Отечественные записки. СПб, 1864, Т.10. 393 с. С.331

¹⁶⁷ Собесский Я. Записки о Хотинской войне. К., 1989. 273 с. С. 28.

Ще козаки вміли майстерно розповідати, вміли підмічати смішні риси в інших і передавати їх у жартівливому, але ні для кого не образливому тоні. «Звичаї у запорожців дивні, вчинки хитрі, а мова й вигадки гострі й переважно схожі на глузування»¹⁶⁸.

У вільний від походів час запорозькі козаки любили, лежачи на животах, потеревенити, послухати розповіді інших, тримаючи при цьому в зубах коротенькі люлечки, так звані носогрійки, або люльки-буруньки, попахуючи з них димом.

А ще козаки вважалися великими поетами й мрійниками в душі. Вони завжди вибирали наймальовничіші й найгарніші місця для своїх тимчасових і вічних жител, залазили на високі скелі, усамітнювались у лісових пушах, піднімалися на високі кургани і з висоти пташиного польоту милувалися краєвидами й віддавалися тихим думам і піднесеним роздумам. Дуже цінували пісні, думи і рідну музику, любили слухати своїх баянів, сліпих кобзарів, часто були авторами пісень і дум, граючи їх на кобзі¹⁶⁹.

Характерним недоліком запорозьких козаків було те, що вони любили похвалитися своїми військовими подвигами, любили трішки прибрехати, шиконуть перед чужими, похизуватися своїм одягом, збруєю та зброєю¹⁷⁰.

Ще однією проблемою в окремих козаків була також і надмірна пристрасть до алкоголю. «У пияцтві й гулянні, – згадує свідок, – вони намагалися перевершити один одного, і навряд чи знайдуться у всій Європі такі безтурботні голови, як козацькі. Нема у світі народу, котрий міг би зрівнятися у пиятиці з козаками: не встигнуть проспатися, як знову напиваються»¹⁷¹.

Серед запорізького козацтва існувало таємниче, овіяне легендами явище – характерництво. Характерниками були козаки, які, за сучасним визначенням, володіли екстрасенсорними і паранормальними здібностями: телепатією, ясновидінням, здатністю до гіпнотичного впливу. Існує чимало легенд про те, що козаки-характерники володіли до того ж і здатністю до подорожей у Наві, тобто – до подорожей в потойбічному світі.

Звідки походить саме слово «характерник» сказати досить важко. Звичайно, найпростіша версія – зв'язок із словом «характер». Так, козаки були людьми «з характером», як то кажуть, твердими, мужніми, з міцною волею та здатністю впливати на інших. Ще б, хто би не пішов за таким рішучим хлопцем. Але для деякого це надто спрощене пояснення. Існує також версія, що ця назва походить від імені богині Хари.

Хара – одне з імен богині Ради чи Лади – матері богів, богині любові, гармонії та мудрості. Вважається, що характерники – ті, кого богиня звільнила від смертності тіла. З цими судженнями можна й посперечатися, але допоки не знайдено їм заміни, вони все ж таки мають право на існування¹⁷².

Найбільш часто козаки-характерники виступали в ролі знахарів, виконуючи функції як швидкої допомоги на полі бою, так і наступного лікарського супроводу, оскільки в козацьких загонах, в більшості своїй, лікарів, як таких не було.

Дуже часто козаки-характерники були, радниками козацької старшини. Характерники були неперевершеними бійцями, розвідниками. Спеціально навчені козаки в часи запорізького козацтва становили загони пластунів, свого роду спецназ того часу. Характерник не міг померти, не передавши свій Дар Відання (знання) хоча б одному наступникові. Так ці знання і збереглися до наших днів. Козаки-характерники були обраними воїнами, елітою війська. За звичаєм, навчалися в храмах Світовида і Перуна.

Серед характерників були ті, які жили більше ста років на світі. Парадоксальний факт: незважаючи на те, що на Січ не допускалися жінки, вони зустрічалися серед військових магів-

¹⁶⁸ Коржа Н. Устное повествование. СПб., 1988. 187 с. С.26.

¹⁶⁹ Собесский Я. Записки о Хотинской войне. К., 1989. 273 с. С. 178.

¹⁷⁰ Боплан Г. Описание Украины 201 с. С. 8.

¹⁷¹ Там само. С. 7.

¹⁷² Козаки-характерники. URL: <https://biblioteka.cdu.edu.ua/index.php/8-novyny/539-kozaky-kharakternyky.html> (дата звернення - 23.11.22 р.)

характерників. У козака-характерника завжди з собою були підкова і люлька. Він знав, як розслабляти і качати м'язи за допомогою підкови.

Одним із найдавніших видів бойового танцю запорозького походження – «Гопак». Він виконувався козаками, які танцювали переважно у парах. Їхній танець – своєрідний діалог, в якому вони демонстрували свій характер, а також силу і мужність. Козаки-танцюристи ставали в коло виконуючи довільні рухи, а їхні товариші підтримували їх вигуками «Гоп!» та «Гей!».

Характерниками були такі відомі представники нашої історії, як князь Всеслав Полоцький, князь Віщий Олег, козацькі полководці Северин (Семерій) Наливайко, Петро Сагайдачний, Іван Богун, Максим Кривоніс, Іван Сірко, Іван Золотаренко, Семен Палій, Максим Залізняк та багато інших¹⁷³.

Отже, як бачимо, впродовж XV-XVI століть у суспільстві зароджується нова соціальна верства – козацтво, що виникла нібито в той час як своєрідна опозиція і необхідність діючій системі, як нова еліта, гідно й надійно зайнявши свою нішу в тогочасному житті українців. Хоча проблема появи й формування козацької верстви й до сьогодні залишається посеред істориків і дискусійною, але з упевненістю можна стверджувати єдине: побут, звичаї, харчування, господарство, житло та одяг козаків були самобутніми, справжніми й справді посіли гідне місце в історії України та пам'яті багатьох майбутніх поколінь українців.

*Годунко Людмила Юріївна,
учениця 10 класу Сарненського
районного ліцею «Лідер»
Сарненського району, Рівненської
області
Науковий керівник: вчитель історії
та мистецтва, Мельник Ольга
Анатоліївна*

Характерництво Запорізької Січі та його сучасна інтерпретація (на прикладі війни з Росією)

Попри те, що характерництво знайшло своє відображення у літературній, мистецькій та народній творчості, явище все ж залишається завуальованим і містичним для сучасних українців. Явище характерництва оспіване легендами серед простого люду. Для звичайної людини воно неосяжне та часто не зрозуміле, а отже те, у що варто не вірити. На сьогодні не раціонально звучить віра в надприродні здібності козаків, але можна спробувати інтерпретувати деякі вміння через призму розуму.

Метою роботи є аналіз та проведення паралелей між козаками-характерниками та сучасними воїнами.

Українські воїни зарекомендували себе як найсильніших у світі, зокрема силою духу, витривалістю, відданістю своїй Батьківщині, подібно до того, як козацтво це робило декілька сотень років тому. Козаків наймали інші іноземні держави до своїх військ, адже вище згадані бійці були вправними, а за деякими даними – дехто з них володів надприродними здібностями. Відновлення стародавніх практик могло б допомогти військовим України в боротьбі з агресором.

Перш, ніж розкривати містичні вміння козаків-характерників, спочатку варто розібратися з етимологією цього поняття. Характерниками називали людей з не земними властивостями – «химородники» (володіли гіпнозом), «галдовники» (чаклуни), «заморочники» (ті, що напускають туман, сон), «каверзники»¹⁷⁴.

¹⁷³ Там само.

¹⁷⁴ Котляр Ю. Козаки-характерники: таємничі аспекти. На Скрижлях. URL: <http://na-skryzhalyah.blogspot.com/2017/05/blog-post.html> (дата звернення – 12.10.22 р.)

Найпростішою версією вважають зв'язок зі словом «характер», адже козаки були людьми «з характером» – твердими, мужніми, з міцною волею та здатністю впливати на інших. Інша версія трактує поняття через зв'язок з іменем язичницької богині Хари. Хара – одне з імен богині Ради чи Лади – матері богів, богині любові, гармонії та мудрості. Вважається, що характерники – ті, кого богиня звільнила від смертності тіла. Звичайно, що можна знайти і багато аргументів проти, однак будь-яка версія має право на існування, доки не доведено протилежне¹⁷⁵.

Характерники жили в єднанні з природою, вшановували древніх богів Сонця, Води і Землі - Ярила, Перуна, Ладу, пробуджували, розвивали свій Дух, розкривали природні здібності, вчилися розуміти світ і користуватися його силою - на величезних відстанях бачити і відчували, передбачали негаразди і діяли на їх попередження¹⁷⁶.

Церква дуже прискіпливо ставилася до поховання характерників за християнським звичаєм бо «в них біс вселився»¹⁷⁷. Тому деякі дослідники їх вважають язичниками та вказують, що таких людей після смерті ховали за іншим звичаєм (лицем до землі, з кілком у грудях)¹⁷⁸.

Основними надприродними вміннями дослідники цього явища виокремлюють: вміння проходити крізь стіни, перетворюватися на різних звірів, уміти чути та бачити на великій відстані, відвертати кулі, здатність застосовувати гіпноз, яснобачення, обертання на вовків, знання та володіння великою кількістю мов (приписують Івану Сірку).

Вчитель-наставник відіграв ключову роль у становленні особистості козака-характерника. За допомогою вчителя «знатник» постійно удосконалювався у своїх здібностях, розвивав їх у собі. Виховувалася фізично здорова та витривала людина, яка здатна була ходити по вогню, довго перебувати під водою, володіти бойовим мистецтвом. Саме фізичний гарт мав ключове значення серед усіх здібностей, які приписують еліті тогочасного українського війська чаклунів. За переказами – козаків-характерників навчали та виховували з дитячого віку. Хлопчик на довгі роки ставав джурою (службою) такого козака-характерника. Але слово «служба» не передає точного значення обов'язків такого помічника. Хлопча поруч з учителем осягало премудрості давніх знань. Учитель передавав учневі ті знання, якими він сам був навчений своїм наставником. Процес навчання розтягувався на багато років і був системою морально-психологічної підготовки, яка включала в себе магічні ритуали, а також обов'язкове навчання військовому мистецтву¹⁷⁹.

У козака-характерника завжди з собою були підкова і люлька. На сьогодні прототипом оберегів та речей, що надають силу нашим військовим у боротьбі з ворогом є синьо-жовті стрічки-браслети, хрестики, тату, шеврони (де натякається на місцевість звідки воїн родом, є позначки тварин та слова-девизи, тощо).

Принагідно, можемо навести декілька проявів, які використовують наші українські воїни сьогодні. Якщо говорити про розвідку, яка була як в козаків і актуальною лишається сьогодні, то спільним лишається «хрускіт гілок» (очерет чи тоненькі гілки), «запах диму, інших речовин», що може свідчити про наближення ворога. Сьогодні військові одягаються у камуфляжну форму, аби бути непомітними, але і козаки мали своєрідні елементи камуфляжу, прикладом може слугувати, – за словами дослідника характерництва С. Богуша, – козацький

¹⁷⁵ Козаки-характерники. URL: <https://biblioteka.cdu.edu.ua/index.php/8-novyny/539-kozaky-kharakternyky.html>. (дата звернення – 15.10.22 р.)

¹⁷⁶ Характерники - одвічні хранителі козацького роду. URL: <https://bukinfo.com.ua/show/news?lid=71270> (дата звернення – 15.10.22 р.)

¹⁷⁷ Козаки-характерники – хто вони? Моя Україна. URL: <https://myukraine.org.ua/kozaky-kharakternyky/>. (дата звернення – 15.10.22 р.)

¹⁷⁸ Козаки-характерники: міфи та правда: інформаційний дайджест. Тернопільська обл. б-ка для молоді. Уклад. І. Грицишин, І. Зацухна. Тернопіль, 2020. URL: <https://issuu.com/ternopilouthlib/docs/cossacks1> (дата звернення – 15.10.22 р.)

¹⁷⁹ Характерники - одвічні хранителі козацького роду. URL: <https://bukinfo.com.ua/show/news?lid=71270>. (дата звернення – 15.10.22 р.)

човен (чайка). Її перевертали, перетворюючи у так званий підводний човен, і зненацька могли з'явитись перед ворогом.

В умовах війни з росією сьогодні можемо говорити про на перший погляд забобонні прояви у війську, проте вони все ж мають місце в армії, хоч і не значне. До прикладу «відчуття снайпера» (ти ідеш у ліс, інша людина повинна дивитись у приціл і думати, що вона тебе зараз вб'є, і ти повинен натренувати це відчуття – чи є небезпека, де цей снайпер). Такі вправи сприяють розвитку інтуїції, а отже є своєрідним проявом надприродних можливостей¹⁸⁰.

Серед повітряних сил – української авіації, побутує традиція, коли льотчик перш, ніж зайти в літак, повинен обійти його та «привітатись». Своєрідні «обряди» є й в танкістів та на БТР, водії яких звикли давати імена техніці, або наділяти її тими чи іншими властивостями. Також бійці стараються дотримуватися «неписаного правила»: «Не дозволяти торкатися керма, особистої зброї».

Найбільш часто козаки-характерники виступали в ролі знахарів, виконуючи функції як швидкої допомоги на полі бою, так і наступного лікарського супроводу, оскільки в козацьких загонах, в більшості випадків, лікарів, як таких не було.

Козацькі медики застосовували фіто- та ароматерапію. Наприклад, полин допомагав заспокоїти нерви, покращував гостроту зору. Коли випадала роса, козаки лежали на галявинах, де росли трави. Лікували «водою-залізницею»: брали іржаве залізо, розжарювали його на багатті та опускали у воду. Так виходила вода, яку пили від анемії. Застосовувалося лікування камінням, на них настоювали трави. Використовували і такий рецепт: змішували горілку з порохом і обробляли рани¹⁸¹.

Наші воїни, військові лікарі та медики в цілому, рятують людей поранених в результаті бойових дій не гірше, ніж характерники у свій час, адже вчасно спинити кров та залікувати рани сьогодні так само важливо, як і в часи козацтва. Раніше як такої анестезії не існувало, прототипом могли слугувати замовляння, гіпноз, трави, сьогодні ж – воїни не завжди мають знеболююче (особливо в оточенні, до прикладу «титани Маріуполя»), але це не стало на заваді падіння духу, пошуку заміників (в тому числі і психологічний вплив) аби протриматись. Зауважимо, що коли в 1775 р. російські війська прийшли захоплювати Запорізьку Січ, в той час коли старшина і духовенство ратували «не проливати християнської крові», характерники закликали чинити опір (аналогом сьогодніє Донецький аеропорт, Маріуполь та інші місця запеклих битв з окупантом)¹⁸². Важко сказати, як в прямому сенсі відвертати кулі, але якщо куля не зачепила життєво-важливі органи, теоретично ми можемо сказати, що вона була відвернена, адже людини вижила.

Висновки. Таким чином, в умовах повномасштабної війни важливо популяризувати знання не лише про козацтво в цілому, але й звертати увагу на характерництво, адже це надає внутрішньої сили, витримки та віри в нездоланність нашого народу та збройних сил.

¹⁸⁰ «Передчуття небезпеки»: як знання козаків-характерників допомагають сучасним ООС. URL: <https://www.5.ua/kultura/peredchuttia-nebezpeky-iaak-znannia-kozakiv-kharakternykiv-dopomahaiut-suchasnym-ssodoslidnyk-237534.html> (дата звернення – 25.10.22 р.)

¹⁸¹ Характерники - одвічні хранителі козацького роду. URL: <https://bukinfo.com.ua/show/news?lid=71270> (дата звернення – 25.10.22 р.)

¹⁸² Козаки-характерники: міфи та правда: інформаційний дайджест. Тернопільська обл. б-ка для молоді. Уклад. І. Грицишин, І. Зацухна. Тернопіль, 2020. URL: <https://issuu.com/ternopilouthlib/docs/cossacks1> (дата звернення – 25.10.22 р.)

*Дехтяренко Юлія Віталіївна,
викладач історії Запорізького
навчально-виховного комплексу №
67 Запорізької міської ради
Запорізької області, викладач вищої
категорії*

Козацька педагогіка- унікальне явище світової педагогічної науки

Козацька педагогіка-невід’ємна складова української народної педагогіки, що існує вже більше 500 років, яка акумулювала в собі духовні цінності народу, традиції виховання молоді на прикладах героїчного минулого і подвижницької діяльності С. Наливайка, К. Косинського, П. Сагайдачного, Т. Федоровича, Б. Хмельницького, І. Богуна, І. Мазепи, І. Сірка та багатьох інших провідників українського козацтва. Козацька педагогіка на кінець XVI ст. вже становила певну систему виховання, яка постійно поглиблювалась і розширювалась¹⁸³. Головна мета козацької педагогіки: виховання в родині, школі і громадському житті козака-лицаря, вільного і мужнього охоронця своєї землі, справжнього патріота.

Духовний розвиток особистості, згідно з козацькою педагогікою проходить чотири ступеня. Перший- дошкільне сімейне виховання, що включало передачу з покоління в покоління релігійних і національних традицій, звичаїв, цінностей, норм поведінки. Релігійне виховання починалось з колиски. На восьмий день після народження дитину хрестили і давали ім’я за святцями. Як тільки з’являлись перші зуби, дитину везли до церкви на молебень святому Іоаннові воїну, щоб ріс хоробрим козаком, відданим православної Церкви¹⁸⁴. Кожному козаку з дитинства вселяли заповідь «Почитай батька твого і мати твою, як повелів тобі Господь, щоб продовжились дні твої». Важливе значення мало фізичне виховання. Вже в трирічному віці козачок самостійно їздив на коні по двору, а в п’ять вільно роз’їжджав по селу, грався у війну. Із семи років дітей навчали фехтування та стріляння з лука. Згодом учили рукопашному бою, стріляти при швидкій верховій їзді, полювати, об’їжджати диких коней. Юнаків привчали спати під відкритим небом, купатись у холодній воді, харчуватись простою грубою їжею. Дівчата-козачки не відставали від своїх братів у засвоєнні ратної справи¹⁸⁵. В козацьких сім’ях панував культ батька. Він незаперечний авторитет, взірець стійкості, мужності й відваги. Батько цілеспрямовано займався загартуванням своїх дітей, формував в них лицарську честь, готував їх до подолання життєвих труднощів, до захисту рідної землі і вільного життя. Материнське слово було не менш вагомим, ніж слово батька. Мати виховувала дітей на козацькому фольклорі, вселяла в їхні душі любов до батьківщини, віру в перемогу добра¹⁸⁶. Велику роль в духовному розвитку особистості грало моральне виховання, засноване на поняттях гідності, чесності, миролюбства, гостинності, непримиримому ставленні до пороку, любові до ближнього, готовності до самопожертви.

Другий ступінь – виховання й навчання в січових, братерських та інших типах козацьких шкіл. Вони діяли в полкових і сотенних містах та містечках України, мали загальноосвітній характер: здійснювали розумове, моральне, естетичне і військово-спортивне виховання. Навчання проводилось рідною мовою. Предметами навчання в козацьких школах були руська та старослов’янські мови, письмо і лічба, Закон Божий, співи та музика. В цей час зароджувалась вперше в світі класно-урочна система навчання. Учні ознайолювались з медициною, астрологією, метеорологією. Вчили піїтику, арифметику, риторичку, геометрію,

¹⁸³ Козацька педагогіка. *Освіта*. 2007. №32. С. 3-5.

¹⁸⁴ Козацька педагогіка і навчально-виховний процес у закладах освіти: науково-методичний збірник. Укладачі: В.Є. Берека, І.К. Гіджеліцький, Н.М. Орловська. Кам’янець-Подільський, 2018. 472 с. С. 20.

¹⁸⁵ Там само. С. 21.

¹⁸⁶ *Макогончук Н.В.* Витоки та специфіка козацької педагогіки. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2014. Випуск 3. С. 21-29.

географію, астрономію, військову справу¹⁸⁷. Вкрай необхідним було знання латини, яка на Заході була міжнародною мовою, мовою науки, торгівлі, законодавства і дипломатичних відносин. Виховання в козацьких школах і літніх козацьких таборах проводилось під час різноманітних ігор, розваг та змагань, що гартували волю і характер, розвивали духовність і інтелект, виховували витримку, наполегливість. Великий виховний вплив на дітей мали різноманітні види народного мистецтва (декоративно-вжиткове, музичне, танцювальне) та фольклорне виховання (пісні, думи, легенди, прислів'я, приказки про козаків). В козацьких закладах освіти панував волелюбний дух козацтва, повага до людської гідності. Не допускалось використання різок. В учнівському колективі дотримувались принципів самоврядування, що нагадувало козацке. Всі мали рівні права і обов'язки¹⁸⁸. У XVII ст. лубенський полковник І. Кулябка розробив проєкт розвитку козацьких шкіл, який був схвалений гетьманом і рекомендований іншим полковникам, щоб такому «прикладу слідували й чекали за це підвищення від вищого уряду... похвали і нагород. Історик І.Ф. Павловський у праці «Походження школи в старій Малоросії і причини їх знищення» зазначав, що в 1740-1746 роках у семи полках Лівобережної України, де було 35 міст і містечок, 998 сіл і слобод, діяло 886 шкіл¹⁸⁹. Це свідчить про високий освітній і культурний рівень козацтва.

Третій ступінь – вища освіта. Її здобували у вітчизняних колегіумах, академіях (Острозька, Києво-Могилянська), європейських університетах. Чимало козацьких лідерів (гетьманів, полковників, сотників, кошових отаманів) мали вищу освіту, вивчали українську народну і світову філософію, логіку, психологію, історію, риторику, поезику, оволодівали латинською, грецькою, старослов'янською, польською, німецькою та іншими мовами.

Четвертий ступінь – це системне фізичне, психологічне, моральне і трудове загартування, національно-патріотична підготовка, спортивно-військовий вишкіл в Запорізькій Січі.

Отже, козацька система виховання – унікальне явище, аналогів якому немає у всьому світі. Козацька педагогіка має віковічні традиції і тісно пов'язана з національним характером українців.

¹⁸⁷ Овод Ю.В. Козацька педагогіка про формування інтелекту, тіловиховання та духовності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2014. Вип. 31. С.115-117.

¹⁸⁸ Макогончук Н.В. Витоки та специфіка козацької педагогіки. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України.* 2014. Випуск 3. С. 23.

¹⁸⁹ Козацька педагогіка і навчально-виховний процес у закладах освіти: науково-методичний збірник. Укладачі: В.С. Берека, І.К. Гіджеліцький, Н.М. Орловська. Кам'янець-Подільський, 2018. 472 с. С. 27.